

משרד החינוך
האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

חומש ויקרא

מדריך למורה

להוראת ספר ויקרא בכיתה ה' ממ"ד

ועדת היגוי:

ד"ר עזרא קהלני [מכללת יעקב הרצוג] – יו"ר
הרב יששכר גואלמן, רות טובול, הרב חיים יחיאל, הרב יצחק עמרני, שולה פרץ וד"ר יהושע
רוזנברג

כותבים: ד"ר מלכה שנוולד, פרופ' יהודה איזנברג

ירושלים תשס"ח

תוכן

חומש ויקרא	הוראת פרק ה - הצעה שנייה
ירושלים תשס"ח	פרשת צו
תוכן	הוראת פרקים ו-ז - מבוא
מבוא למדריך למורה	הוראת פרק ו
הוראת ספר ויקרא - עקרונות כלליים	הוראת פרק ז
ארגון ההוראה	הוראת פרקים ח-י - מבוא
שעות ההוראה שיוקדשו לכל נושא - הצעת	הוראת פרק ח
משרד החינוך	פרשת שמיני
מבוא כללי להוראת פרשת הקרבנות	הוראת פרק ט
אופיו של ספר ויקרא	הוראת פרק י
על הוראת תורת הקרבנות	הוראת פרק יא
יצירת מוכנות לנושא הקרבנות	פרשת תזריע
הוראת ספר ויקרא על פי ספר הלימוד	הוראת פרק יב
השימוש בספר הלימוד	הוראת פרק יג
המבנה הכללי של ספר ויקרא	פרשת מצורע
מבנה כללי ודרכי הוראה של פרשיות ויקרא-צו	הוראת פרק יד
1. מבוא	הוראת פרק טו
2. הוראת קרבן עולה	פרשת אחרי מות
3. הוראת שלמים	הוראת פרק טז
4. הוראת המנחה (פרק ב)	הוראת פרק יז
5. הוראת קרבנות החובה, החטאת והאשם	הוראת פרק יח
6. הוראת האשם	פרשת קדושים
7. הוראת סדרת צו	הוראת פרק יט
הוראת פרקי הספר לפי סדרם	הוראת פרק כ
פרשת ויקרא	פרשת אמור
הוראת פרק א - הצעה ראשונה	הוראת פרקים כא-כב - מבוא
הוראת פרק א - הצעה שנייה	הוראת פרק כא
הוראת פרק ב - הצעה ראשונה	הוראת פרק כב
הוראת פרק ב - הצעה שנייה	הוראת פרק כג
הוראת פרק ג - הצעה ראשונה	הוראת פרק כד
הוראת פרק ג - הצעה שנייה	פרשת בהר
הוראת פרק ד (נוחקו הראשון של פרק ה) -	הוראת פרק כה
הצעה ראשונה	הוראת פרק כו
הוראת פרק ד - הצעה שנייה	הוראת פרק כז
הוראת פרק ה (פסוקים יד-כו) - הצעה	שאלות מתוך המבחנים הארציים בחומש ויקרא
ראשונה	

מבוא למדריך למורה

המדריך למורה המוגש בזה מלווה את ספר הלימוד לחומש ויקרא לכיתה ה' בבית הספר הממ"ד.

הגישה שאנו מציעים בהוראת הספר היא גישה חוויתית, בצד לימוד הספר והעמקה בפסוקים. פרקי הקרבנות מנסים לתת ללומד ראייה של הנעשה במשכן, וריבוי התמונות מטרות לעשות אותו בן בית במשכן, ובעבודת הקרבנות.

עבודות התלמיד מכוונות לכך שהוא יעיין בספר, וממנו יצא אל התיאור החזותי של העבודה. לא נכנסו לפירוט רב מדי בעבודת הקרבנות, וגם בהלכות אחרות נתנו את המסגרת העיקרית, וויתרנו על נושאים זרים שלא יובנו ללומד בלא עבודה רבה מדי. לדוגמה: את פרשת שפחה נחרפת לאיש השארנו ללא טיפול הלכתי, וכך גם חלקים רחבים מדיני מצורע, זב וזבה. העקרונות שהודגשו בספר הם עקרונות הקדושה, הבאה לידי ביטוי במעגלים השונים של ספר ויקרא, ומקומו של הכהן ושל עם ישראל במיצוי קדושה זו.

המדריך ניתן בתקליטור הכולל עזרי לימוד רבים מאוד. כיוון שהחלטנו לתת למורה עושר רב של חומרי עזר, הרשינו לעצמנו לתת גם חומרים שהם קשים יותר, והמורה יבחר מתוכם את המעט הראוי לו.

לדוגמה: התקליטור כולל את גיליונות העיון של נחמה ליבוביץ. אין הכוונה שהמורה בכיתה ה' יביא את הגיליונות או אף חלק מהם לכיתה, אבל קריאתם תיתן למורה הבנה מעמיקה של הפרקים, וכך תהיה הוראתם טובה יותר. המעט מן המעט שיובא לכיתה ישפר את ההוראה ויקדמה.

כמו כן הובאו בתקליטור נוסח קריאת התורה של כל ספר ויקרא, תרשימים וציורים של המשכן ושל בגדי הכהנים, ומבחר רב של עבודות לתלמיד ומבחינים – מהם יבנה המורה את הראוי לו, וכן חומר רב נוסף שאנו מזמינים את המורה לבדוק אותו, ולנצלו לכיתתו.

יהודה איזנברג ומלכה שינוולד

הוראת ספר ויקרא – עקרונות כלליים

ארגון ההוראה

הצעה כללית לארגון סדרי ההוראה, תוך הדגמת הארגון על פי ספר ויקרא, ימצא המורה במאמר הבא: "תכנון הוראת התנ"ך בבית הספר היסודי על פי תכנית הלימודים במקרא / מנחם ירושלמי"

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/MikraMmd/yesodi/Tichnun

["HoraaYIYesodi.htm"](http://HoraaYIYesodi.htm)

שעות ההוראה שיוקדשו לכל נושא – הצעת משרד החינוך

מס' השיעורים	הפרקים	הנושא
12-10	פרקים א'-ז'	פרשת הקרבנות
2	פרק ח'	ימי המילואים, שבעת הימים
1	פרק ט'	היום השמיני
1	פרק י' א-ז'	חטא נדב ואביהוא
	פרק י' ח-יא	פרשת שתויי יין
1	פרק י' יב-כ	סיום ימי המילואים
2	פרק י"א	בעלי חיים מותרים ואסורים
1	פרק י"ב	היולדת
	פרק י"ג א-מו	צרעת הגוף
1	פרק י"ג מז-נט	צרעת הבגד
1	פרק י"ד א-לב	טהרת המצורע
1	פרק י"ד לג-נז	צרעת הבית
1	פרק ט"ו	טומאה היוצאת מן הגוף
3	פרק ט"ז	יום הכיפורים
2	פרק י"ז	שחוט חוץ
לחבר לפרק כ	פרק י"ח	עריות
12	פרק י"ט	קדושים תהיו
1 לחבר לפרק יח	פרק כ'	עריות

2	פרק כ"א א-כב טז	מצוות הכהנים
1	פרק כ"ב יז-כח	קרבן בעל מום
1 4 כב	פרק כ"ב כו-לג	גיל מינימלי לקרבן
2 2	פרק כ"ג	המועדים
1	פרק כ"ד א-ט	שמן למנורה, לחם הפנים
2 1	פרק כ"ד י-כג	המקלל
3	פרק כ"ה א-כד	שמיטה, יובל
1	פרק כ"ה כח-כח	מוכר מאחוזתו
1	פרק כ"ה כט-לד	מוכר ביתו
1	פרק כ"ה לה-לח	תרבית
7 1	פרק כ"ה לט-נה	עבד
1	פרק כ"ו א-ב	איסור עבודה זרה
2 1	פרק כ"ו ג-מו	ברכות וקללות
2 2	פרק כ"ז	ערכין
60		

מבוא כללי להוראת פרשת הקרבנות

פרק הזמן הקצר יחסית העומד לרשות המורה להוראת רובו של ספר "ויקרא" בכיתה ה', מעמיד לפני המורה בעיה קשה של בחירת חומר על מנת לעמוד בתוכנית השנה. בתוכנית אמנם מצויות הנחיות לבחירה, אלא שכטבעם של דברים המובאים בתוכנית, ההנחיות הן כלליות. הנחיות אלה אומרות: "בהוראת פרשיות אלה (ויקרא-צו) יש לעמוד בעיקר על ידיעת שמות הקרבנות למיניהם, על מה הם מובאים, דרגת קדושתם ודיניהם המיוחדים. הכרת המונחים והמושגים של תורת הקרבנות חשובה להמשך לימוד המקרא והתורה שבעל-פה. אין להתעכב על פרטי המקראות ומדרשות ההלכה". מובן שאין הכוונה ללמד את פרשת הקרבנות פסוק אחר פסוק, אלא את עיקרי הדברים בלבד.

אופיו של ספר ויקרא

מדרש-רבה, בתחילת פרשת בראשית (בראשית רבה, מהדורת תאודור-אלבק, פרשה ג, עמ' 21), נותן סימן אופייני לספר ויקרא: "שהוא מלא הלכות רבות". ואמנם, ספר ויקרא, שהוא בעיקרו ספר הלכה, מכיל (לפי מניין המצוות של הרמב"ם) מאתיים ארבעים ושבע (247) מצוות, כ-40% מתרי"ג המצוות. פרקי הסיפור המשובצים בו יקלו על הלימוד הרצוף של החומר העיוני.

ריכוז-מצוות זה נועד, אולי, להבליט את הנוקשות שבהלכה ואת הדרישה הקטגורית לחיי הלכה. הוא מתחיל בהלכה ומסיים בהלכה. פסוקו האחרון של הספר רומז אף הוא לעניין זה: "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני-ישראל בהר סיני". פרק כ"ז נעקר ממקומו הטבעי והועתק לסיום הספר (אין מוקדם ומאוחר בתורה) אולי, כפי שאמרנו, כדי "להשאיר טעם" הלכה בפי הלומד.

על הוראת תורת הקרבנות

שתי טענות טוענים בדרך כלל המורים בקשר להוראת תורת הקרבנות.

א. להם עצמם נראה הנושא רחוק מן המציאות ולא אקטואלי

ב. נושא הקרבנות קשה להוראה בכיתה ה'.

נדון בשתי טענות אלה.

האם נושא הקרבנות רחוק מן המציאות?

כנגד הטענה הראשונה, שספר ויקרא רחוק מן המציאות, יש להזכיר את דברי הרמב"ם, הכותב בפירושו על המשנה לסוף מסכת מנחות:

"ראוי לאדם להתעסק בדברי הקרבנות ולשאת ולתת בהם ולא יאמר 'הרי הן דברים שאין צורך להן בזמן הזה' כפי שאומרים רוב בני האדם".

כלומר, הרמב"ם ראה צורך לעורר מוטיבציה ללימוד נושא חשוב זה כדי לדחות את הטענה שהדברים אינם אקטואליים, "שאינן צורך להן בזמן הזה". אם הרמב"ם, בגלות, ראה צורך לעורר מוטיבציה כזאת, על אחת כמה וכמה אנו, היושבים על אדמתנו, ומקום המקדש – מהרה ייבנה – בידינו.

נזכיר עוד דברים מתוך דבריו של ר' ישראל מאיר הכהן מראדין, בעל "החפץ חיים", שפורסמו ב"קריאה קדושה" שהפיץ בישיבתו:

"... החובה עלינו להכין את עצמנו בלימוד דיני הקודש והמקדש וענייני הקרבנות, כדי שנוכל להתראות לפני משיח צדקנו, כי כבר אנו מוכנים לביאתו, ואז בוודאי ישלח לנו את אליהו הנביא ומשיח צדקנו במהרה בימינו אמן".

עצם העיסוק בתורת-הקרבנות יחזק אצל התלמידים את האמונה והתקווה לבניין בית המקדש והשבת העבודה על מכונה, והוא חשוב לנו מבחינה חינוכית. יש לתת לתלמיד את ההרגשה ש"הנה אנו מכינים את עצמנו לביאת-המשיח". אם יבוא משיח במהרה, ואנו לא נלמד ולא נהיה מוכנים, כיצד נעמוד בפניו ולא נבוש?

לקמן מספר מקורות והצעות לדיון בעניין זה:

הקרבנות נועדו מעיקרם לשמש דרך של עבודת ה', אשר בה מודה האדם לבורא על חסדיו המרובים ומביע את כניעתו וכמיהתו לבורא. הקרבנות לא היו מעולם רק ויתור זמני ליצרים פרימיטיביים של האדם, ויתור שעתיד להתבטל עם התפתחות האדם והשתחררותו מיצריו אלה.

באמצעות המעשה מתקרב האדם אל בוראו ומתרצה לו באמת, והבורא מאידך גיסא מתרצה לאדם המקריב, שכן על הקרבן נאמר שהוא **"ריח ניחוח לה"** (ויקרא א', ט'), וראה רש"י על אתר: "נחת רוח לפני, שאמרתי ונעשה רצוני". עשיית מעשה הקרבן מותירה רושם עז על האדם, יותר מאשר מלל שפתיים בלבד, וביודעו שמעשה זה רצוי לפני הקב"ה מרגיש הוא כלפיו הרגשת קרבה רבה.

על גודל חשיבותה של עבודת הקרבנות בעולמנו נוכל לעמוד מתוך מאמרו של שמעון הצדיק:

"על שלושה דברים העולם עומד: על התורה, ועל העבודה (ר"ע מברטנורה: עבודת הקרבנות) ועל גמילות חסדים" (אבות, פרק א, משנה ב)

העבודה היא אפוא אחד מעמודי התווך שעליהם עומד עולמנו.

בצדה של דרך עבודת ה' זו, הקרבת הקרבנות, הייתה גם התפילה. אנו מוצאים את האבות גם מקריבים קרבנות וגם מתפללים.

כשם שהתפילה מביעה בדיבור את כניעתו וכמיהתו של האדם אל הבורא, כן צריך האדם להביע את שלמות רגשותיו וכנותם על ידי עשיית המעשה, על ידי הקרבת הקרבן, והקב"ה בוחן אותו גם בזה וגם בזה.

לאחר החורבן נתחברו תפילות נוספות (כגון סדר הקרבנות בתפילת השחר או תפילות המוספין) כתחליף זמני לקרבנות עד שנוכל לשוב ולהקריבם, כשיבנה המקדש במהרה בימינו.

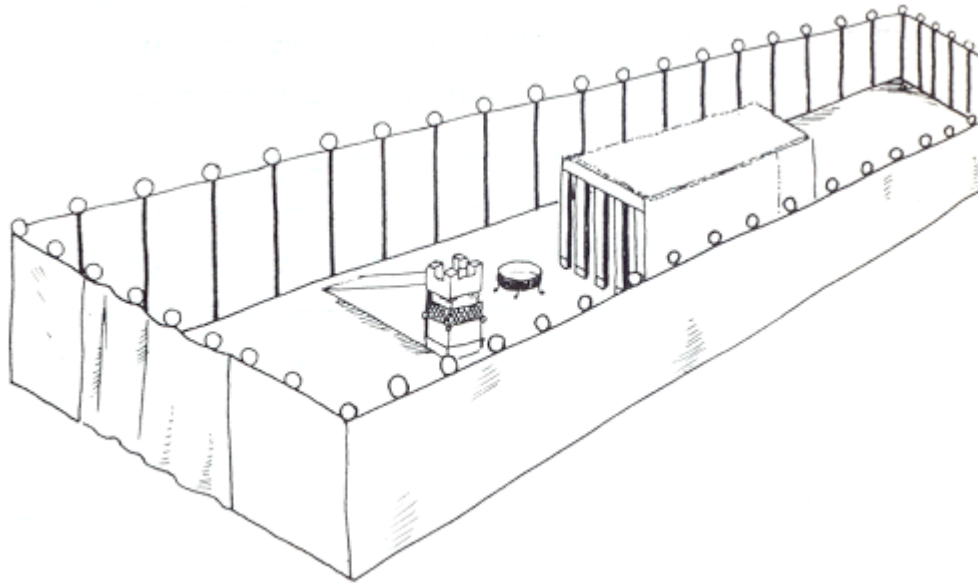
התפילות הבאות במקום הקרבנות אינן שלב מתקדם בעבודת ה'. אין הן אלא תחליף לקרבן, תחליף שנולד משום שבעוונותינו הרבים חרב בית מקדשנו:

"...ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך, בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, מפני היד שנשתלחה במקדשך..."

כל יהודי מצווה לחנך את עצמו להרגיש בלבו אבל על חורבן בית-המקדש וכמיהה לבניינו. לכמיהה זו יש ביטויים רבים בסידור התפילה, ומן הראוי שנברר לעצמנו את משמעם.

בכל יום, בכל אחת מתפילותינו, אנו מבקשים בתפילת העמידה: **"והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל... תקבל ברצון"** (עבודה = עבודת הקרבנות)

גם בתפילת המוסף בשבתות ובמועדים אנו מבקשים: **"והביאנו לציון עירך ברינה... ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספיים כהלכתם"**. מי שפיו ולבו שווים, חייב אפוא לשאוף שאיפה פנה להשבת עבודת הקרבנות על פנה.

שאיפה זו לחידוש העבודה מוצאת את ביטוייה גם בהלכה. לפי הרמב"ם בניין בית המקדש הוא מצוות עשה, וכך הוא כותב בספר המצוות, מצווה כ' ממצוות עשה:

"הציווי שנצטוונו לעשות בית לעבודה שבו תהיה ההקרבה והבערת האש תמיד... וכבר ביארנו שהכללות הזאת (המקדש) כוללת פרטים, ושהמנורה והשולחן והמזבח וזולתם כולם מחלקי המקדש, והכול נקרא מקדש, גם אם נתייחד ציווי לכל חלק וחלק..."

היוצא מדבריו, שתכלית בניית בית הבחירה היא העבודה, ושבת המקדש ללא המזבח אינו בית המקדש. זוהי משמעותו של בית המקדש לגבי היהודי שומר המצוות. זוהי מצוות "עשה" הנוהגת לדורות, והיא חייבת להיות אקטואלית לגבינו כמצוות שבת וכמצוות רבות אחרות.

ואכן, הרמב"ם פוסק להלכה:

"מצוות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות וחוגגין אליו שלוש פעמים בשנה, שנאמר: 'ועשו לי מקדש'..." (הלכות בית הבחירה א' א').

האם הוראת נושא הקרבנות אמנם קשה?

הטענה השנייה שטוענים בקשר להוראת ספר ויקרא היא כי הוראת הנושא קשה, ועל כן נוטים להתעלם ממנו ולא ללמדו.

עלינו לציין שהכרת המונחים והמושגים של תורת הקרבנות נחוצה לתלמידינו, הן להמשך לימוד המקרא והן ללימוד התורה שבעל-פה, ונצטרך להבטיח כי כתוצאה מהוראת ספר ויקרא הם יכירו את שמות הקרבנות, את מעשי הקרבנות, את העילות להבאת הקרבנות למיניהם ואת דרגת קדושתם של סוגי הקרבנות.

בהקשר זה של תיאור ההישגים שנדרוש מתלמידינו עם סיום לימוד פרשות הקרבנות, ראוי להזכיר את דבריו של הרמב"ם בהקדמתו לפירוש סדר קודשים, לפני שהוא מביא בריכוז את כל ענייני הקרבנות:

"... ואשר הביאני לכך (לדבר במיני הקרבנות, חלקי הקרבנות וכיו"ב), עם היות חילוקיהן דבר מבורר, וכולן מפסוקי התורה, ואי-אפשר לחדש בהם ולא לדקדק, היות העניין הזה, רצוני לומר עניין הקרבנות, כבר אבד בעוונותינו הרבים, ואין משיגים בו אלא מעט מבני-אדם, ואין זכרו מורגל אצל שום אדם ואפילו נשא ונתן בו, לפי שאין שם מעשה לקיים ההרגל. ואין שואל, ואין דורש, ואין מבקש על שום דבר מהן כל עיקר, עד שנשתוו בו החכם הגדול עם הסכל מן ההמון, ורוב התלמידים אינן יודעים מן הקרבנות אפילו מה שנאמר בהם פסוקים רבים".

הרמב"ם מביא אפוא את תמצית ענייני הקרבנות, אף-על-פי שהם כתובים בתורה, מתוך הנחה שהדברים אינם זכורים אף למי שלמדם כבר, שכן "אין שם מעשה לקיום ההרגל"; כלומר, כיוון שאין אנו מבצעים את הדברים גם הלכה למעשה, אין לנו אפשרות לזכרם לפרטיהם. מתוך דבריו עלינו להסיק כי אין טעם לדרוש מן התלמידים זכירה אקטיבית של הנושאים, שהרי ממילא ישכחו את הדברים לאחר זמן, כיוון שלא יבצעו אותם כרגע הלכה למעשה. עלינו לדרוש רק זכירה פסיבית של הדברים - שיוכלו לזהות שמות, מונחים, מעשים וכיו"ב בעת שיפגשו בהם במהלך לימודיהם.

במחזור ראשון זה של לימוד התורה ילמדו הילדים רק על הדברים שאותם היו רואים אילו זכינו והיינו יכולים לבקר עמם בבית-המקדש. לפיכך, לא נעמוד על פרטי המקראות, לא נלמד את מדרשי ההלכה ולא נברר את זהותם האנטומית של חלקי הקרבנות. אם ננהג לפי קווים אלה, אנו סבורים שיתברר שעניין הקרבנות אינו קשה, ואין הצדקה לחשוש מפניו. אנו מקווים שנוכל להדגים דברים אלה, הלכה למעשה, בגוף המדריך.

יצירת מוכנות לנושא הקרבנות

הוראת סדרות ויקרא-צו תתבסס על ידיעות קודמות של התלמידים ותתרחב תוך עיון בפרשיות עצמן.

לתלמידים יש ידיעות קודמות על מקריבי קרבנות, על קרבנות, ועל המשכן שמקריבים בו את הקרבנות. הניסיון מלמד, שילדים בכיתות ב-ג עשויים להזדהות עם מקריבי הקרבנות, משום שהשימוש בקרבן כדרך של הבעת תודה יש לו מקבילות בניסיונו של הילד בגילוי אלה (קרבן המנחה של קין והבל). אולם, ספק הוא אם במהלך הוראת פרשת המשכן או ספר במדבר השכלנו לטפח את ההזדהות הזאת כדי יצירת יחס חיובי כלפי הקרבנות ורצון להיות מקריבים. כדי ליצור יחס כזה, יש לחזור ולסקור את חומר הלימודים הנוגע לעניין הקרבת הקרבנות שלמדו התלמידים בתורה, ולנצל את הידע, ובעיקר את המשקע הריגושי, שרכשו להם בספרים בראשית ושמות. אפשר לעורר יחס חיובי זה אצל התלמידים, אם יחזרו על סיפורי בראשית ושמות שמתארים איך אבותינו, אבות העולם והאומה, הקריבו קרבנות. התלמידים בכיתה ה' יופתעו לגלות כי הם בעצם מכירים את מעשי הקרבנות ואת הסיטואציה שבמהלכה הביא האדם קרבנות לה'. בדרך זו לא יהיו הקרבנות בספר ויקרא זרים לתלמידים, ובכך נחזק את קרבתם לרעיון הקרבנות עד כדי יצירת אמפתיה עם האדם המקריב. על רקע היחס החיובי הזה אל מקריבי הקרבנות, ניתן יהיה ללמוד ביתר רצון את עיקרי הדינים המאפיינים את עבודת ה' בדרך הקרבנות, כפי שהם מצויים בספר ויקרא.

הקרבנות שהתלמידים הכירו בספרי בראשית ושמות הם אלה:

א. מנחה

ב. עולה

ג. זבח שלמים

מנחה

המקרה הראשון שלמדו התלמידים על קרבן ומקריביו, הוא הקרבת קרבנות המנחה של קין והבל. קין והבל ניגשו להקריב את קרבנותיהם מבלי שנצטוו על כך, ולפני שאזכר בכלל עניין הקרבן. שניהם מרגישים צורך להודות לה' על הברכה שראו בעמלם, והם מקריבים "מנחה"

מפירותיה של אותה ברכה שבירך אותם ה' (בראשית א' כ"ח): "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים...". במעשה זה לוקחים קין והבל משהו משל ה' ומגישים אותו כתודה לה', אף שה' אינו זקוק – כמובן – למנחות הללו, כיוון שהכול שלו. ניתן לדמות מתנה זו למתנת ילד לאביו או לאמו, שתכליתה הכרת תודה, ורצון לשמח את ההורים. הילד נותן להוריו משלהם, ועל-אף שאין הם זקוקים לדבר, שמחים הם בו משום תשומת-לבו של הבן (שים-לב: הבל מביא מנחה מן החי (ולא מן הצומח כמצווה בספר ויקרא), ודבר זה ממחיש כי המנחה באה כביטוי לרחשי לבו של הבל, וכי עניין הקרבנות עדיין היה לא "ממוסד" ולא מצווה).

כשקטן מגיש מנחה לגדול ממנו, מובן שמה שחשוב הוא לא הדבר הניתן, אלא היחס מצד הנותן. על כן ישימו לב התלמידים למיוחד שבפסוקים (בראשית ד' ד'-ה'): **"וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, ואל קין ואל מנחתו לא שעה..."**; לא נאמר 'אל מנחת הבל' או 'אל מנחת קין', וההדגשה היא על כך שכוונת מקריב הקרבן היא הגורם המכריע לקבלתו או אי-קבלתו לרצון של הקרבן. היא ולא ערכו של הקרבן כשלעצמו.

כדאי לציין שמגישים "מנחה" גם כאשר מביעים הכנעה לפני הגדול; לדוגמה ישמש יעקב, השולח מנחה לרצות את עשו אחיו (בראשית ל"ב, י"ד ואילך).

עולה

הקרבן השני שעליו למדו התלמידים הוא קרבנו של נח אחר המבול. בפרשת נח מתחדשים דברים מספר:

נח בונה מזבח: **"ויבן נח מזבח לה'"** (בראשית ח' כ').

הקרבן נלקח רק מבעלי-החיים הטהורים: **"ויקח מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור"** (שם).

שם הקרבן, עולה: **"ויעל עלת במזבח"** (שם).

קרבן זה, קרבן העולה, הוא קרבן רצוי לפני הקב"ה, כפי שיש ללמוד מהמשך הכתובים: **"וירח ה' את ריח הניחח ויאמר ה' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם..."** (שם כ"א).

מה מבטא קרבן העולה? תשובה לשאלה זו ימצאו התלמידים בדברי הקב"ה בעקידת יצחק, שאף שם (בראשית כ"ב ב') נקרא הקרבן "עולה".

"קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק... והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך... כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני" (שם י"ב).

בהבאת קרבן העולה מביע המביא את יראת ה' שבלבו, את כניעתו הגמורה ואת הישמעותו השלמה לדרישת הקב"ה. התלמיד צריך להבין את הסמליות שבעולה. כשם שבעל-החיים נשחט ונשרף כולו על-ידי המקריב, כך המקריב עומד לפני ה' ומבטל את עצמו ואת רצונותיו. כך גם ניתן להבין את סיומה של הפרשה (שם יג): "...ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו". אמנם זוהי רק אחת השיטות להבנת העולה, אך דומה שהיא מספקת לתלמידים בכיתה ה'.

הרחבת העניין תבוא במחזור השני, בכיתה ט'.

עקידת-יצחק קטע מתוך רצפת הפסיפס בבית הכנסת בבית אלפא, מתחילת המאה השישית לספירה.

זבחים שלמים

הקרבן השלישי שעליו למדו התלמידים הוא הזבח שהקריב יעקב מתוך שמחה, כאשר שמע כי "עוד יוסף בני חיי". וכך נאמר שם (בראשית מ"ו, א): **"ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע, ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק"**.

קרבן הזבח נקרא אחרי מתן-תורה בשם "שלמים". נבקש מן התלמידים "להיזכר" בעזרת הכתובים מה היה מצבו של יעקב בבואו ליזבח זבחים. לא יקשה עליהם למצוא, כי יעקב הגיע עתה למצב של שלמות עם עצמו ועם אלוהיו. כלומר, הוא שבע-רצון ומאושר; הוא יודע שיוסף עדיין חי וגם שמעון חזר מן הכלא. זהו המצב הנפשי שבו נמצא מקריב ה"שלמים".

נמצאנו למדים אפוא כי התלמידים מכירים דוגמות קונקרטיות, שיכולות לשמש בסיס להכללה הבאה:

בשלמים ובמנחה יש רמז להקדשת רכושו של האדם לעבודת הבורא, ולעומת זאת העולה מסמלת שהחיים עצמם שייכים לה', ותפקידנו בחיים לעבוד את ה' ולציית לו.

הקשר בין המשכן לספר ויקרא

התלמידים למדו את פרשות המשכן, שנועד להקרבת הקרבנות. הם יוכלו עתה להבין את הקשר שבין הספרים שמות וויקרא כדלקמן. עם הקמת המשכן, שבה מסתיים ספר שמות, פתחה התורה את ספר ויקרא בעניין הקרבנות. תכלית המשכן היא הקרבת הקרבנות.

עד כאן עסקנו בהקדמה להוראת הקרבנות.

אנו מציעים למורה לארגן את הוראת ההקדמה הזאת מסביב לשני נושאים אלה :

הקרבנות ואנחנו. השאיפה להקרבת קרבנות כחלק מעבודת ה', וכביטוי מעשי לכמיהתנו

לבניין בית המקדש ולביאת משיח צדקנו.

מקריבי קרבנות וקרבנות. הגילוי ש"בעצם הקרבנות מוכרים לנו". נראה לנו כי יש להקדיש

כשעתיים לדיון בנושאי המבוא הללו.

הוראת ספר ויקרא על פי ספר הלימוד

הוראת חומש ויקרא נחשבת לאחד מפרקי ההוראה הנכבדים בתנ"ך. חומש זה, העוסק בקדושת המשכן ובקודשיו, תובע ידיעת פרטים הלכתיים רבים, ומהמורה נדרש להקנות תכנים אלה ביעילות. עם השנים נבחנו דרכי הוראה שונות. יש שהפליגו להוראה מפורטת ולמדנית מאוד, ויש אשר הסתפקו במושגים יסודיים בלבד. מהם היו שהדריכו את המורה ללמד פרונטאלית ומהם שערכו תוכניות לעבודה עצמאית של התלמידים. תוכנית זו שילבה אופני הוראה שונים, ועימם השכילה להביא את האספקט המתחדש בשנים האחרונות. התוכנית המוגשת בזה הינה חלק ממערך הוראה הכולל מידע רב בצד דרכי למידה מגוונות. מבחר מצוות עשה ולא-תעשה מספר המצוות לרמב"ם, מבחר מהמדרשים, לקט מן המפרשים הקלאסיים ומן הפירושים החדשים, קריינות פרקי החומש בטעמים, סיפורים לילדים שנכתבו לאור המקורות ההלכתיים, הפניות למאמרים ולדפי עבודה רבים, אלבום תמונות בעלי חיים, וציורי המשכן להמחשת עבודת הקרבנות. העושר הרב של תוכנית זו עשוי לגוון מאוד את ההוראה הפרונטאלית, אך יחד עם זאת אין להמעיט מתפקידו המרכזי של המורה בהוראת החומש. בדברים שלהלן נציג את עיקרי החוברת לתלמיד ואת דרכי ההוראה בה.

השימוש בספר הלימוד

בכל אחד מפרקי החוברת הובאו דברי הסבר על תוכן היחידה, ואחריהם שאלות לתלמיד. בהסבר זה הוצגו עיקרי הדברים, ורק לאחר שהתלמידים דנו בדברים הם יוכלו להתמודד עם מטלות העיון בכתובים. השאלות לתלמיד התמקדו באחד משלושה האספקטים הקבועים בהוראת תנ"ך. הבקאות ברצף הכתובים של החומש, הידע ההלכתי שבפרק וכמובן הערכים החינוכיים שמכוונים אותנו לחיי קדושה. השאלות מתמקדות בפסוקים ומורחבות בעזרת מקורות מגוונים – פרקי תנ"ך נוספים, משנה, מדרש והלכה. במקומות שהובאו מקורות אלה - הם נערכו בלשון המובנת לתלמידים. הוספנו תמונות ממחישות בכל אחת מיחידות הלמידה שקיים בהן עומס מושגים רב. בעזרת מבחר השאלות עשויה הכיתה לקנות דרכי למידה הרלוונטיות למקומות נוספים בחומשים, ואנו ממליצים להאיר את עיני התלמידים למיומנויות שנרכשו אגב הידע שלמדו.

מורים רבים מציינים שהוראת התנ"ך אינה משימה קלה. מיומנויות השפה, התכנים שמרוחקים מסדר יומו של התלמיד הממוצע, האטרקטיביות של אמצעי ההוראה – כל אלה וגורמים נוספים הופכים את שיעור התנ"ך למשימה קשה. שיטת העבודה בחוברת לתלמיד סוללת את הדרך אל המורה ומתיימרת להקל עליו. על המורה לכלול בכל שיעור שלושה מרכיבים:

1. קריאת הפרק תיערך בשלושה שלבים – הראשון הוא קריאה קולית מוטעמת מלווה בשאלה מנחה כללית (למיקוד התלמידים בזמן הקריאה), השני הוא קריאה מבארת פסוק אחר פסוק, השלישי הוא קריאה מסכמת המדגישה את מבנה הפרק.

2. המרכיב השני הוא הסבר נושאי של היחידה. הסבר זה נועד להסביר את המשמעות הקונקרטית של הפסוקים ולהבהיר את המציאות הריאלית של המצווה בתורה. לפניכם כמה הצעות לדרך הצגת הדברים. בכל שיעור מציגים את נושא היחידה בפני התלמידים ומבקשים שישאלו שאלות רבות ומגוונות (כעשר דקות). מרכזים על הלוח את השאלות המשמעותיות שנשאלו, ואגב כך מסדרים אותן לתת-נושאים. בסופו של דיון מרוכזת על הלוח רשימת נושאים שמפורטת בשאלות. בשלב זה יש לקרוא את דברי ההסבר ולמצוא על אילו שאלות השיבו דברי ההסבר. כעת יש לדון במכלול התשובות שהושבו לשאלות התלמידים. אפשרות אחרת מותירה למורה את עיקר דברי ההסבר. המורה יסביר את הידוע לו על נושא היחידה על פי הידע שלו ובעזרת דברי ההסבר. רק אחרי הדברים שבעל פה יעינו התלמידים בהסבר שהבאנו ויוכלו לדון במה שהבינו.

3. המרכיב השלישי הוא עבודה בכתב לפי שאלות. השאלות פונות לתלמיד בשפה פשוטה אך מדויקת. תלמיד שהשיב על השאלות עשוי להקיף את הידע המתאים לתלמידי כיתה ה'. עבור תלמידים מתקשים, מומלץ לבחור שאלות מתאימות לקשיי הלמידה המסוימים כדי לסגלם לחוברת העבודה. ביחידות רבות השתדלנו 'לתבל' את הלימוד בדרכי למידה יצירתיות, דוגמת ציור או כתיבת שירים. על כך תוכלו להוסיף כיד דמיונכם הטובה.

בסיום השיעור יש להקדיש דקות ספורות (ואיכותיות) לסיכום 'מה למדנו בשיעור'. סיכום השיעור, יש לומר, לא ייכתב כרצף נתונים שאין ביניהם הקשר. על המורה להקנות לתלמידיו את מיומנות הסיכום באופן זה: תחילה יש לנסח את הרעיון המרכזי של השיעור (במשפט קצר אחד), ואחר כך יש להציג שוב את הידיעות שנרכשו ולקשר אותן בקשר הגיוני זו לזו. מיומנות הסיכום הופכת את הלמידה לנכס צאן ברזל ועל כן יש להקדיש לכך תשומת לב (ואפילו זמן יקר).

כיצד נשלב את חלקי השיעור השונים?

אומנות ההוראה אינה נענית לסכימה אחידה, ועל המורה לערוך את השיעור בהתחשב בשיקולים כמו עד כמה הפסוקים קשים לתלמידים, מה אורך היחידה ומה נטיות הלב של תלמידיו. בכל מקרה, אנו ממליצים להקדיש לעיון בפסוקים כמחצית מזמן השיעור ובשאר הזמן לרכז את ההיבט הנושאי (באמצעות ההסבר המקדים), ולבסוף להשיב על השאלות. עריכה כזו מבטיחה את האופי המגוון של השיעור – העיון בפסוקים מחייב קריאה אינטנסיבית בחומש, ובמהלכו התלמיד מרוכז במרחב האישי שלו; הדיון הנושאי נעשה בפורום הכיתתי וכאן יש מקום להבעת הדעה של התלמיד, ולבסוף – הכתיבה במחברת ממקדת את התלמיד ביישום מה שלמד.

המבנה הכללי של ספר ויקרא

ספר ויקרא פותח תקופה חדשה בעבודת השם. עד הקמת המשכן היו מותרות הבמות והמשרתים בקודש היו הבנים הבכורים. בתקופה שהבמות היו מותרות לא הוקרבו הקרבנות כולם, ולכן היה צורך עם הקמת המשכן ללמד את דיני המנחות, החטאות וקרבנות האשם. חומש שמות סיים בהקמת המשכן, משיחתו בשמן המשחה, מינוי הכהנים והשראת השכינה. יום חנוכת המשכן הוא המאורע המרכזי במדבר, אך מה יש לעשות כדי לקיים את השראת השכינה באופן תמידי? על כך באה תשובה ארוכה הנלמדת במהלך החומש. חומש ויקרא עוסק במצוות לכהנים ולכלל ישראל, תכליתן אחת היא – להיות קדושים!

פרקי הקרבנות – חובת העם. פרקים א-ה

הפרקים הפותחים את החומש עוסקים בעבודת הקרבנות, מהם קרבנות המובאים על ידי יחידים מבני ישראל ומהם קרבנות הציבור כולו. יש שקרבנות אלה מובאים כרשות ויש שמובאים כחובה. בפרקים א-ג אנו לומדים את קרבנות היחיד שעשויים לבוא כקרבנות רשות: עולה (פרק א), מנחה (פרק ב) ושלמים (פרק ג). בפרקים ד-ה נלמד על קרבנות שיובאו כחובת היחיד: קרבן החטאת (פרק ד, פרק ה פסוקים א-יג) וקרבן האשם (פרק ה, פסוקים יד-כו). חמשת הפרקים הראשונים כוללים את עיקר תורת הקרבנות, והם נלמדו על ידי משה מפי הגבורה באוהל מועד.

פרקי הקרבנות – חובת הכהנים. פרקים ו-ז

הפרקים הבאים עוסקים גם הם בקרבנות, אלא שהפעם נעמוד על חלק הכהנים בעבודת הקרבנות. בפרק ו ובפרק ז (פסוקים א-י) מובאים קרבנות הנחשבים 'קדשי קודשים': העולה, המנחה, החטאת והאשם. אחר כך נלמד על 'הקודשים הקלים' – השלמים. הציווי בפרקים ו-ז פונה אל הכהנים, ויש לדעת שמשה למדס עוד בהר סיני.

חזרה לחנוכת המשכן – פרקים ח-י

לאחר שלמדו ישראל את דיני הקרבנות חוזר החומש אל הנושא שלמדנו בסיום חומש שמות, חנוכת המשכן. בפרקים ח-י נלמד על הקדשת הכהנים והקדשת המשכן וכליו. עם תחילת עבודת הכהנים, ביום השראת השכינה, מתו נדב ואביהוא במיתה חטופה – וכך נודעה קדושתו הנוראה של המשכן.

טהרת ישראל – פרקים יא-טז

טהרת ישראל וקדושת המשכן עומדות ביסוד חמשת הפרקים הבאים: האיסור המוחלט מפני טומאת בעלי חיים (בפרק יא), טומאת היולדת (בפרק יב), טומאת הצרעת (בפרקים יג-יד) וטומאות הגוף (בפרק טו) – טומאות אלה הבאות אל האדם מהחוץ ומגופו פנימה מסכמות את

פרקי טהרת המשכן שעמד בלב המחנה, ובהקשר זה יש ללמוד על הטיהור הכללי של המשכן ועל הכפרה לישראל שביום הכיפורים (פרק טז).

חיי קדושה – פרקים יח-כג

השראת השכינה באוהל מועד מותנית בשמירת הקדושה, ועל כך נלמד בחלקו השלישי של החומש. פרקים יח-כ מלמדים כיצד ישראל יחיו חיי קדושה, ופרקים כא-כב מצווים את הכהנים על קדושתם שלהם ועל קדושת הקרבנות במקדש. רק כך ישרה ה' את שכינתו על ישראל. במצב זה יעלו ישראל לרגל אל המקדש ויקריבו את הקרבנות במועדים שהתורה מלמדת (בפרק כג). גם עבודת התמיד נלמדת בהקשר זה – העלאת נר התמיד והנחת לחם הפנים מדי שבת מסמלות את קביעות השראת השכינה על העם.

קדושת הארץ, ברכות וקללות, הקדשת רכוש – פרקים כה-כז

הייעוד הקדוש שנקבע לעם ישראל יתקיים במלואו בארץ המובטחת. פרק כה מלמד שקדושה מיוחדת יש באדמת הארץ, ובפרק כו חוזרת פרשת הברכות והקללות. אם ישמרו ישראל על קדושת חייהם ועל קדושת המקדש תתמיד השראת השכינה, ואם לאו – תופסק חלילה. בסיום החומש (פרק כז) אנו לומדים על הזכות של אדם מישראל להקדיש מרכושו למקדש. כך אנו עדים שוב למרכזיות המקדש בתודעת עם הקודש בארץ הקודש, אגב שגרת חייהם.

מבנה כללי ודרכי הוראה של פרשיות ויקרא-צו

אנו מציעים ללמד את פרשות הקרבנות בסדר הזה :

1. מבוא

מטרתו של המבוא היא לעורר מוטיבציה ללימוד הקרבנות, כדי שהתלמידים יראו כי הם מכירים את הסיטואציה של הקרבנות והמקריבים.
המבוא לפרשת הקרבנות יעסוק בהבהרת המושג קרבן, וביצירת מוכנות מצד התלמיד לנושא הקרבנות בכללו.

אנו מציעים להקדיש למבוא שיעור ומחצה.

2. הוראת קרבן עולה

לאחר שעסקו התלמידים במבוא הם מוכנים ללמוד את הקרבן הראשון בספר ויקרא. הם גילו כי את הקרבן הם כבר מכירים באופן כללי, וכן את הסיטואציות שבהן מביאים קרבנות. שיטת העבודה הרצויה היא שהתלמידים יגלו את כל שיוכלו מן הכתובים, ורק במקומות שהדבר נדרש, יוסיף המורה ידיעות הן בצורת הרצאה קצרה והן בדרך עירור התלמידים לחשיבה עצמית באמצעות שאלות מנחות.

- א. התלמידים יגלו ממה מביאים קרבן זה. הדברים יירשמו על גבי הלוח בעזרת המורה וייערך מיון. המיון יירשם בצורת טבלה. לא כל פרטי הטבלה ימולאו עתה. עם כל לימוד של קרבן חדש יתווספו לטבלה פרטים נוספים.
- ב. התלמידים ילמדו בדרך אקסטנסיבית (בלי להיכנס לפרטים) את סדר העבודות בקרבן העולה כפי שהוא מובא בפסוקים 1-9 בפרק א'. נקודת המוצא תהיה המקרא עצמו, תוך תוספות הכרחיות מהתורה שבע"פ (איזהו מקומן של זבחים, כפי שמובא בתקליטור); למשל, קבלת הדם לא נזכרת בכתוב, אולם התלמידים יוכלו "לגלות" אותה אם יבחינו שאחר השחיטה יש להוליך את הדם אל המזבח. המורה ישאל שאלה, דוגמת זו: "כיצד?! הרי הדם נשפך על הארץ!". התלמידים ישערו, כי צריך לאסוף את הדם בכלי.
- ג. כאן תעלה השאלה: מה פירוש "ונרצה לו לכפר עליו"? הרי למדנו לעיל שאין העולה מובאת על חטא! אם התלמידים לא ישאלו, רצוי שהמורה יכוונם לשאלה. הרקע לשאלה הוכן לתלמידים בעת הדיון במבוא. כאן יובא פתרוננו של רש"י, לפיו העולה מובאת בגלל אי קיום מצוות עשה וכו'.

אנו מציעים להקדיש לסעיפים א-ג כשיעור ומחצה, ובכלל זה גם חזרה.

ד. פסוקים 10-13 בפרק א' יהיו חזרה. הילדים יתארו בעצמם את סדר העבודות בעולת הצאן לאור מה שלמדו בעולת הבקר. הדבר יכול להיערך בעבודת כיתה או כרישום על גבי הלוח בעזרת התלמידים.

ה. עיקר הדגש יושם על השונה בעולת העוף לעומת הקרבנות שלפניה (בקר וצאן). הטבלה תיערך תוך כדי הדיון או כסיכום – לפי שיקול דעתו של המורה. מכל מקום, לא המורה הוא שיכתוב את הטבלה, אלא התלמידים בעצמם. עזרתו של המורה תצטמצם לשכפול "שלד" הטבלה.

ו. דיון בפרטים נוספים כגון אלה: "אשה ריח ניחוח לה", או השם עולה – עולה כליל לה).

ללימוד עולת הצאן והעוף אנו מציעים להקדיש כמחצית השיעור, וביחד, לכל קרבנות העולה – כשני שיעורים.

3. הוראת שלמים

אנו מציעים לעבור מקרבן עולה אל קרבן שלמים, ולדלג לפי שעה על פרק ב, משום שבהוראת השלמים נוכל לנצל ולחזק ידיעות שרכשו התלמידים בשעת לימוד קרבן העולה, ואילו פרשת "המנחה" יש בה סטייה מקרבנות החי ו"הפרעה" מתודית לתלמיד.

הילדים מכירים את קרבן הפסח כשלמים. לכן, במבוא אפשר אולי לעיין שוב ב"איזהו מקומן של זבחים" ולראות אילו קרבנות "מוכרים" נקראים בשם שלמים. לאחר מכן יבררו התלמידים מתוך הכתובים ממה מביאים שלמים, וכן ילמדו את סדר העבודות, בדומה למה שעשו בשעת השיעור בקרבן העולה.

כאשר יגיעו ל"הקטרה", יעמוד המורה (או התלמידים הטובים) על פשר ההבדל בין עולה ושלמים בהקטרה. בעולה – הכל מוקטר על גבי המזבח, ואילו בשלמים – רק החלקים הנקראים בפי חז"ל "אימורים". התלמידים (או המורה) ישאלו: ומה עם השאר? התלמידים אמורים לדעת שהבעלים אוכלים חלק מהקרבן, והמורה ישלים להם שחלק אחר אוכלים הכהנים. התלמידים כבר מכירים את שאלות המורה מקרבן העולה, ועל כן הם עשויים לשאול לשם מה מביאים שלמים. כיוון שלא נאמר בשלמים "ונרצה לו לכפר עליו", ברור שאין הקרבן מובא על חטא. התלמידים יציעו פתרונות על פי מה שלמדו במבוא.

מכאן יעברו לבירור השם "שלמים". גם כאן ייעזרו במה שלמדו במבוא ובפירושו של רש"י. לאור דיון זה יבוא בירור על משמעות עבודת הסמיכה, הכוללת בדרך כלל גם וידוי. תלמידים טובים עשויים להעיר על כך, ואם לאו – יפנה המורה את תלמידיו אל עבודת הסמיכה שבעולה, וישאל: "מה מתלווה בדרך כלל אל הסמיכה?", התלמידים ישיבו: "וידוי". "אם כך, על מה מתוודים כאן? הרי אין קרבן זה בא על חטא?!", יקשה המורה.

רשום לעצמך פרטים נוספים שלדעתך רצוי להורותם בשעת השיעור בשלמים, וציין לעצמך היכן תוכל לשלבם במהלך ההוראה.

אנו מציעים להקדיש להוראת השלמים כשיעור ומחצה.

4. הוראת המנחה (פרק ב)

המורה יפתח בהערה כגון זו: "היום נלמד על קרבן חדש. עיינו בכתובים ואמרו, מה תוכלו לומר על קרבן זה". התלמידים "יגלו" ששם הקרבן הוא "מנחה". הם ייזכרו מן המבוא במשמעות השם, ואם לאו – יכוונם המורה לכך. כמו כן יגלו שבשונה מקרבנות אחרים, באה המנחה מן הצומח.

כאן אפשר להשלים את הטבלה, שבהכנתה התחלנו בשעת השיעור על קרבן העולה (הטבלה יכולה להיות פלקט התלוי בכיתה, ובכל פעם מוסיפים אליה פרטים חדשים).

העיון האינטנסיבי ייערך בפסוקים 1-4 בפרק ב, והוא ישמש לתלמידים מודל לקרבנות המנחה האחרים. לעיון זה אנו מציעים להקדיש כשיעור. התלמידים יגלו את סדר הכנת המנחה.

המורה יבקש מהתלמידים לעיין בפסוקים 13-4 ולגלות סוגי מנחה נוספים. הם יגלו 4 סוגים כאלה.

מאפה תנור הנחלק לשניים:

(1) חלות בלולות בשמן

(2) ריקקי מצות משוחים בשמן

וכן:

(3) מנחה על המחבת

(4) מנחת מרחשת

המורה יוכל להיעזר ברמב"ם, הלכות מעשה הקרבנות פרק יג הלכה יד. על פי המודל של המנחה, שלמדו במנחת סולת בפסוקים 1-4, יוכלו התלמידים לתאר את סדר העבודות במנחות הללו, תוך הבנת השינויים; לדוגמא, כדי לקמוץ דבר אפוי יש לפתות אותו תחילה. תוך כדי דיון רצוי לעמוד על דרך הקמיצה על פי המפרשים, תוך שימת לב ללשונות ייחודיים, כגון זה: מסלתה ומשמנה על כל לבונתה.

מכאן נעבור למנחת ביכורים, היא מנחת העומר. ייתכן שהתלמידים למדו כבר על מנחת העומר בכיתה ג, במסגרת לימודי החברה בחוברת ה"דגן". הם גם למדו בכיתה ד בסדרת אמור בפרק כג על קרבן העומר. אם לאו, יפנה אותם המורה לשם. כאן, בסדרת ויקרא, יגלו התלמידים שהעומר הוא אחד מן המנחות. התלמידים ישימו לב לביטויים מיוחדים המקבילים בשני המקומות, כגון "גרש כרמל" או "אביב". את סדר העבודות יוכלו התלמידים לציין בנקל, כיוון שכבר למדוהו במנחות הקודמות.

מכאן נעבור להוראת הדינים הנוספים למנחות כגון איסור חמץ, איסור נתינת שאור ודבש או הציווי על נתינת המלח. לשם סיכום וחזרה תיערך השוואה בין העבודות בקרבנות בעלי החיים לעבודות במנחות. הדברים יסוכמו בצורת טבלה שתמלא על ידי התלמידים.

אנו מציעים להקדיש להוראת "מנחת ביכורים" כשיעור אחד.

5. הוראת קרבנות החובה, החטאת והאשם

אחר כך נשוב אל מודל השאלות, שהתלמידים הכירו בעולה ובשלמים.

ממה מביאים? הטבלה תושלם בהתאם. על מה מביאים? התלמידים ישיבו על פי הכתוב, וההשלמה תהיה על פי רש"י.

המורה יחלק את הכיתה לקבוצות, לאחר שעמדו התלמידים על כך שמדובר כאן בחטאות של מקריבים שונים: הכהן המשיח (ד 12-3), סנהדרין (ד 21-13), נשיא (ד 26-22), יחיד (ד 35-27) וקרבן עולה ויורד (ה 3-1).

כל קבוצה תקבל דף עבודה (שמסגרתו תוכן בידי המורה), ובו יתבקשו התלמידים לענות לשאלות הבאות:

(א) מי מקריב?

(ב) על מה מביאים את הקרבן?

(ג) מהו סדר העבודות בקרבן, בהשוואה למה שנלמד בקרבנות עולה ושלמים?

(ד) מה נעשה בבשר הקרבן?

כשתיגמר העבודה, תרצה כל קבוצה את סיכומיה בפני הכיתה, והתלמידים יגלו שינויים בין החטאות השונות. הדברים יסוכמו על גבי הלוח, והתלמידים יבחינו בין החטאות הפנימיות לחטאות החיצוניות...

לשם סיכום יערוך המורה על הלוח, בעזרת תלמידיו, טבלאות מסכמות.

אל הוראת החטאת יש להוסיף את הוראת קרבן עולה ויורד, שאף הוא חטאת. ההרחבה בקרבן זה תהיה בשאלה "על מה מביאים אותו?".

אנו מציעים להקדיש להוראת החטאת כשיעור ומחצה.

6. הוראת האשם

אנו מציעים להקדיש שיעור פרונטאלי לאשם. סדר העבודות באשם אינו מופיע בתורה בסדרה זו, והדגש יושם בעיקר על הלקח המוסרי, שתיקון העוול שנגרם הוא תנאי הכרחי לאפשרות

הבאתו של הקרבן. מובן, שרצוי שהתלמידים יסיקו את הלקח הנזכר בכוחות עצמם, תוך עיון בכתובים שהמורה יכוון אותם אליהם.

7. הוראת סדרת צו

הוראת סדרת צו תשמש בעיקר חזרה על החומר שנלמד בסדרת ויקרא, לשם ביסוסו והוספת פרטים אחדים (כגון בעניינים אלה: המוקד בעולה ותרומת הדשן; מקום ההגשה במנחה; מנחת אהרן ובניו; סדר הקרבנות בשתי הסדרות והסיבה לשינוי הסדר ביניהן; הבחנה בין שלמי תודה לשלמי נדר ונדבה; המילואים).

הכן לעצמך רשימת נושאים, שלדעתך רצוי להוסיפם מתוך סדרת צו על מה שכבר נלמד בסדרת ויקרא. דרג אותם בסדר עדיפות, ומצא להם מקום ברצף ההוראה המתוכנן.

מתוך האמור לעיל ברור שאין אנו מבקשים שיילמדו פרטי הדינים, מדרשי ההלכה של חז"ל, פסוקים על מפרשיהם וההבחנות בין המפרשים השונים, השלמות מרובות מתושבע"פ ומן ההלכה וכיוצא באלה, אלא לעסוק בעיקרי הדברים, בהכרת הקרבנות השונים וההבדלים העיקריים ביניהם. דומה שניתן להשיג מטרות אלה ללא קושי מיוחד בכיתה ה'. מובן שאין להטיל על התלמידים שינון טבלאות שהכין המורה, שכן ממילא הדברים יישכחו. יש לתת לתלמידים אתגר לגלות את הדברים בכוחות עצמם מן המקרא ומהתושבע"פ. מטרות ההוראה בסדרות אלה יהיו ידיעה פסיבית של התלמידים, זיהוי מושגים ומונחים כהכנה להמשך לימודיהם הן בתורה שבכתב והן בתושבע"פ, וכן השגת מטרות חינוכיות חשובות כגון חיזוק הציפייה לבניין בית המקדש בימינו, ולימוד ערך תיקון החטא, אפשרות התשובה או הקשר בין האדם לבוראו.

הוראת פרקי הספר לפי סדרם

פרשת ויקרא

הוראת פרק א - הצעה ראשונה

פסוקים א-ב בפרק א פותחים את החומש בכותרת כללית לחמשת הפרקים הראשונים. הכותרת מלמדת על המציאות החדשה שעומדת לפני ישראל – הקרבת קרבנות. פרקים אלה נאמרים למשה ביום חנוכת המשכן, מיד לאחר השראת השכינה. במשך שלושים ותשע שנות הנדודים במדבר יקריבו ישראל קרבנותיהם במשכן. בחוברת לתלמיד הקדמנו ליחידת הלימוד הזו הסבר קצר, בו הסברנו בתמצית מהו הקרבן, מהי סיבת הקרבנות ומדוע נקרא כך שמו. מעניין לציין את הסדר הפנימי של הקרבנות בחמשת הפרקים הראשונים – החל בנדבה וכלה בחובה. לעומת זאת, סדר הקרבנות בפרשת צו יוסדר על פי חומרת קדושתם – מקדשי קודשים אל הקודשים הקלים.

בחמשת הפרקים הראשונים ערוכים פרקי הקרבנות במבנה קבוע:

- שם הקרבן
- ממה מקריבים – סוג, גיל, זכר/נקבה וכו'
- סדר הפעולות בהקרבת הקרבן
- מתן דמים

העובדה שהפרקים ערוכים במבנה קבוע אינה ניכרת בקלות למעיין. כדי לעמוד על היסודות המשותפים מומלץ לשאול את התלמידים:

במה דומות שתי הסוגיות הראשונות (פסוקים א-ט ופסוקים י-ג)?

או: מה המשותף בין קרבן עולה (פרק א) לקרבן שלמים (פרק ג)?

השוואת שתי הפרשיות מיועדת לזיהוי התבחינים המשותפים. חלקו של המורה בפעילות לימודית זו גדול – על אף שלכאורה הוא מנחה בלבד, הוא המגדיר את התבחינים, ובסופו של דבר הוא מציין את המבנה הקבוע של היחידות. הניסיון מלמד שכיתה הלומדת על פי סדר תבחינים קבוע תתמודד ביעילות ובקלות יחסית עם תורת הקרבנות. בחוברת לתלמיד הבאנו שאלות לביסוס המבניות הקבועה של הקרבנות (שאלות א, ד). התייחסנו בשתי שאלות אחרות למושגי היסוד הראשונים בספר ויקרא – סדר הפעולות בקרבנות, והסמיכה (שאלות א, ב). מסירות הנפש והכוונה של המקריב נכללו ביחידה זו גם כן (שאלה ה). לאורך היחידה שזרנו פעולות המכוונות את התלמיד ללמידה עצמאית. כתיבת הוראות לכהן (שאלה ג), סיכום הפרק על פי תבחיני ההשוואה והסקת מסקנה (שאלה ו), ולבסוף ציור 'סרטון' קצר על הקרבת העולה (שאלה ז).

מושגי יסוד בפרק א

קרבן, עולה, נדבה, סמיכה, וידוי, פדר, 'אשה ריח ניחוח', מליקה, מיצוי הדם, 'מוראתו בנוצתה', כרעיים, ניתוח, הקטרה.

הוראת פרק א - הצעה שנייה

תכנון הלוח
שם הקרבן:
כמה סוגים יש לקרבן?
מה עושים בדם הקרבן?
מה עושים בבשר הקרבן?
מדוע ה' מקבל ברצון את הקרבנות השונים?

1. קריאת פסוק א בפרק א תפתח את השיעור ותוקדש לתיאור המציאות ההיסטורית הגנוזה בפסוקים אלה. הדברים נאמרים למשה ביום חנוכת המשכן, מיד לאחר השראת השכינה. קודם לכן התקשה משה להיכנס אל המשכן מחמת הערפל, ועתה הוא עומד בקודש (ליד מזבח הזהב) ושומע את קול הנבואה הבוקע מבין שני הכרובים שבקודש הקודשים. ביום זה, יום א' בניסן בשנה השנייה ליציאת מצרים, ילמד משה כיצד יוקרבו הקרבנות במשכן. תוך כדי לימוד הקרבנות יופסק לפרקים קול הנבואה כדי שיתבונן משה במה שלמד. תקופת הנבואה כפי שהיא משתקפת בחומש ויקרא אמורה להיות קצרה, ולאחריה ייכנסו בני ישראל לארץ. חומש ויקרא מכין את בני ישראל לקראת חיי הקדושה בארץ, המקיימים את הברית שנכרתה בסיני. תיאור היסטורי כזה מפורט בפירוש רש"י לפסוק הראשון כאן, ועל המורה להסביר מציאות זו כדי שתלמידיו ישכילו להבין את המציאות המצויה בבסיס הכתובים.
2. קריאת פסוקים ב-ט תהיה הקריאה הראשונית של רצף הפרק, כזכור – יש לקרוא באופן ברור, נהיר ומדויק. שאלה מנחה בשעת הקריאה עשויה למקד את התלמידים. מוצע לשאול: מהי הכותרת של הפסוקים? מובן שכוונתנו לכותרת שבפסוק ב, המלמד שקרבנות הבהמה מובאים מן הבקר ומן הצאן. מעניין להציב שאלה פתוחה כגון – אילו בעלי חיים בדיוק כלולים ב'צאן', והאם רק מבעלי חיים אלה מותר להקריב? שאלות אלה ייושבו בהמשך לימוד הפרק.
3. כעת יש להסביר מהו קרבן העולה. פתיחת יחידת הלימוד המתאימה בחוברת לתלמיד מוקדשת להסבר על קרבן העולה. כדאי להציג את הדברים בע"פ, ואם יש צורך לקרוא את הדברים מן הכתובים. בשלב זה יש לרכז את התלמידים ולרתק אותם באופן בלתי אמצעי, ולמעשה – זהו החלק היחיד המתבצע כשיחה בפורום הכיתתי של השיעור. חלק זה תובע מן המורה קשר טוב עם התלמידים, והוא בוחן את טיב ההוראה.

4. נשוב ונבצע קריאה קולית של פסוקים ב-ט, והפעם נתערב בכתובים ונוסיף מילים כדי להבהיר את תוכן הפסוקים. מושגי היסוד שיש להכין לצורך הקריאה כאן ובהמשך הפרק הם אלו: קרבן, עולה, נדבה, סמיכה, וידוי, פדר, 'אשה ריח ניחוח', מליקה, מיצוי הדם, 'מוראתו בנוצתה', כרעיים, ניתוח, הקטרה.
5. עד כה קראנו מן הכתובים ושוחחנו בפני הכיתה, וכעת הגיע זמן העבודה של התלמידים. מומלץ לערוך את סדר העבודה כך: ננחה את התלמידים לענות על שאלה א. בשאלה זו יעמדו על המבנה של הפסוקים (סעיף מספר 1) ועל פעולות ההקרבה (סעיף מספר 2). בדיקת התשובות של התלמידים חיונית כדי שנניח את יסודות התפישת המבנית כבר בתחילת ההליך. כעת, נחזור לקריאה מבארת של פסוקים י-יז, וננחה את התלמידים להשיב על שאלה ד.
6. השאלות הקודמות כרוכות בעמל תורה ומאמצות את התלמיד. ניצור איזון למאמץ התלמידים ונפנה אותם לשאלה ב בעניין הסמיכה. תפקידו החינוכי של המורה מודגש דווקא כאן – הוא מתבקש לרגש את התלמידים ולשחזר את חוויית סמיכת הידיים בפני תלמידיו. נזכור תמיד שאנו מסוגלים להפליג אל מקומות רחוקים ולהעביר את תלמידינו תהליכים חינוכיים – בתנאי שאנחנו משוכנעים ומעבירים זאת בכנות. ערך חינוכי נוסף שיועבר באופן אישי על ידי המורה הוא הדגשת הכוונה הפנימית העומדת מאחורי הקרבן. בשאלה ה הבאנו את המקורות המתאימים לכך.
7. יחידת הלימוד אינה יכולה לבוא לידי סיום בלא עיבוד נוסף של התלמידים. היחידה הציגה בפניהם ידיעות וערכים חדשים, אך הפנמת הדברים תלויה בעשייה הלימודית שלהם. מסיבה זו שילבנו את שאלה ג – כאן הם יוצרים סינתזה של הנלמד. שרטוט המשכן סכמאטי ואינו קל לתלמידינו בכיתה ה, מובן שהתמונות הרבות ששולבו במבוא שבחוברת לתלמיד יסייעו בידינו להפוך את השרטוט לתמונה תלת ממדית. אנא היעזרו בכך. לא נוכל להשלים את הלימוד בלי לטפח את הרגל סיכום הנושא ולכך הבאנו את שאלה ו. הסיכום נחשב לאחת הפעולות הקשות, ויש להקל על התלמידים. פעולת הסיכום תוקל אם נבנה את כל השיעור על פי הסיכום החשוב הזה. דהיינו: יש לכתוב במהלך השיעור את החלקים העיקריים של הנושא, ולכך נקדיש את אחד החלקים בלוח (צד ימין או צד שמאל, או שנדביק רצועות בריסטול בזו אחר זו). אם כך בנינו את השיעור, השכלנו להכין את תלמידינו לקראת סיכום השיעור והיחידה כאחד. נציין שצוות מרכז ההדרכה במכללת הרצוג סיכם את פרקי הקרבנות בטבלה, וכדאי מאוד להיעזר בה ('ויקרא – דפים למעיין ולמורה', סיוון תש"ס, עמ' 13-15).
8. להעשרה אנו מציעים לערוך סרטון קצר. ניתן לבצע זאת במקביל ללמידה בשיעור (לתלמידים המהירים, או לתלמידים המתקשים בכתיבה). מומלץ לתלות את הסרטונים כקישוט לימודי על קירות הכיתה.

הוראת פרק ב – הצעה ראשונה

פרקנו עוסק במנחות. המנחות שימשו במקדש כקרבן יחיד וכקרבנות ציבור, כנדבה או כחובה, ובאו בהזדמנויות שונות. למרות ריבוי המנחות בחרה התורה ללמד על מנחת היחיד, ורק בסיום הפרק מוזכרת מנחת העומר. הקדשנו את ההקדמה לתיאור המנחות השונות ודרכי הכנתן, תקוותנו היא שהתיאור ימחיש ויקרב את הקרבן לתלמידים. מורים שיבחרו ליצור עם תלמידיהם 'מנחה' – יעמיקו את רושם חוויית הלמידה של תלמידיהם.

בפרק הקודם עמדנו על המבניות החוזרת של פרקי הקרבנות. גם בפרקנו, דומות המנחות במבנה החוזר:

- שם המנחה
- החומרים
- ההכנה
- אכילת מזבח
- אכילת הכהן

המבנה הקבוע ניכר בפרשות הפתוחות. העובדה שבין המנחות נמצא רווח מאפשר לנו להבחין בין חלקי הפרק במבט-על. גם הפתיחה 'כִּי/וְאִם' מבליטה את חלוקת הפרק. מעניין לציין שהפתיחה 'כִּי' מובאת בשתי המנחות הראשונות, ולאחריה פותחות המנחות הנוספות במילה 'וְאִם'.

מבנה הפרק מזמן לפני המורה הוראת מיומנות לימודית חשובה – ההבחנה בין קרבנות הנדבה לבין האיסורים המוחלטים המובאים בפסוקים יא-יג. בכיתה יש להצביע על ההבדל בין קרבן יחיד לקרבן ציבור.

מושגי יסוד בפרק ב

סולת, מנחה, לבונה, מאפה תנור, מחבת, מרחשת, אזכרתה, קומץ, קרבן ראשית, מנחת ביכורים, אביב, גרש כרמל, הגשה (אל המזבח), רקיקים.

רעיונות וערכים לדיון

הרעיון	המקור
מסירות הנפש שנדרשת מהמקריב, דוגמת העני שמקריב את נפשו	ויקרא ב, א: 'ונפש כי תקריב' - לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה, מי דרכו להתנדב מנחה? עני. אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו

הוראת פרק ב - הצעה שנייה

תכנון מראה הלוח:
מנחה:
כמה סוגים יש למנחות?
מה מעלים על אש המזבח?
מה יאכלו הכהנים?
מה צריך להוסיף לכל המנחות?

1. תחילת השיעור תציג את הדמות המרכזית הפועלת בפרק ב – אדם שמתנדב להביא מנחה. מיהו אותו אדם? רש"י בחר להביא את דברי הגמרא במנחות קד, שם מתואר העני: 'מי דרכו להתנדב מנחה? עני. אמר הקב"ה: מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו'. פתיחת הלימוד בפרק ב תוקדש לאנשים המוסרים את נפשם כדי להקריב קרבן, וכך קרבנם מתקבל במלואו. פתיחת השיעור צריכה לרגש את התלמידים ולעורר אותם לערך מסירות הנפש. שאלה א מוקדשת לכך, ויש להפנות את התלמידים להשיב על השאלה.
2. הקריאה הראשונית של הפרק תקיף את כולו. כדי לשמור על ערנות התלמידים מומלץ לשאול שאלה מנחה לפני הקריאה – איזו מנחה היא רשות ואיזו היא חובה? התשובה לכך תלויה בפתיחת כל עניין – אם המנחה מובאת כנדבה או אם היא תלויה בזמן (כמו מנחת ביכורים).
3. לאחר הקריאה הראשונית של הפרק יש לקרוא את ההסבר שמובא בפתח היחידה בחוברת לתלמיד. הסבר זה מבהיר כיצד נעשו המנחות, והוא יקל על הכנת התלמידים לקריאה המבארת את הפרק. המחשת ההסבר בכיתה תהפוך את הלימוד הפרונטאלי לחוויה אמיתית. אם נביא כלי מטבח ומצרכים מתאימים לכיתה, נוכל להבהיר את המציאות באופן ריאלי. אלו המצרכים והכלים שיש להביא: סולת, שמן זית, עלים ריחניים (שאינם רעילים), קערה המכילה כארבעה ליטר, כוס שמכילה כ-350 סמ"ק, מחבת, תבנית אפייה ומעט מלח.
4. נשוב אל הפרק ונקרא את פסוקים א-ג, אגב הסבר מילים ומושגים. נמשיך לקרוא את פסוקים ד-יג, ושוב נוסיף מילים והסברים על פי צורך. מושגי היסוד החיוניים להוראת הפרק הם: סולת, מנחה, לבונה, מאפה תנור, מחבת, מרחשת, אזכרתה, קומץ, קרבן ראשית, מנחת ביכורים, אביב, גרש כרמל, הגשה (אל המזבח), רקיקים.
5. נפנה אל השאלות. השאלות מכוונות את התלמידים אל התחומים שבהם עסקו בפרק הקודם. שאלה ב מקנה את המבנה של פסוקי המנחה, ושאלה ג יוצרת את רצף הפעולות של המנחה. בחרנו למקד את איתור הפעולות בעשייה; לא נותרנו בבחינה התיאורטית של העיון בכתובים, אלא ביקשנו מהתלמיד 'לתת הוראות איך מכינים'. בשאלה ג נסכם את המבנה הכללי של הפרק בלשונו. בשלב זה של השיעור כדאי לוודא שתשובות התלמידים נכונות. רק לאחר שמילאנו את הטבלה איתם, נפנה לשאלה ו ונסביר שבכל אחד מהמקרים אין מוסיפים דבש או שאור, ותמיד ממליחים את המנחה במלח.
6. נגוון את העיוניות של הלמידה בתיאור המשנה כיצד מכינים את מנחת העומר, וכדאי להוסיף לכך מדרש תמונה. התמונה שבספר התלמיד צוירה על ידי ציירי מכון המקדש, ותסייע לתלמידינו להבין את ההתרחשות המתוארת בפסוקים.

7. לסיכום הלמידה נקרא קריאה מסכמת את כל הפרק ונעסוק שוב במיומנות הסיכום, כפי שהבאנו בשאלה ו. בפרק הקודם ציינו שיש להקדים 'סוף מעשה במחשבה תחילה' – אף כאן מוטב לציין בחלק קבוע (על הלוח, או ברצועות בריסטול מודבקות על הלוח) את עיקר הנושאים בשיעור כדי שהתלמידים יסכמו את הלמידה והנושא כאחד.

הוראת פרק ג – הצעה ראשונה

הקרבת שני נפש בפרק ג הוא השלמים. בהמשך למבנה שביססנו בפרק א, הקדשנו את המבוא לארבעה עניינים: שם הקרבן, עבודת הדם, אכילת הקרבן (על ידי האש, הכהנים והמקריב), ונסיבות ההקרבה. רצוי ללוות את לימוד המבוא בתמונות המזבח ו/או המשכן בכלל (ראה המאגרים המתאימים בתקליטור).

השאלות מתמקדות בשני נושאים עיקריים. נושא אחד משלים את החסר אודות השלמים, סוגי הקרבנות (שאלות ב, ד), דרכי הקרבתם (שאלה ג) והרגשת השמחה (שאלה א). יש לראות ששתי פרשיות מוקדשות לצאן – הכבשים והעזים הובאו בשתי פרשיות שונות (בעקבות ההבדלים האנטומיים ביניהם). נושא אחר בפרקנו עוסק באיסורים המוחלטים של חלב ודם (שאלה ה), ושוב נבליט את ההבדלים הלשוניים בין מצוות הרשות לאיסור המוחלט (שאלה ו). על פי דרכנו, ערכנו את השאלות באופן המקנה דרכי למידה בתנ"ך: יצירת השוואה, עריכת סיכום, והבעה חופשית במלל ובשיר.

מושגי יסוד בפרק ג

זבח שלמים, נדר, נדבה, כסלים, אליה, חוקה, יותרת הכבד, החלב שעל הקרב, הקרב, החלב שעל הכסלים, שתי הכליות, (לעומת) הצעה.

הוראת פרק ג - הצעה שנייה

תכנון מראה הלוח:
שם הקרבן:
אילו סוגים יש לקרבן?
מה עושים בדם הקרבן?
מה עושים בבשר הקרבן?
מהו החלק בבשר שלעולם אין לאוכלו?

1. קרבן השלמים משלים את סדרת קרבנות הנדבה ומביא אותנו לעבודת ה' מתוך שמחה. גם המציאות ההיסטורית העומדת ברקע הפרקים הראשונים בחומש ויקרא היא מהמשמחות ביותר בקורות ישראל, עם הקמת המשכן. יום חנוכת המשכן לווה בהתרגשות עצומה. המשכן הוקם והכהנים לראשונה ביצעו את תפקידם בשלמות. אש ירדה מהשמים ואכלה את הקרבנות, וגם הנשיאים תרמו את חלקם והביאו קרבנותיהם. באותו יום נכנס משה למשכן וקיבל את דבר ה' על קרבן השלמים (בתוך שאר הקרבנות). אין ביטוי אמיתי יותר ליום הגדול הזה מקרבן השלמים, ועלינו לעורר בתלמידים את ההתרגשות העצומה

שמלווה את הקרבת השלמים – ביום כלות המשכן ובימי השגרה שלאחריו. הבאנו הסבר מפורט על יום חנוכת המשכן בשאלה א, ויש לקרוא זאת מהכתובים או להסביר בעל פה את תוכנם. מכל מקום, תפקידנו בפתח השיעור הוא לעורר את תחושת השמחה שקשורה בלימוד קרבן זה.

2. קריאה מוטעמת של פסוקים א-ה תפתח את העיון בפשט הכתוב. כדאי להדגיש בקול אגב הקריאה את הפעלים הקבועים והמוכרים בהקרבת הקרבנות: ההקרבה אל חצר המשכן, הסמיכה, השחיטה, זריקת הדם, ההקרבה למזבח. נשאל שאלה מנחה בנוסח: מהי הכותרת של הפרשייה? קרוב לוודאי שהתלמידים יצביעו על תחילת פסוק א, 'ואם זבח שלמים קרבנו'. זהו הזמן לציין את הכותרת בשורה הראשונה בסיכום המצטבר בצד הלוח.
3. לאחר שלמדנו את ההקשר ההיסטורי, נפנה ללמוד את פרטי קרבן השלמים. נקרא את ההסבר המובא בפתח יחידת הלימוד על קרבן השלמים, או לחילופין – נסביר בעל פה. ההסבר, על פי רוב, פורש יריעה רחבה למדי ולכן יש להדגיש את 'התחנות' המרכזיות של הקרבת הקרבן. האדם שבחר להביא, הכהן העובד בבית המקדש, והמזבח. תחנות אלה מקבילות למבנה של הפרקים כולם: המביא, עבודת הדם, אכילת המזבח.
4. נרחיב את העיון בפסוקים ונקרא את פסוקים ו-יא. אגב כך נבאר את מושגי היסוד שבפרק: זבח שלמים, נדר, נדבה, כסלים, אליה, חוקה, יותרת הכבד, החלב שעל הקרב, הקרב, החלב שעל הכסלים, שתי הכליות, (לעומת) העצה.
5. כפי שכבר נהגנו בעבר, יש לחזור ולקרוא את פסוקים א-יא. נשאל את התלמידים: במה דומים שני קרבנות השלמים שקראנו? כזכור, תפקידו של המורה הוא להוות מתווך בין התלמידים לבין הכתובים. על פי רוב נוהגים התלמידים להשיב בתשובות קונקרטיות, אך אל לנו להיתפס לתשובות הקונקרטיות אלא להכליל את הדמיון לקטגוריה משותפת. נדגים: אם תלמיד השיב שבשני הקרבנות מדובר בשלמים, עלינו לשאול – האם אתה מתכוון שסוג הקרבן זהה? או לחילופין – אם תלמיד השיב שבשניהם נזכרת סמיכה, עלינו לשאול – האם אתה מתכוון לפעולה? באופן זה אנו מכלילים את הצדדים השווים לקטגוריות. פעולת השוואה זו תביא אותנו ליצירת טבלה שכוללת את תוכן הפרק כולו. ניצור טבלה כדלהלן:

ויקרא ג, ו-יא	ויקרא ג, א-ה	
		שם הקרבן
		מה מביאים?
		מה עושה בעל הקרבן?
		מה עושים בדם הקרבן?
		מה יועלה על המזבח?

6. שאלות ג-ד מבססות את הידע שלמדנו על שלמי בקר ושלמי צאן. כעת מסוגלים התלמידים להשיב על השאלות היטב.

7. עמדנו על תוכן הדברים וכעת נסב את תשומת ליבם של התלמידים לפרשות הפתוחות והסתומות המבחינות בין הקרבנות השונים. שאלה ב מכינה את התלמידים לראיית הפרק כולו על פי מיומנות זו.
8. נקרא קריאה רהוטה של כל הפרק. כשאלה מנחה נשאל אילו מצוות נתונות לבחירה ואילו מוחלטות, ומייד אחר כך ישיבו התלמידים על שאלות ה-ו. נפנה את התלמידים אל שאלות אלה, המכוונות את התלמידים לקראת מיומנות נוספת בלימוד תנ"ך: הבחנה בין לשון מצוות עשה/לא תעשה, מצוות התלויות במקרה/מצוות מוחלטות. כוונתנו כמובן לאיסור אכילת חלב ודם.
9. לסיום הפרק יש לסכמו במקום המתאים על הלוח. לגיוון, הצענו לערוך שיר מסכם לפרק כולו. יש מקום לשקול לערוך 'ערב כישרונות צעירים' במסגרת פעילות חברתית בכיתה. תחילה יש לכתוב חרוזים במשקל קבוע, אחר כך יש להוסיף מנגינה מתאימה, ולבסוף לבצע בליווי מוסיקלי.

הוראת פרק ד (וחלקו הראשון של פרק ה) – הצעה ראשונה

יחידה זו עוסקת בקרבן חטאת. לראשונה אנו עוסקים בקרבן חובה שמביא היחיד, ועלינו להיערך לקראת הוראה מפורטת יותר. כדי להקל על התלמיד הקדמנו מבוא המציג את ההבחנה המרכזית: חטאת פנימית – דמה ניתן בתוך המשכן ובשרה ישרף בחוץ; וחטאת חיצונית – דמה יינתן על קרנות המזבח החיצון, אימוריה יעלו גם הם למזבח, ובשרה יאכל לכהנים. שרטוטים סכמאטיים של המשכן מלווים את היחידה. רצוי ומומלץ להשתמש בדגם המשכן ובציורים כדי שהתלמידים יפנימו את מושגי המרחב המתאימים.

כעת נוכל לפנות אל המקרים השונים שמתארת התורה. בפרק ד נלמד על כהן גדול שחטא, על סנהדרין שטעו, ועל נשיא או כל אדם פרטי שחטאו. בפרק ה (פסוקים א-יג) נעסוק בקרבן 'עולה ויורד'. שתי היחידות עוסקות בחטאת, ואנו הפרדנו בין שני הפרקים בשל אריכות העניין. איננו מוצאים לנכון להעמיק בגדרי ההלכה של כל אחד מהמקרים, ועל כן חתרנו לדון באחריות המנהיגים באופן כללי (שאלה ב). היחידה כולה מכוונת את התלמיד להכיר את הקרבנות השונים, ואגב כך פועל התלמיד במיומנויות למידה: החלוקה לפי פרשות פתוחות וסתומות (שאלה א), איתור הדומה והגדרת השונה (שאלות ד-ה), וסיכום יצירתי של היחידה (שאלות ז-ח).

בפרק זה אנו חוזרים ומתרגלים את דרכי החלוקה הפנימית בתורה. מיומנות זו יסודית ביותר ומכאן חשיבותה. התורה נחלקה בדרכים שונות. פרשות (הן 'הסדרא'), פרקים, פרשיות פתוחות וסתומות, קרואים וכו'. חלוקה שטרם זכתה לתשומת הלב הראויה לה היא החלוקה לסדרים, דהיינו חלוקת התורה לפי סדר הקריאה בארץ ישראל, לפיו סיימו הציבור לקרוא את התורה אחת לשלוש שנים (תנ"ך מהד' קורן ציין זאת באותיות מעובות בשולי הדף החיצוניים, וכן מהדורת כתר ארם צובא במהדורת הרב ברויאר, הוצאת חורב ומוסד הרב קוק). פרק ד נאמר בדיבור חדש אל משה, ובהתאם לכך נחלקה חלוקת הפרשות. כאן מתחילה פרשה חדשה שנושאה הוא קרבנות החובה.

הפרק נחלק בין קרבנות החטאת הפנימית (פרק ד פסוקים א-כא) לבין קרבנות החטאת החיצונית (פרק ד פסוקים כב-לה), ובהמשך מובא קרבן עולה ויורד (פרק ה פסוקים א-יג). ההבדלים העיקריים בין חטאת פנימית לחיצונית הם בשאלות אלה:

- מהו בעל החיים המוקרב?
- לאן מוליכים את הדם?
- היכן מתבצעת הזאת הדם?
- היכן שופכים את שיירי הדם?
- מתי והיכן אוכלים את הבשר?
- מתי והיכן שורפים את הבשר?

מבנה הקרבנות קבוע, כפי שהובא לעיל, ואף מבנה הכלל ('כי') והפרט ('אם') מתאים למה שנלמד עד כה.

מושגי יסוד בפרק ד

חובה/נדבה, חטאת, שוגג, כהן משיח, פר העלם דבר של ציבור, חטאת פנימית, חטאת חיצונית, 'עיני הקהל', נשיא, שבועת העדות, טומאת מקדש וקדשיו, שבועת ביטוי, קרבן עולה ויורד, יסוד המזבח.

רעיונות וערכים לדיון

הרעיון	המקור
אחריות המנהיג לבני דורו, דוגמת הכהן הגדול.	פירוש רש"י לפרק ד פסוק ג, ד"ה 'אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם': מדרשו, אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה, כמו שנאמר "לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו" (פסוק יג). ופשוטו לפי אגדה, כשכהן גדול חוטא, אשמת העם הוא זה, שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם, ונעשה מקולקל.

הוראת פרק ד - הצעה שנייה

תכנון הלוח:
שם הקרבן:
אילו סוגים יש לקרבן?
מי מביא את הקרבן?
מה מביאים לקרבן?
מה עושים בדם הקרבן?
מה עושים בבשר הקרבן?

1. פרקנו עוסק לראשונה בקרבנות החובה, ומכאן ואילך נוסיף מימד חדש לסוגיית הקרבנות: סיבת ההקרבה. הואיל והפרקים הבאים מתפרטים לפרטים רבים, אנו ממליצים לחלק את הוראת הפרק לסוגיות. נפתח את השיעור ונדון בחטאי דמויות שונות. נתחיל ביחיד שנשבע ואסר על עצמו איסור כלשהו (לדוגמא, נשבע ואמר שיקום מוקדם), ולאחר זמן עבר על שבועתו מבלי ששם לב (נרדם ולא התעורר בשעת הבוקר המוקדמת). דמות אחרת היא מנהיג אשר לימד את העם כולו טעות (למשל, לימד בטעות שאסור לכתוב בשבת, אבל אם כותבים רק חלק ממילה אין בכך חטא. כלומר, אסור לכתוב את השם שמעון בשבת, אבל אם כתבו רק "שמ" אין בכך חטא). כאן יש לפתח דיון קצר על ההבדל בין שני המקרים. נמקד את הדיון באחריות המנהיג. בכך נלך בעקבות רש"י בפירושו לפרק ד פסוק ג, ד"ה 'אם הכהן המשיח חטא לאשמת העם' –
2. *מדרשו, אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה, כמו שנאמר "לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו" (פסוק יג). ופשוטו לפי אגדה, כשכהן גדול חוטא, אשמת העם הוא זה, שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם, ונעשה מקולקל.*
3. כעת נפנה לקריאת שאלה ב (על שני סעיפיה) ביחידת הלימוד בחוברת לתלמיד. נקרא קריאה קולית של פסוקים א ואילך, ונקדים את הקריאה בשאלה מנחה: עד היכן יש לקרוא? התלמידים יידרשו לנמק את תשובתם. כוונתנו כמובן להפסקת הפרשה. כך נכין את התלמידים למיומנות ההבחנה במבנה הפרק בעזרת הפרשות הפתוחות והסתומות, ונפנה מיד אחר כך לשאלה א.
4. נעבור לדברי הסבר הפרק. בעקבות הדברים המובאים בתחילת היחידה, יש ללמד על החטאת החיצונית והחטאת הפנימית. אנא, היעזרו בשרטוט שבשאלה ג ובשאלה ו, וצרפו לכך את התמונות של הקודש המובאות בחוברת התלמיד. המעבר מהשרטוט אל התמונה כרוך במאמץ-מה מצד התלמידים, ויש לגשת לחלק זה של השיעור בסבלנות. כעת יש לחזור אל הסיכום שנערך על הלוח. נשלים את סוגי הקרבן: חטאת פנימית וחטאת חיצונית.
4. יש להניח שהתלמידים כבר מתמצאים במרחב של המשכן, והם מוכנים ללימוד הפסוקים היטב. נקרא שוב קריאה מבארת את פסוקים א-יב, ונסביר את מושגי היסוד: חובה/נדבה, חטאת, שוגג, כהן משיח. להשלמת העיסוק בסוגיה הראשונה נשיב על שאלות ג-ד. נחזור שוב לסיכום שעל הלוח, ונציין: כהן משיח מביא פר, מזה את הדם על הפרוכת ועל קרנות מזבח הקטורת, האימורים עולים למזבח ושאר הבשר יישרף בחוץ.

5. ברצוננו לעבור לסוגיה הבאה. אנו מציעים להקדים לקריאת הפסוקים הראשונית דיון עם התלמידים בשאלת גבולות היחידה: עד היכן יש לקרוא? לאחר מכן יש לקרוא את פסוקים יג-כא קריאה ראשונית בלבד. נחזור ונקרא את הפסוקים קריאה מבארת. נסביר מהם 'עניי הקהל'. נדון בשאלה האם יש כאן המבנה הקבוע שהכרנו בסוגיות הקודמות או לא. דיון כזה צריך להיות קצר מאוד, ועימו יוכנו שאלות ה-ו.
6. את פסוקים כב-לה נלמד על פי המיומנויות המוכרות לנו: הגדרת גבולות היחידה בעזרת פרשה פתוחה וסתומה, קריאה ראשונית וקריאה מבארת. כדאי לחזור ולקרוא את כל הפרק באופן מסכם על פי שאלה ז. יש לסכם: נשיא מביא שער עיזים, נותנים את הדם על ארבע קרנות המזבח החיצון, והאימורים יישרפו על המזבח. יחיד שחטא מביא כבשה או שעירה, נותנים את הדם על ארבע קרנות המזבח החיצון, והאימורים יישרפו על המזבח.
7. כבר אמרנו שפרטי הקרבן רבים. בשאלה ח הצענו לכתוב חידות לסיכום הפרק. מובן שניתן להרחיב את ההפעלה למבחר משחקים, כמו דומינו (שאלה ותשובה), משחק הזיכרון (תמונה ושם מקום במשכן) או פאזל (טבלת הסיכום של הפרק מחולקת לחלקים, והתלמידים נדרשים להרכיב את הגיליון).

הוראת פרק ה (פסוקים יד-כו) – הצעה ראשונה

היחידה נחלקת לשלושה עניינים: אשם על מעילה (פסוקים יד-טז), אשם תלוי (פסוקים יז-יט) ואשם על גזילה ושבועת שקר (פסוקים כ-כו).
כמו בפרשות הקודמות יש להיעזר בחלוקת הפרשות הפתוחות והסתומות, בפתיחת ההתגלות החדשה של ה' למשה, בכותרות 'כי' ו'אם' ובמבנה הקבוע של הקרבנות. המבנה הקבוע מובלט באשם גזלות (פסוקים כ-כו), שם מובחנים החטאים השונים במילה 'או'.

מושגי יסוד בפרק ה

אשם מעילות, אשם תלוי, הכחשת פיקדון, תשומת יד, עושק, אבידה, 'חמישיתו', 'ישלם אותו' בראשו.

הוראת פרק ה - הצעה שנייה

1. פסוקים א-יג הם המשך רצוף של פרק ד. אנו ממשיכים ללמוד על קרבן החטאת לפי הסדר ומבנה הפסוקים המוכר. מי שבדק מגלה שמדובר באותה התגלות שלמדנו עליה בפרק ד, שנפתחה בפסוק 'וידבר ה' אל-משה לאמר' (ויקרא ד, א). כאן אמו ממשיכים ולומדים את דברי ה'. מעניין לציין שדווקא באמצע הפרק (פסוק יד) נתחיל ללמוד על נושא חדש – האשם. אם כן, חלוקת הפרקים אינה תואמת את חלוקת העניינים בחומש. עלינו להסביר לתלמידים שחלוקת הפרקים נעשתה על ידי הנוצרים בתחילת המאה הי"ג ושימשה אותם בוויכוחים ובהתקפות על היהודים, אך חדרה לעולם התנ"ך והפכה להיות חלק מתוך המבנה המקובל שלו.

2. נקרא קריאה ראשונית את פסוקים א-יג, ונטעים אגב הקריאה את החלקים הקבועים. בפסוקים א-ד נמנים החטאים השונים וביניהם חוזרת המילה 'או' שוב ושוב. קריאה מוטעמת עשויה להבהיר שמדובר באפשרויות שונות. בפסוקים הבאים נדגיש את סוגי בעלי החיים השונים שאפשר להביא, וגם פה הכוונה היא להמחיש שמדובר בריבוי אפשרויות.
3. נסביר (בעזרת המבוא לפרק) מיהם החוטאים ומהם הקרבנות שבפרקנו, וכעת נקרא את הפסוקים אגב הסבר מפורט של המושגים הבאים: שבועת העדות, טומאת מקדש וקודשיו, שבועת ביטוי, קרבן עולה ויורד, יסוד המזבח.
4. השאלות לתלמיד ערוכות לפי סדר הלימוד שמוכר לתלמידים. בשאלה א התלמידים יגדירו מי מביא את הקרבן. בשאלה זו הם רוכשים מיומנות של עיון בכתובים, ובסיומה יש לעבור לשאלה ב העוסקת בתהליך הרוחני שעובר המקריב. בסיום שתי השאלות יש לחזור לסיכום שעל הלוח ולהשלים את השאלה: 'מי מביא את הקרבן?'.
5. שאלה ג מדריכה את התלמידים לחלק את הפסוקים לשלושת סוגי הקרבן העולה ויורד: שה, תורים וסולת. מומלץ להראות לתלמידים שהמילים 'ואם-לא תגיע ידו', או 'ואם-לא תשיג ידו', הן המבחינות בין סוג לסוג. בסיום השאלה ישלימו התלמידים את שאלת הסיכום שעל הלוח: 'מה מביאים לקרבן?'.
6. בשאלה ד נבקש מהתלמידים לחזור שוב אל ההתמצאות במרחב המשכן. זה הזמן להזכיר ולחזק את תחושת ההתמצאות החיונית כל כך להמשך ההתפתחות הלימודית של התלמידים. אחרי ששיבו התלמידים תשובות נכונות נסכם את המרכיב הקבוע בסיכום שעל הלוח: 'מה עושים בדם הקרבן?'.
7. בשתי השאלות האחרונות נשלים את סיכום היחידה. המסקנה המתבקשת מהשאלה האחרונה היא שעבודת ה' מתקבלת בכל מצב ובכל עת – אין הבדל בין העני לעשיר.

קרבן אשם (פרק ה פסוקים יד-כו)

תכנון הלוח:
שם הקרבן:
מי מביא את הקרבן?
מה מביאים לקרבן?
מה מביאים בנוסף לקרבן?

יחידת הלימוד שלנו עוסקת בקרבן אשם, אותו מחויב להביא מי שמעל בשוגג בקודשי המקדש (השתמש בכלי המשכן או אכל מבשר קרבן), מי שמסופק אם עבר עבירה שעונשה כרת (למשל, ספק אכל חלב), או מי שעבר במזיד על איסור גזילה. עלינו להקדים ולשוחח עם התלמידים על כך שכל רכוש שייך לבעליו, ואף אם הדבר הגיע לידינו אסור לנו לחשוב שזה רכושנו. נחזק את תחושת היושר הטבעי אם נזכיר סיטואציות שונות שבהן אנו נתקלים בנזקי רכוש. כיווני הדיון המתאימים ליחידה זו הם עבירות רכוש בשוגג (בקודשי מקדש) ובמזיד (בהסכמים בלתי פורמליים בין אדם לרעהו). כשמדובר בקבוצת תלמידים איכותית במיוחד, אפשר לנתח את הרגישות המיוחדת למצב של ספק חטאת; זוהי תחושת אחריות שאינה נותנת מנוח לבעליה,

הוא טרוד ואינו מצליח להיחלץ מן הספק – האם חטא? מכל מקום, המגמה החינוכית של היחידה רלוונטית לחייו היומיומיים של כל תלמיד, ומן הראוי שסוגיה לימודית זו תיחרת היטב בזיכרוננו.

לאחר שיחת הפתיחה נקרא קריאה ראשונית את פסוקים יד-כו. הפעם נשתדל להמתין שניות ספורות בין פרשייה לפרשייה, כדי שנכין את התלמידים להבחין בחלוקת הפרשיות (הפתוחות). חלוקת הפרשיות מחלקת את הסוגיה לעניינים ויש להפנימה. לאחר הקריאה הראשונית נפנה לדברי ההסבר שבפתח היחידה.

אם עסקנו במציאות המסובכת של נזקי רכוש, ואפילו אם לא עשינו כך – תוך כדי לימוד היחידה נתמקד בלשון הפסוקים ובתוכנם. נקל על התלמידים אם נביא לפנייהם את חטא עכן (יהושע ה-ו), כפי שהבאנו בשאלה א. אנו מקווים שההדגמה ההיסטורית תכניס את התלמידים למושגי הדיון בקלות.

נקרא קריאה מבארת את הפסוקים, ונסביר את מושגי היסוד: אשם מעילות, אשם תלוי, הכחשת פיקדון, תשומת יד, עושק, אבידה, 'חמישיתו', 'ישלם אותו בראשו'.

המיומנות העיקרית שנתרגל ביחידה היא 'מקרה ודין'. החשיבות של המיומנות כפולה. זוהי מיומנות מפתח בסוגיה ובעזרתה 'נפצח' את שלוש הסוגיות, וזוהי גם מיומנות יסוד במכלול החומשים. הקניית מיומנות חשובה זו תיעשה באמצעות המשימה הבאה: חלקו את פסוקים טו-טז לשתי יחידות. באילו מילים מסופר הסיפור ובאילו מילים מלמדת התורה מה צריך לעשות החוטא (כלומר, מה הדין שלו)? יש לרשום על הלוח את המילים האופייניות 'כי...' והביא', רצוי להסביר ש-ו' ההיפוך משמשת כאן כ-ו' התוצאה, ואפשר לתרגמה במילה 'לכן'. כעת ניתן לעבור לשאלה ב. בשאלה זו יישמו התלמידים את המיומנות שקנו. נבדוק את תשובות התלמידים ונמשיך לשאלה ג. שאלה זו עוסקת שוב במיומנות 'מקרה - דין', אגב עיון בפירוש רש"י. נשים לב ששתי השורות המודגשות הן תמצית המיומנות הנלמדת.

בשאלה ד פנינו אל עולמם של התלמידים וביקשנו מהם דוגמאות לגזלות, עושק וכו'. אנו נידרש לסיטואציות רבות שהתלמידים יביאו, אך נזהר ונבחין בין מקרה מתאים לסוגיה לבין אסוציאציה שמעוררת אמפטיה. מובן שכבוד הילד עומד לנגד עינינו ועלינו לשמוע את דבריו בסקרנות ובסבלנות, אבל תמיד נדייק בפרטי הלימוד ונבחין בין הפרטים. סיפור 'מודרני' שעשוי להמחיש את אחת הסיטואציות הוא למשל סיפור כדלהלן:

זה היה לפני כמה שנים. גרתי בדירה מטופחת בלב העיר, וכמו כל חברותי הזמנתי אישה שתעבוד בניקיון ביתי. שוש היה שמה. היא גרה בשכונה רחוקה בקצה העיר, ואף פעם לא סיפרה על עצמה. למען האמת - גם לא התעניינתי בה. מדי חודש - ביום שישי - הקישה שוש על דלת ביתי ובאה לקבל תשלום. כך היה עד שיום אחד נמאס לי, והחלטתי לפטר אותה.

כאשר באה ביום שישי לקבל את הכסף שהייתי חייבת לה, פשוט לא פתחתי את הדלת. שוש הקישה שוב, ואני התעלמתי. שוש קראה לי בקולה הצרוד, אבל אני – המשכתי לשבת בשקט מאחורי הדלת הסגורה. חיכיתי שתתיאש, סוף סוף התרחקה וזמן רב לא ראיתי אותה.

לרוע מזלי, עברתי תאונת דרכים. בבת אחת הפכתי להיות חסרת אונים ומאושפזת בבית חולים. כואבת שכבתי במיטה, ורק מדי פעם פקחתי עיניים כדי לראות מה סביבי. יום אחד נכנסה לחדר פועלת ניקיון כפופה שלא הרימה עין מהרצפה. זיהיתי אותה מייד. זו היתה שוש. בבת אחת הכרתי חזרה אלי. התרוממתי ושאלתי את עצמי איך אכפר על הרעה שעשיתי לה?

לסיום יחידת לימוד נסערת ורלוונטית כמו זו שלמדנו, נבחר את הסיטואציות בהיבט שונה – זווית הראייה של החוטא וחווית התשובה שלו. בשאלה ו הבאנו את המדרש המנתח את תהליך ההיטהרות שעבר החוטא עם הקרבת הקרבן. כדאי להיפרד מסוגיית הגזילות בהשלמת מעגל המקרה והדין דווקא כך.

נקרא קריאה מסכמת, ונסכם בכתב את היחידה בעזרת הכותרות שכתבנו במהלך השיעור. יש מקום להנחות את התלמידים לנסח בעצמם את הסיכום לאחר סיכום הדברים על פה.

פרשת צו

הוראת פרקים ו-ז - מבוא

פרקים אלה נאמרו למשה בסיני, בהמשך לנאמר בחומש שמות בפרק כט. בחומש שמות למדנו על בניית המשכן, על בגדי הכהנים ועל עבודת הקרבנות ביום חנוכת המשכן. התורה ציינה את הרצף בין שני מראי המקום בסיום פרק ז שבחומש ויקרא: 'זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי ה', ביום הקריב אותם לכהן לה' (פסוק לה). אנו לומדים ממבנה הפסוקים שהמילה 'זאת' היא בבחינת כלל שיתפרט בהמשך, מעין כותרת.

בפרקים ו-ז בחומש ויקרא נזכרת המילה 'זאת' שבע פעמים, ואנו עשויים לקבוע את חלוקת העניינים על פי מילים אלה: פרשות העולה, המנחה, מנחת החינוך, החטאת, האשם והשלמים. הסדר הפנימי של המקראות מצביע על מיומנות לשונית חיונית בשיעורי התנ"ך: קביעות כותרת. על כן יש להצביע על הלשון הקבועה שהתורה פתחה בה כל סוגיה, ולציין שזוהי הכותרת.

גם את התוכן הפנימי של כל אחת מהסוגיות יש ללמוד מלשון התורה. בפסוק לו שבפרק ז נאמר שהכהנים יקבלו את חלקם בעבודת הקרבנות, 'אשר ציוה ה' לתת להם ביום משחו אותם מאת בני ישראל, חוקת עולם לדורותם'. אם כן, שני הפרקים עוסקים בעבודת הכהנים ובקבלת חלקם, על פי סדר זה:

עבודת הקרבן: כאן נלמדים דינים שונים על מקום ההקרבה/השחיטה, על עבודת הדם ועל הנתינה למזבח.

המתנה לכהן: מי מקבל, איפה יאכל את בשר הקרבן, כמה זמן יאכל.

לסיום שבעת הפרקים הראשונים יש לאחד את כל מסכת הקרבנות שלמדנו. מומלץ לחזור אל המבנה הראשוני המוכר לנו מהפרק הראשון, ולהשלימו:

- שם הקרבן
- ממה מקריבים – סוג, גיל, זכר/נקבה וכו'
- סדר הפעולות בהקרבת הקרבן
- מתן דמים
- חלק הכהנים

מושגי יסוד בפרק ו

'וימשח... לקדשם...', 'ויחטא את המזבח', איל המילואים, תנופה, תרומה, נותר, 'ימלא את ידכם', 'מוקדה', מדו בד, דשן, מורבכת, תופיני, פתים, 'ומורק'.

מושגי יסוד בפרק ז

חלות מצות, ריקקי מצות, סולת מורבכת, לחם חמץ, 'הנותר ממנו עד בוקר', פיגול, נבלה, טרפה.

רעיונות וערכים לדיון

המקור	הרעיון
ויקרא ו ד, ד"ה 'ופשט את בגדיו' אין זו חובה, אלא דרך ארץ , שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד. בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו, לכך ולבש בגדים אחרים, פחותין מהן.	שמירה על שלמות חפצים וקדושתם, דוגמת הכהן הגדול המקפיד על קדושת בגדיו.

הוראת פרק ו

לעומת סדרת ויקרא, הפותחת בתיבות "דבר אל בני-ישראל ואמרת אלהם" (א ב), פותחת סדרת צו בציווי אל הכהנים: **"צו את אהרן ואת בניו לאמר"** (ו ב). מכאן, שסדרת צו מכוונת בעיקרה אל הכהנים, ובה תורת ההקרבה לכהנים, כדברי הרמב"ן (ו ב): "אמר הכתוב בפרשת ויקרא 'דבר אל בני-ישראל', כי שם יצווה בהבאת הקרבנות – וישראל מביאים אותם; וכאן אמר 'צו את אהרן' כי ידבר במעשה הקרבנות – והכהנים יעשו אותם".

בסדרת צו הובאו לראשונה דיני אכילת הקרבנות (בכל סדרת "ויקרא" לא מופיע הפועל "אכל" אפילו פעם אחת). בעלי הקרבנות מצטווים לאכול מקרבן השלמים בלבד, ואילו הכהנים חייבים לאכול מכל הקרבנות (פרט לעולה).

דיני אכילת הקרבנות ניתנו אפוא בעיקר כדי ללמד את הכהנים, ועל כן ישראל פשוט אינו חייב לדעת אותם על כל פרטיהם. לפיכך ישמש לימוד פרשת צו בעיקר לסיכום ולחזרה בצורה שונה במקצת, תוך תוספת פרטים הכרחיים אחדים, ומבלי להיכנס אל כל פרטי הדינים.

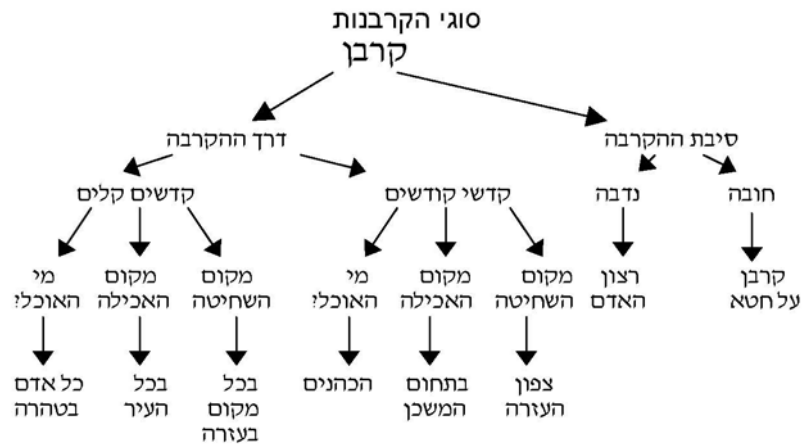
לפנינו למעשה אותם קורבנות שנלמדו בסדרת ויקרא, אלא שהם מוצגים מנקודת ראות אחרת. בסדרת ויקרא היתה נקודת הראות זיקת בני-ישראל אל הקרבנות (ועל כן ההבחנה היא בין נדבה מישראל ובין חובה על ישראל) בעוד שבסדרת צו נקודת הראות היא עבודת הכהנים (ועל כן ההבחנה היא בין קדשי קודשים לקודשים קלים).

נזכיר: קדשי קודשים שחיטתם בצפון, וקבלת דמיהם נעשית בכלי שרת בצפון. הם נאכלים (מלבד העולה) בקודש בלבד, לזכרי כהונה בלבד, וזמן אכילתם מצומצם יותר לעומת זמן אכילתם של קודשים קלים (שחיטתם של קודשים קלים בכל מקום בעזרה, והם נאכלים בכל העיר. השלמים למשל, שהם קודשים קלים, נאכלים לכל אדם ולא לזכרי כהונה בלבד, וזמן אכילתם ארוך יותר).

התלמידים ירפרפו בסדרת צו ויווכחו, שהכתוב מדבר כאן בקורבנות שכבר למדו עליהם: העולה (ו ב), המנחה (ו ז), החטאת (ו יח), האשם (ז א) וזבח השלמים (ז יא). המורה ירשום על גבי הלוח, זה מול זה, את סדרי הופעת הקרבנות בסדרות ויקרא וצו. את הסדר בויקרא יוכלו להסביר לפי מה שלמדו:

קורבנות נדבה ואחריהם החובה. בשלב זה עדיין לא ירשום המורה על גבי הלוח, בסדרת צו, את החלוקה לקדשי-קודשים וקודשים קלים.

סדר הקורבנות בסדרת ויקרא		סדר הקורבנות בסדרת צו	
קורבנות נדבה	עולה	קדשי-קודשים	עולה (ו ב)
	מנחה		מנחה (ו ז)
	שלמים		חטאת (ו יח)
			אשם (ז א)
קורבנות חובה	חטאת		
	אשם	קודשים קלים	(מילואים)
			זבח שלמים (ז יא)

מלא את הטבלה על פי פרקים א'-ז'

פרשת ויקרא				פרשת צו			
מקור לעיון	הקרבן	סיבת ההקרבה	דרך ההקרבה	מקור לעיון	הקרבן	סיבת ההקרבה	דרך ההקרבה
א' : א'-ג', יא'				ו' : א'-ו'			
ב' : א', י'				ו' : ז'-טז' (העזרו בפסוק י')			
ג' : א'-ב'				ו' : יז'-כג'			
ד' : ב', טו'				ז' : א'-י'			
ה' : יד'-יט'				ז' : יא'-לז'			

העולה – פרק ו פסוקים ב-ו

פסוקים ב-ו פותחים בסדר יומו של הכהן. אנו מציעים להקדים את דברי ההסבר שבפתח היחידה בתחילת השיעור. כוונתנו היא להמחיש לתלמידים את משמעות העובדה שההנחיות לכהן אכן התחדשו בשלב זה של הכרונולוגיה. רצוי לרגש את התלמידים ולהתרגש עימם

מגודל מעמד חנוכת המשכן וירידת האש מן השמים. בזכות כך יבינו את חשיבות שגרת עבודת הכהנים במשכן.

כעת יש לקרוא קריאה ראשונית את פסוקים א-ו. בזמן הקריאה כדאי להזמין את התלמידים לבדוק מה מוכר לנו ביחידה. בשלב הבא יש לקרוא את הפסוקים קריאה מבארת. שאלות א-ג יבהירו את התוכן בלויית ההתמצאות המרחבית שבוססה בפרקים הקודמים.

התלמידים כבר למדו שהעולה נשרפת כולה. עכשיו יראו שאחרי השריפה מתמלא גב המזבח באפר של נתחי בשר ועצים. אפר זה קרוי "דשן", וממנו הקריב הכהן בכל בוקר את תרומת הדשן.

התלמידים ימצאו את שתי העבודות המרכזיות שעושה הכהן: תרומת הדשן והעלאת העצים בכמות שתספיק להתמדת האש כל היום.

התלמידים יוכלו לאתר את המצוות הקשורות בפרשה זו:

- לבישת בגדי הכהן

- תרומת הדשן

- נתינת העצים בבוקר

- עריכת העולה והקטרתה

המורה יציין כי עולת הציבור של קרבן התמיד היא הקרבן הראשון והאחרון המוקרב בכל יום ויום.

המנחה – פרק ו פסוקים ז-יא

פסוקים ז-יא מלמדים על המנחה. העבודות בספר התלמיד נותנות מסגרת ללימוד הנושא.

התלמידים למדו כבר על החומרים מהם מורכבת המנחה בפרק ב'. המשימה עכשיו תהיה לשלב את האמור בפרק ב על המנחה עם הנלמד בפרק ו.

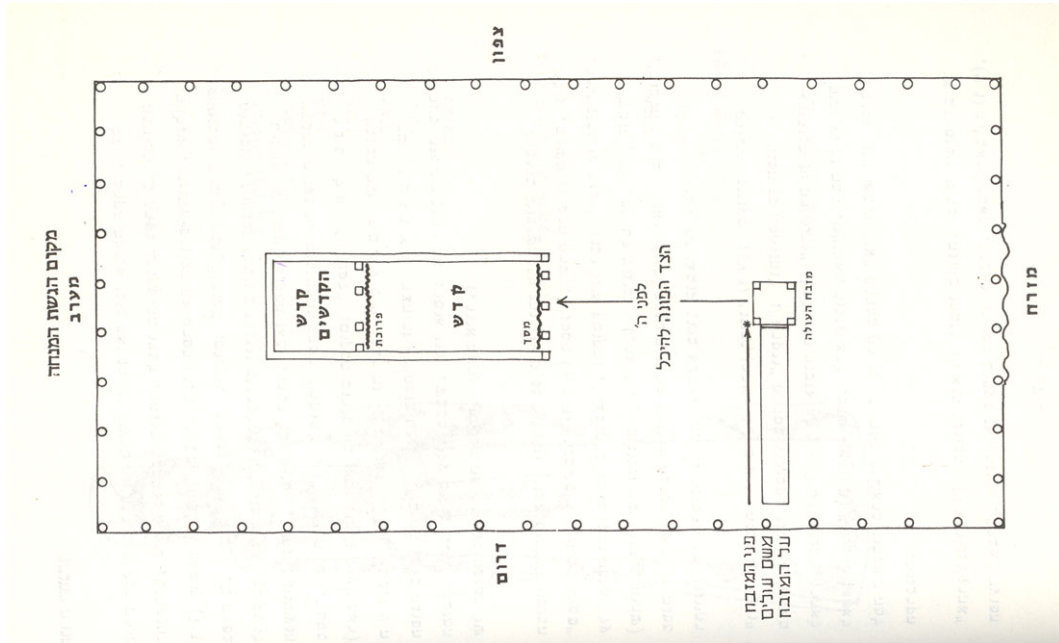
בפרק ב בפסוק ח נאמר "הקרב אותה". לאן מקריבים את המנחה? זאת נמצא בפרק ו בפסוק ז: "לפני ה', אל פני המזבח".

מהם החומרים מהם מקריבים מנחה?

מה עושים בהם – זאת נלמד בפרק ו פסוקים ח-ט.

נשווה את הפסוקים הנאמרים בפרק ב: פסוק ג ופסוק י מזכירים שהמנחה מיועדת לכהנים. מה יעשו בה? זאת נלמד בפרק ו פסוק ט.

מי אוכל את המנחה? היכן? כאן ידפדפו התלמידים לפרק ז פסוקים ט-י, וימצאו את פירוט האוכלים את המנחה.

מנחת הכהן ביום עבודתו הראשון (פרק ו פסוקים יב-טז)

הפסוקים בפרק ו יב-טז עוסקים במנחה המיוחדת לכהנים. אמנם גם קרבן זה הוא מנחה, אך בכל זאת הוא נפתח כעניין מיוחד: "וידבר ה' אל משה לאמר" (ו יב). כיוון שקודם לכן שמענו שלכהנים יש "חק עולם לדורתיכם מאשי ה'" (כלומר: מתנה קבועה מאת ה'), לכן גם הם מביאים "חק עולם לה'" (ו טז), כדי שירגישו תדיר כי משולחן ה' הם אוכלים. על פי מסורת חז"ל על כל כהן, הנכנס לעבודתו בפעם הראשונה, להביא באותו יום מנחה זו, הנקראת 'מנחת חינוך'.

על פי השאלות שבספר התלמיד, יעמדו התלמידים על דרך הקרבת מנחת כהן. המורה יסביר את המיוחד במנחה זו, שאינה נאכלת, ואת הסיבות להקרבתה.

נוסף לכך, בכל יום מביא הכהן הגדול מנחה כמו זו שמביא כהן הנכנס לעבודתו, והיא נקראת "מנחת חביתין". ההבדל הוא שמנחת החינוך הוקרבה כולה בבת אחת, ואילו מנחת החביתין - מחציתה בבוקר ומחציתה בערב (ראה רמב"ם, הלכות כלי מקדש, פרק ה הלכה יז).

כל מנחת כהן - גם מנחת נדבה שהכהן מביא מנדבת לבו - אינה נאכלת. ראב"ע נותן טעם לדבר: "כי איך יאכל הכהן מנחתו?" (פרק ו טז, ד"ה "לא תאכל").

העניין יבואר לתלמידים על פי רש"י לפרק ו יג. שאר המפרשים, המביאים פרטים רבים, אינם נחוצים ללימוד ברמה הנוכחית, ועלולים אך לבלבל את התלמידים.

קרבן חטאת (פרק ו פסוקים יז-כג)

המורה יפנה שנית את תשומת לבם של התלמידים לשינוי שבין סדר הקרבנות בסדרת ויקרא לבין סדרם בסדרת צו.

התלמידים כבר מצאו את המיון לקדשי-קודשים ולקודשים קלים. עתה יעינו בפרק ו יז: "במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת לפני ה'", ושימו לב להגדרה: "קדש קדשים היא". הם ייזכרו שמקום השחיטה הוא מן ההבדלים העיקריים שבין קדשי-קודשים לקודשים-קלים. קדשי-קודשים שחיתתם רק בצפון העזרה ("לפני ה'"), ואילו קודשים-קלים שחיתתם בכל מקום בחצר המשכן.

לאחר הקדמה זו נעבור לדיון בפרטי הקרבן: "הכוהן המחטא אותה יאכלנה" – דהיינו, הכהן העושה את הבהמה לחטאת (כמו 'לבכר' - לעשות בכור), על-ידי זריקת הדם, לו הזכות לאכול ממנה. המורה יפנה את תלמידיו אל פרק ו כב: "כל זכר בכהנים יאכל אתה", והתלמידים יעמדו על הסתירה בין שני הכתובים וינסו לפתור בכוחות עצמם. הכוהן המחטא - אוכלה, וכן גם כל הכשר כמוהו לכהונה (ראה רש"י).

פרק ו כא מזכיר לנו נושא מוכר: הכשרת כלים שבושל בהם אוכל לא כשר או בשר במקום חלב, או הגעלת כלים לפסח. גם כאן כל כלי שבישלו בו מן הקרבן אסור בשימוש, בדיוק כמו כלי שנטרף או כלי חמץ שאסור להשתמש בו בפסח. אנו מבדילים בין כלי חרס, שאי אפשר לנקות אותו ממה שהתבשל בו, ולכן צריך לשבור אותו, לבין כלי שאפשר לנקותו על-ידי "מריקה", דהיינו "הגעלה" (כגון כלי-מתכת), שאחר הגעלתו הוא כשר לשימוש.

הוראת פרק ז

קרבן אשם (פרק ז פסוקים א-ו)

על המנחה והחטאת כבר נאמר כי הם "קדשי-קודשים". עתה באה קביעה זו גם לגבי האשם (ז א). קדשי-קודשים נאכלים רק לזכרי כהונה: "כל זכר בכהנים יאכלנו" (ז ו).

דיני ההקרבה שבפרק ז א-ו נתבארו לעיל בסדרת ויקרא לגבי העולה, השלמים והחטאת, אך לא לגבי קרבן האשם. כאן משלימה התורה את החסר שם. אין צורך ללמד את הדינים מחדש, אלא לנצל את ההזדמנות לשם חזרה ולביקורת על הנלמד. כדאי לשים לב להבדל לשון זה: "ישחטו" ברבים (ז ב), לעומת "יזרק" (ז ב), "יקריב" (ז ג) ו-"והקטיר" (ז ה) ביחיד. הבדל זה רומז כי מעשה השחיטה כשר גם בזרים – יהודים שאינם כהנים, ואילו הכהן שבפרק ז ה הוא הנושא של כל הפעולות שנאמרו בפסוקים הקודמים בלשון יחיד.

זריקת הדם באשם דומה לזריקה בעולה ובשלמים; הקטרתו דומה להקטרת החטאת והשלמים, ואכילתו דומה לאכילת החטאת. המייחד את האשם משאר הקרבנות הוא שהתורה

קובעת לא רק את מין הבהמה, אלא אף את ערכו של הקרבן (ה טו-טז): "בערך כסף שקלים בשקל הקדש לאשם".

הכהנים מקבלים חלק בקרבנות (פסוקים ז-י)

עם סיום דיני הקרבנות שהם "קדשי-הקודשים", מפורטים (בפרק ז ז-י) החלקים שמקבלים הכהנים מן הקרבנות. בפסוק ז נקבע שהחטאת והאשם שייכים ל"כהן אשר יכפר בו". עור העולה שייך לכהן המקריב (ז ח), והמנחה (כמו יתר הקודשים) שייכת, בהתאם לדברי חז"ל, לבית-האב המשרת ביום שבו מקריבים אותה (ראה רש"י לפרק ז ט).

בספר שמואל א (פרק ב פסוקים יג-יז) ימצאו התלמידים שדעת חז"ל (המובאת ברש"י), כי חלקי הבשר השייכים ל"כהן המקריב" מתחלקים בין כל חברי משמרו, היתה נהוגה מימים ימימה בישראל.

קרבן שלמים (פסוקים יב-כא, ופסוקים כח-לד)

אדם מקריב שלמים, הנקראים גם זבחים, בשני אופנים אלה:

"תודה" או "זבח תודה" (ז 12), או "זבח תודת שלמים" (ז 15) - קורבן זה מביא אדם בתורת תודה על חסדי ה' איתו. בייחוד הביאו קרבן זה אנשים שניצלו מסכנה. חז"ל נתנו סימן לאלה החייבים בקרבן זה: "וכל החיים יודוך סלה" - חבוש בבית האסורים שהשתחרר, ייסורים - חולה שנתרפא, יורדי-ים, והולכי מדבריות שהגיעו למקום יישוב (ראה רש"י ז יב). כיום אנו מברכים במקרים אלו ברכת הגומל במקום הבאת תודה.

"נדר" או "נדבה" (פרק ז טז) - השלמים נקראים "נדר", כשאדם אומר: "הרי עלי קרבן שלמים". כלומר, הריני מתחייב להקריב קרבן שלמים. הקרבן נקרא "נדבה", כאשר הוא אומר: "הרי בהמה זו קרבן שלמים".

לא ניכנס בקרבנות אלה לפרטים רבים יותר מאלה העולים מהעבודה בספר הלימוד. שם מכוון התלמיד לזהות את חלוקת בשר הקרבן, ואת הזמנים השונים של אכילתו. הוא יבחין כי זמן האכילה של שלמי תודה קצר יותר. אפשר להסביר זאת בהשוואת הקרבן לאכילת המן במדבר: לא צריך להשאיר למחר. אכול היום, והקב"ה ייתן לך מחר מה שאתה זקוק לו.

שני איסורים חשובים מאוד (פסוקים כב-כז)

את הפסוקים האלה נצל לתזכורת קצרה להלכות הנוהגות גם היום, ושאינן קשורות לעבודת הקרבנות: איסור חלב ואיסור דם.

נסביר כיצד מוציאים את הדם מן הבשר שאנו אוכלים, ונתאר את הנעשה באטליז כאשר הבשר מגיע, ומומחים לדבר מסירים את החלב מן הבשר כדי להתירו לאכילה.

הוראת פרקים ח-י - מבוא

בשבעת הפרקים הקודמים עסקנו במצוות לדורות. בניגוד לכך, פרקים ח-י מלמדים על אירוע חד פעמי בתולדות ישראל: יום חנוכת המשכן. יום זה נחשב כאחד הימים המרכזיים ביותר בתולדות העם, וייחודו מודגש אף בכך שהוא מובא ב'סדר' אחד (לפי מנהג הקריאה הקדום בארץ ישראל). שתי מיומנויות יסוד בהוראת תנ"ך יש ללמד אגב כך: ההבחנה בין מצווה לדורות ובין מצווה לשעתה, וההבחנה בין עבר לעתיד בלשון התנ"ך.

ההבדל בין פרקי מצוות לדורות ובין מצוות לשעתן נעוץ באישור התורה שהמצווה בוצעה. אם חלות המצווה נצחית לא נמצא אישור לקיום המצווה, שהרי זו לדורות. אך אם המצווה לשעתה – נזהה זאת בלשון התורה 'ויעש', 'ויעשו'. רש"י לימד במקומות שונים שמלשון זו יש ללמוד את שבחם שקיימו את הציווי ככתבו ולשונו (ראה למשל רש"י לפרק ח פסוק לו). הבחנה זו חשובה לנו כדי שנבדיל בין מצווה לבין סיפור הקשור למצוות שלמדנו עד כה. בשלושת הפרקים שלנו מעידה התורה שמשה קיים את ציווי ה' (פרק ח פסוק ד), שאהרן קיים את ציווי ה' כפי שלמד ממשה (פרק ח פסוק לו), ושאהרן ובניו לא התאבלו על נדב ואביהוא, למרות הקושי הרגשי העצום, בדיוק כפי שציוו משה (פרק י פסוק ז). להקניית מיומנות זו יש לשאול – כמה פעמים נאמר שהמצווה בוצעה ('ויעש...')? יש להציג שאלה זו גם בפרקי הקרבנות וגם בפרקי חנוכת המשכן, ומכאן להוביל אל המסקנה שיש מצוות לדורות ויש מצוות המיועדות לשעתן. כדאי להפיק את הלקח החינוכי העולה מכך: חיי תורה הם ציות קפדני לדבר ה', על כל פרטיו ודקדוקיו.

מיומנות נוספת שתכשיר את התלמידים לקראת למידה עצמאית בחומש היא ההבחנה בין לשון עבר בלשון עתיד, לאמור: ו' ההיפוך. בפרקים ח-י נאתר פעלים רבים שמשמעם בלשון עבר, על אף שנכתבו, לכאורה, בצורת העתיד. למשל: ה' ציווה על משה בפרק ח פסוק ג להקהיל את כל ישראל מסביב למשכן: "וואת כל העדה הקהל אל פתח אוהל מועד. זוהי לשון הציווי – הקהל. משה ביצע את הציווי, כפי שמסופר בתורה: 'ותיקהל העדה אל-פתח אוהל מועד' (שם פסוק ד). המילה 'ותיקהל' מורכבת מגרעין עתידי לכאורה (תיקהל – צורת עתיד נקבה בבניין נפעל), אך ו' ההיפוך שנוספה לו שינתה את מועד ההתרחשות, ומעתה תוכן הפרק הוא תיאור בעבר. מיומנות זו היא אבן יסוד בלימוד המקרא, ויש לחזור עליה שוב ושוב.

הוראת פרק ח

המילואים (פרק ח, א-יג)

אחרי מתן תורת הקרבנות מסופר על הכנסת אהרן ובניו לתפקידם בחגיגת חינוך שנמשכה שבעה ימים, הנקראים "ימי המילואים". על מועד תחילת הימים הללו חלוקות דעות המפרשים: לפי דעה אחת החלו ימי המילואים ביום כ"ג באדר, ולפיכך היום השמיני היה ראש-חודש ניסן; לפי דעה שנייה, התואמת את דעת ר' עקיבא, החלו שבעת ימי המילואים בראש-חודש ניסן (ראה ראב"ע ט א, ד"ה: "ויהי ביום השמיני"). הדעה הראשונה היא הרווחת בין הפרשנים, וכך אף רצוי להורות לתלמידים במחזור הראשון, שכן הם כבר למדו את פרק מ

בספר שמות, שבו נאמר כי הקמת המשכן בוצעה בא' בניסן: "ויהי בחודש הראשון בשנה השנית באחד בחודש הוקם המשכן (פסוק יז).

כדאי להפנות את התלמידים אל הפסוקים בשמות פרק כט; ל, כו-כט; מ, ט-טו, כדי להצביע על העובדה שכאן מקיימים את המצוות שעליהן נצטוו בספר שמות. בספר התלמיד הובאו ציורים של בגדי הכהן, ודרך התבוננות בציורים אלה ובציורי המשכן ינסה המורה לעורר את החוויה של בני ישראל המגיעים לשלב בו בונים את המשכן, ומשה מפעיל את המשכן ומכניס את הכהנים לעבודת הקודש.

הקרבת משה בימי המילואים

בספר התלמיד מונחים התלמידים לזהות את הקרבת משה ואת העבודות הנעשות במסגרת הקרבתם. אנו ממליצים לעבוד בקצרה על פסוקים אלה, ולהדגיש את הרעיון הכללי של הפרק: הציפייה לרגע השלמת בניית המשכן, ולהכנתו לעבודת הקודש.

מושגי יסוד בפרק ח-י

ימי המילואים, זריקת הדם, נתינת הדם, נשיאת ידי אהרן. 'בקרובי אקדש', אש זרה, שכרות, שתויי יין.

רעיונות וערכים לדיון

הרעיון	המקור
ישרות של המנהיג ושקיפותו ביחס למונהגיו, דוגמת משה שסילק חשד כלשהו מעליו	רש"י לפרק ח פסוק ה, ד"ה 'זה הדבר': דברים שתראו שאני עושה לפניכם ציוני הקב"ה לעשות, ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה
המשמעת המוחלטת של הכהנים לצו ה' על פי משה	רש"י לפרק ח פסוק לו, ד"ה 'ויעש אהרן ובניו' - להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל

פרשת שמיני

הוראת פרק ט

היום השמיני למילואים – הקרבת הקרבנות (פרק ט)

מטרת ההוראה של פרק זה היא לשוב ולהעלות את רוממות המעמד של חנוכת המשכן. כל העדה באה לראות את עבודת הקודש (פסוק ה), ומשה אומר בפניהם: "זה הדבר אשר צוה ה' תעשו, וירא אליכם כבוד ה'" (כפי שהתממש בפסוק כג). נבקש מן התלמידים לרשום את השלבים של המעמד:

הכנת המעמד – הנחיות משה לאהרן – פסוקים א-ד

העם מתקרב ועומד לפני ה' – פסוק ה

הקרבת הקרבנות – פסוקים ח-כא

משה ואהרן מברכים את העם – פסוקים כב-כג

כבוד ה' נראה אל כל העם – פסוק כג

לאחר מכן נעבור לדיון בפרטי המאורע.

התלמידים יבחינו בשינוי האישים הפועלים במשכן. משה מצווה על אהרן:

"קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך"

וכפר בעדך ובעד העם

ועשה את קרבן העם

וכפר בעדם כאשר צוה ה'" (פסוק ז)

התלמידים יסכמו את עבודות הקרבנות, ישוו אותה למה שזכור להם מלימודיהם הקודמים, ולאחר מכן נעמיק בעניין הברכות.

החגיגות באה לידי ביטוי במעמד זה בברכות שמברך אהרן ואחר כך מברכים משה ואהרן יחדיו את העם. בפסוק כב נאמר: "וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם", ובפסוק כג: "ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם".

נלמד את הפסוקים העוסקים בברכות על פי פירוש רש"י. הברכה הראשונה היא ברכת כוהנים, שכן אהרן לבדו הוא המברך, ואילו הברכה השנייה היא ברכה אחרת, וניתן רק לשער מה היה תוכנה. רש"י מרחיב בביאור פסוק זה, ויפה לקרוא את דבריו ולהעמיד את התלמידים על המתח שבין שני האחים, ועל פייסנותו של משה.

הפסוק "וירא כבוד ה' אל כל העם" (כג) הוא שיאו של המעמד. הכתוב מתאר את ההתרחשות בצורה דרמטית:

"ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העלה ואת החלבים, וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם" (כד).

הוראת פרק י

מות שני הבנים (פרק י פסוקים א-ז)

בעיצומה של השמחה שבמעמד החגיגי, נכשלים בני אהרן וחוטאים. חלוקות דעות חז"ל והמפרשים באשר למהות חטאם של בני אהרן. מה היה בדיוק החטא? הדברים מסובכים וקשים לתפישתם של התלמידים, ולפיכך יש לנקוט גישה פשוטה, לפחות במחזור הראשון. אנו מציעים להלן גישה אחת, אך ברור כי אין זו הגישה היחידה האפשרית וכי המורה יכול לנקוט שיטה אחרת, בתנאי שילמד עם תלמידיו פירוש אחד בלבד. נדמה לנו כי רצוי לברר את הדברים מתוך הכתובים ולפשטם, מבלי להתעכב על פרטי הפרטים.

התלמידים ישימו לב להדגשה: "אשר לא צוה אותם". בני אהרן עשו דבר שלא נצטוו לעשותו. חומרתו של המעשה שעשו בני אהרן תובן על רקע ההקפדה על פרטי הפרטים בעבודת הקרבנות, ועל רקע הביטוי "אשר צוה ה'" לעשות" המודגש בפסוקים. אפשר להדגים לתלמידים את הדבר מתוך ניסיונם. המורה ישאל:

- אם אני מצווה לעשות דבר מה, בלי לפרט כיצד לעשותו, מה מלמד הדבר?
תשובה: שכל אחד יבצע כפי הבנתו.

- ואם אני מצווה ומפרט בפרטי פרטים כיצד לבצע, מה זה מלמד?
תשובה: שאסור לי לסטות אפילו במעט מן המצווה.

אולי אפשר לשלב כאן גם את פירוש רש"י, על שתי הדעות המובאות בו, כלומר:

(1) נדב ואביהוא קלי-דעת היו, ולא הבינו כיצד היה עליהם לנהוג; אילו שאלו את משה, כפי שהיו חייבים לעשות, היה משה מזהיר אותם, והם היו נזהרים.

(2) גם הם בכל זמן אחר לא היו עשויים לטעות, אך מפני שהיו שתויי יין איבדו את כושר שיפוטם.

התלמידים יתבקשו להעלות סברות מה עשוי היה להניע את בני אהרן לעשות מה שלא נצטוו לעשותו. הסברה שלא ייתכן שעשו מעשה זה בהיותם פכחים, ולכן יש לשער שהיו שתויי-יין בשעת חטאם, תתקבל יפה על דעתם של התלמידים.

העונש הוא חמור. בעקבות העונש החמור שקיבלו בניו של אהרן מדבר משה על לבו של אהרן: "הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש". ככל שהאדם מקורב יותר אל ה', מחויב הוא יותר לקיים את מצוות ה', לחוש בקדושה ולא לפגוע בה על ידי הפרת מצוותו, או על-ידי עשיית מעשים שלא צוו. ואמנם, נחה דעתו של אהרן כששמע שבניו נענשו עונש חמור כל-כך דווקא

מפני היותם קרובים במיוחד אל הקב"ה. את הביטוי "וידם אהרן" אפשר לפרש על-פי גישת הרמב"ן: "שהיה בוכה בקול, ואז שתק".

איסור אבלות (פסוקים ד-ז)

עתה בא האיסור על קיום מנהגי אבלות, אשר בדרך כלל אסורים רק על הכהן הגדול (השווה כא י). כאן, בשמשם ככהנים בפעם הראשונה בתולדות ישראל והעולם, נאסרה האבלות גם על כהנים הדיוטות, ועל כן בני-דודו של אהרן מצווים לטפל במתים, כדי שהכהנים לא ייטמאו (השווה פירוש רמב"ן, י ו).

איסור שתית יין במשכן (פסוקים ח-יא)

בפסוקים ח-יא בא איסור שתיית יין ושכר בשעת העבודה. ה-ל' שבתביות "ולחבדיל" (י ו)-"ולהורת" (י יא) יכולה להתפרש על דרך הפשט כ-ל' התכלית. הטעם לציווי זה דווקא עתה הוא "שלא יטעה הכהן בשכרות היין ויבוא לידי מחשבה שאינה כהוגן וימות בה כאשר עשו בניו" (רמב"ן, י ט, ד"ה: "יין ושכר").

המורה ינצל את לימוד הפרשה ויספר לתלמידיו על האיסור החל על כהנים לעלות לדוכן ולברך את ישראל כשהם שתויי יין. באותן קהילות שבהן נוהגים לקדש אחר קריאת התורה בשמחת-תורה, ישימו-לב התלמידים לעובדה שהכהנים אינם עולים לדוכן במוסף כיוון ששתו יין, או שנמנעים הם מלשתות יין כדי שיוכלו לברך את הקהל.

סיום הפרק

בפרק י טז-כ אנו מוצאים שמשם קצף על בני אהרן הנותרים. כבר שמענו שהכהנים נצטוו לאכול את החטאת החיצונית, לפי שבכך מסתיים תהליך הכפרה: "כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים". מכאן תובן הערת משה: "ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני-ה'" (פסוק יז). שער החטאת המדובר הוא חטאת חיצונית, כפי שאמנם מציין משה: "הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה..." (י יח).

כדי שהתלמידים יגיעו בכוחות עצמם להבנת קצפו של משה, אפשר להזכיר את ההבדלים שבין חטאת פנימית לחטאת חיצונית. נבקש מן התלמידים לזהות אם חטאת זו הייתה פנימית או חיצונית. לאחר שיבחינו כי דמה לא הובא אל הקודש פנימה, יידעו כי חטאת זו חיצונית היא, ודינה להיאכל על ידי הכהנים. מכאן יבינו את קצפו של משה: "מדוע לא אכלתם את החטאת..." (פסוקים טז-יז).

אנו מציעים להפוך את סוף הפרק למוקד חינוכי, ולהתמקד בשתי תופעות: משה קוצף על אלעזר ואיתמר, ואהרן עונה לו. הסיבה. אין הבנים עונים בפני אביהם.

אהרן עונה למשה, וכאשר משה מקבל את טענת אהרן אין הוא מתעקש לנצח בדבריו, אלא מקבל את התשובה.

הוראת פרק יא

'זאת תורת הבהמה

והעוף

וכל נפש החיה הרומשת במים

ולכל נפש השורצת על הארץ' (פרק יא פסוק מו)

פסוק זה כולל בתוכו תת קבוצות מבעלי החיים – בהמות וחיות על הארץ, חיות במים ושרץ המים, עופות, שרץ העוף (ושרץ הארץ). מטרת הפרק צוינה בפסוק הבא: 'להבדיל בין הטמא ובין הטהור, בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל' (שם מז). כותרת זו מלמדת על שתי מטרות הפרק: איסורי אכילה ואיסורי טומאה. בראש הפסוק מוזכר עניין הטומאה, ומרכזיות איסור הטומאה מתבררת היטב בהקשר להקמת המשכן שנלמדת לאורך החומש כולו, אך התורה מקדימה דווקא את מה שמופיע בסיפא של הפסוק: איסורי האכילה. מבנה זה מלמד שמושגי הטומאה תלויים בידעת מושגי האכילה תחילה.

פסוקים א-כג ניכרים במבנה שלהם, ובפתיחתם בלשון רומזת לרשימה כוללת (זה/זאת/אלה). קבוצת הפסוקים הראשונה (ב-ח) פותחת בלשון **'זאת** החיה אשר תאכלו'; קבוצת החיות והשרצים שבמים (ט-יב) פותחת בכינוי הרומז **'את-זה** תאכלו מכל אשר במים'; קבוצת פסוקי העופות (יג-יט) מתחילה בפסוק: **'ואת-אלה** תשקצו מן-העוף', וקבוצת פסוקי שרצי העוף (כ-כג) פותחת: **'אך את-זה** תאכלו מכל שרץ העוף'. קבוצת שרצי הארץ נזכרת בסיום הפרק (מד), ואינה נושאת אופי זהה. לשון הכתובים הביאה את רש"י לומר: "מלמד שהיה משה אוהז בחיה ומראה אותה לישראל: 'זאת תאכלו וזאת לא תאכלו'; 'את-זה תאכלו וגו'" - אף בשרצי המים אחז בכל מין ומין והראה להם, וכן בעוף: 'ואת-אלה תשקצו מן-העוף'. וכן בשרצים: 'וזה לכם הטמא'" (רש"י בפירוש פרק יא פסוק ב).

לאחר הפתיחה מלמדת התורה את הגדרת הקבוצות השונות. בשתי הקבוצות הראשונות ניתנים סימנים מזהים לבעלי החיים הטהורים: **'כל** מפרסת פרסה' (פסוק ג), **'כל אשר** לו סנפיר וקשקשת במים' (פסוק ט); ואילו בשתי הקבוצות הבאות הביאה התורה פירוט של המינים המותרים/האסורים. בקבוצת העופות הוזכרו העופות האסורים בלבד, ובשרץ העוף הובאו המותרים בלבד (וכן כלל שכוללם יחדיו, בפסוק כא: **'מכל שרץ העוף** ההולך על-ארבע אשר לו כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על-הארץ'). לאחר הזיהוי של בעלי החיים מובא עיקר הציווי – **'תאכלו'** או **'לא תאכלו'**.

אם כן, איסורי האכילה עשויים להיערך בטבלה הכוללת את תוכן הדברים:

- שם הקבוצה
- הגדרת סימן הכשרות (או רשימת האסור והמותר)

• ציווי על אכילה/אי אכילה

כעת, לאחר שמיון האסור והמותר התברר, ניתן ללמד ביתר קלות אילו בעלי חיים טמאים ואילו הם הטהורים. כל מה שאינו מיועד לאכילה – מטמא במותו, והנוגע או הנושא אותו טמא עד הערב (פסוקים כד-כה). שרצי הארץ מטמאים את הנוגע בהם עד הערב, וכן מטמאים כלים שונים (פסוקים כט-לח). הקבוצה האחרונה כוללת את הבהמות והחיות שהותרו באכילה, ובתנאי אחד - ששחיטתן כשרה. הפסוקים דנים באפשרות בה החיות לא נשחטו כראוי, ולכן הנוגע בהן או הנושא אותן טמא עד הערב. יש לציין שמיון הטמא והטהור מובא אף הוא בתרשים:

- הכותרת הכללית של הפסוקים: 'ולא להטמא, כל-הנוגע בנבלתם יטמא עד-הערב, וכל-הנושא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד-הערב' (פסוקים כד-כה)
- הגדרת הקבוצה האסורה (הבהמה והחיה שאינן טהורות, שרץ הארץ, בהמה מותרת לאכילה שלא נשחטה)
- דין האדם שעבר על האיסור

מושגי יסוד בפרק יא

מפרסת פרסה, שוסעת שסע, מעלה גרה, סנפיר, קשקשת, שרץ העוף, כלי חרש, כלי חרש, תנור וכיריים, שרץ הארץ.

רעיונות וערכים לדיון

המקור	הרעיון
פרק יא פסוק א, פירוש רש"י לד"ה 'אל משה ואל אהרן' - למשה אמר שיאמר לאהרן. לאמר אליהם - אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר. או אינו אלא לאמר לישראל? כשהוא אומר דברו אל בני ישראל, הרי דבור אמור לישראל. הא מה אני מקיים לאמר אליהם? לבניו, לאלעזר ולאיתמר.	דרכי מסירת תורה שבעל פה – מצוות ה' נלמדו על פי סדר קבוע: משה קיבל את דבר ה' ולימד את אהרן, שניהם לימדו את אלעזר ואיתמר, ואחר כך הורו לשאר ישראל.
פרק יא פסוק ב, פירוש רש"י לד"ה 'זאת החיה' לשון חיים, לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים, לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצוות, ולאומות העולם לא אסר כלום. משל לרופא שנכנס לבקר את החולה וכו', כדאיתא במדרש רבי תנחומא.	דיני טומאה וטהרה הם זכות לישראל, בהיותם מקשרים את ישראל למקור החיות.

פרשת תזריע

הוראת פרק יב

בפרק הקודם הקנינו את מושג הטומאה והטהרה. כמובן, יש לחזור ולשוחח על כך שמשמעות הטומאה היא התרחקות מהמקדש, אך קרוב לוודאי שהעיסוק בטומאת המאכלים הופנם על ידי התלמידים הצעירים. פרקנו עוסק בטומאת יולדת, ובהוראתו ניעזר במושג הכללי של הטומאה (כפי שנרכש בפרק הקודם) מבלי לדון בפרטיו. מטרת ההוראה בפרק זה היא העיסוק במבנה הקבוע שיחזור שוב ושוב בפרקים הבאים: הרקע שהביא לטומאה ('וכי...') – פתיחה למקרים השונים, ימי ההמתנה עד ההיטהרות, והטהרה. מבנה זה יוזכר שוב ושוב בפרקי הצרעת והטומאות הבאים (עד פרק טו) ועל כן יש לבססו כאן.

זאת <u>תורת היולדת</u> לזכר או לנקבה	כותרת
אשה כי תזריע וילדה זכר	המקרה
ואם נקבה תלד זכר	
ושלושים יום ושלוש ימים תשב בדמי טהרה	ימי ההיטהרות
ושלושים יום וששת ימים תשב על דמי- טהרה	
תביא כבש בן-שנתו לעולה ובן-יונה או-תור לחטאת אל-פתח אוהל מועד	הקרבת בתוס ימי ההיטהרות
ולקחה שתי-תורים או שני בני יונה אחד לעולה ואחד לחטאת	קרבת יולדת ענייה

מושגי יסוד בפרק יב

יואם-לא תמצא ידה די שה'.

הוראת פרק יג

עד כה ביססנו את מושג הטומאה והטהרה, והקנינו את המעגל החוזר: ההיטמאות, ההיטהרות והקרבת. פרקנו עוסק בחלקו הראשון של מבנה זה, וכולו מוקדש לשאלת זיהוי הטומאה – האם אכן מדובר בצרעת? הסמכות הקובעת בשאלה זו היא הכהן בלבד. חובתו לזהות את הנגע, ולחילופין – להסיר חשש מלב השואל. אם יש ספק בדבר – יסגיר הכהן את האדם למשך שבעה ימים, ויבדוק שוב אחריהם. פסוקים רבים בפרקנו מוקדשים לאבחנה זו. נציין שהלכות צרעת נלמדות ברובן המוחלט בספרות ההלכה. בכיתה יש להקנות את עיקרי הדברים כפי שהם נזכרים בתחילת הפרק (פסוקים ב-ג) ובסיומו (פסוקים מה-מו). הצרעת היא כתם לבן (בגווני בהיר, כקרום ביצה), לפחות בגודל גריס (בדומה לגודל מטבע בינוני), שצבע השערות שבו התבהר. כהן שזיהה בוודאות את הצרעת קובע שמדובר באדם טמא. מה יעשה הטמא בטומאתו? עניין זה מתפרש בסיום הפרק:

והצרוע אשר-בו הנגע

בגדיו יהיו פרומים

וראשו יהיה פרוע

ועל שפם-יעטה

ו'טמא טמא' יקרא.

כל-ימי אשר הנגע בו יטמא – טמא הוא.

בדד ישב

מחוץ למחנה מושבו. (פסוקים מה-מו)

נגע הצרעת עלול להיות במקום שאין בו שיער (פסוקים א-יז), במקום בו גדל שיער הראש או הזקן (פסוקים כט-לז) או במקום שהיה בו שיער שנשר (פסוקים מ-מד). הצרעת עלולה להיראות גם על סימני פצעים שכמעט נרפאו (פסוקים יח-כח). המבנה החוזר של הפסוקים מדגיש שצרעת ודאית מטמאת, וכשסימני הצרעת אינם ברורים דיים, יש להסגיר שבעה ימים. אנו מציעים לעמוד על מבנה חוזר זה, כפי שמפורט בטבלה להלן.

סימני צרעת במקום שהיה בו שיער ונשר (מ- מד)	סימני צרעת במקום שגדל שיער (כט-לז)	סימני צרעת במקום שהיה פצע (יח-כח)	סימני צרעת במקום שאין בו שיער (א-יז)	
פסוקים מב-מד	פסוקים כט-ל	פסוקים יח-כ פסוק כד-כה	פסוקים ב-ג פסוקים י-יא	הכהן מזהה את הצרעת בוודאות ומטמא
_____	פסוקים לא-לב	פסוק כא פסוקים כו-כז	פסוק ד	אין זיהוי ודאי, הכהן יסגיר שבעה ימים ויבדוק שוב
_____	פסוקים לג-לד	_____	פסוקים ה-ו	עדיין אין זיהוי ודאי, הכהן יסגיר שבעה ימים ויבדוק סופית

מסקנת הטבלה נוגעת לחלק הראשון של מעגל ההיטהרות שלמדנו בפרק יב. כאן אנו לומדים שההיטמאות אינה שרירותית אלא נתונה לסמכות הכהן, ולפעמים תארך שלושה עשר ימים. מבנה דומה אנו מוצאים בפסוקי צרעת הבגד :

הכהן מבחין בסימני צרעת הבגד (צבע ירוק/אדמדם בגודל גריס) ומסגירו שבעה ימים – פסוקים מז-נ.

הכהן בודק אם סימני הצרעת התפשטו, וקובע אם הבגד טמא. בגד טמא יישרף, ובגד שאינו טמא יכובס ויוסגר שנית – פסוקים נא-נד.

הכהן בודק את הבגד ; אם נותר הכתם בעינו ישרוף את כולו, ואם נעלם הכתם - יקרע את המקום הנגוע וישרפנו – פסוקים נה-נח.

הליך הטומאה והטהרה בצרעת הבגד ארוך מצרעת האדם. בחוברת לתלמיד הצבענו על כך והזכרנו את הריאליה של חיי ישראל במדבר. כדי ללמד את הלכות הצרעת על פי ספרות ההלכה, אנו ממליצים להיעזר במדריך של מכללת הרצוג: 'ויקרא – דפים למעיין ולמורה', אלון שבות תש"ס, עמ' 24-25.

מושגי יסוד בפרק יג

נגע, שיער בנגע שהפך ללבן, הסגר, פשיון, שחין, מכוות אש, שתי וערב, מלאכת עור.

הרעיון	המקור
לשון הרע היא עבירה חמורה מאוד	פרק יג פסוק מו, פירוש רש"י ד"ה 'בדד ישב': לא יהיו טמאים אחרים יושבין עמו. ואמרו רבותינו (ערכין טז ב): מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד? הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו, אף הוא יבדל.
הצרעת היא עונש למוציא שם רע, ורפואתה בהשפלת הרוח	פרק יד פסוק ד, פירוש רש"י ד"ה 'טהרות': לפי שהנגעים באין על לשון הרע, שהוא מעשה פטפוטי דברים, לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים, שמפטטין תמיד בצפצוף קול (ראה ערכין טז ב). ועץ ארז - לפי שהנגעים באין על גסות הרוח (ראה תנחומא מצורע)

פרשת מצורע

הוראת פרק יד

למדנו על מעגל ההיטהרות בפרק יב (בהקשר לטומאת יולדת) וביססנו את חלקו הראשון – ההיטמאות – בפרק יג. טיהור המצורע ישלים את שלמדנו בפרק הקודם, בדומה למבנה המוכר – המצורע הדל יקריב קרבנות בהתאם ליכולתו הכלכלית (פסוקים כא-לב). הדגם המיוחד שיש להדגיש כאן הוא שהליך ההיטהרות נחלק לשני שלבים: בשלב הראשון המצורע יקבל הזאה ויתגלח מחוץ למחנה, ואחר כך יטבול וישהה מחוץ לאוהל שבעה ימים (פסוקים א-ח). ביום השביעי להמתנתו מחוץ לאוהל יתגלח ויטבול שוב (פסוק ט), ורק ביום השמיני יקריב קרבנותיו ויורשה לחזור לחיי השגרה (פסוקים י-כ). אריכות זו מלמדת שנגע הצרעת בא בעוון חטאים חמורים.

זאת תהיה <u>תורת המצורע ביום טהרתו</u>	כותרת
אדם כי-יהיה בעור בשרו... לנגע צרעת	המקרה
ולקח למטהר שתי ציפורים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזוב... והזה על המטהר... ושילח את הציפור... וכבס המטהר... וגילח... ורחץ... ואחר יבוא אל המחנה וישב מחוץ לאוהל שבעה ימים	ימי ההיטהרות - שלב א
והיה ביום השביעי יגלח את-כל-שערו... וכבס... ורחץ... וטהר	ימי ההיטהרות - שלב ב
וביום השמיני יקח שני-כבשים תמימים וכבשה אחת בת-שנתה תמימה ושלושה עשרונים סולת מנחה בלולה בשמן ולוג אחד שמן... ועשה הכהן את-החטאת וכיפר על המיטהר מטומאתו ואחר ישחט את העולה	הקרבן בתום ימי ההיטהרות
ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו ועישרון סולת אחד בלול בשמן למנחה ולוג שמן, ושתי תורים או שני בני יונה אשר תשיג ידו, והיה אחד חטאת והאחד עולה	קרבן הדל

הנושא האחרון של פרקנו הוא צרעת הבית. הפסוק האחרון מסכם את סוגיית הנגעים במשפט כוללני אחד: 'זאת התורה לכל-נגע הצרעת ולנתק, ולצרעת הבגד ולבית, ולשאת ולספחת ולבהרת, להורות ביום הטמא וביום הטהור – זאת תורת הצרעת'. כבר למדנו שהמילה 'זאת' מסכמת את הסוגיה הנלמדת ומהווה כותרת עניינית. ייחודה של הכותרת כאן הוא היותה כוללת לסוגיות השונות שלמדנו בפרקים הקודמים. אם כן, הכותרות עד כאן היו תת-כותרות לכותרת כללית זו.

בסוגיית צרעת הבגד נאמר: **'זאת תורת נגע-צרעת בגד הצמר או הפשתים או השתי... לטהרו או לטמאו' (פרק יג פסוק נט).**

בסוגיית צרעת האדם נאמר: **'זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו' (פרק יד פסוק ב).** כעת, כאשר סוכם נושא הנגעים, נאמר באריכות ובהכפלה: **'זאת התורה לכל-נגע הצרעת ולנתק, ולצרעת הבגד ולבית, ולשאת ולספחת ולבהרת, להורות ביום הטמא וביום הטהור; זאת תורת הצרעת' (פרק יד פסוקים נד-נז).**

הפסוקים של צרעת הבתים (פרק יד פסוקים לג-נג) נפתחים בנוסח המצוות התלויות בארץ: **'כי תבואו אל-ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוז' (פסוק לד), וכאן יש לעמוד על כך שהמצווה הזו תקוים אחר הורשת האויבים וירושת הארץ. במסגרת זו יש ללמוד את פירוש רש"י על אתר, שהביא את המדרש המבשר על כך שאוצרות הגויים יפלו לידי ישראל. בדומה לצרעת האדם – כך צרעת הבית. קביעת טהרתו או טומאתו של הבית עשויה להימשך ימים רבים, ולהלכה נקבע שהסגר הבית עשוי להימשך שלושה שבועות (תשעה עשר ימים). יש לראות כאן את דברי הרמב"ם בחיבורו 'היד החזקה', הלכות טומאת צרעת פרק חמישה עשר.**

מושגי יסוד בפרק יד

שתי ציפורים ועץ ארז ושני תולעת ואזוב, הזאה, לוג שמן, תנוך אוזן/בוהן רגלו הימנית, חילוף אבנים.

רעיונות וערכים לדיון

הרעיון	המקור
מחלות ונגעים מסייעים לאדם לגלות דברים שלא ידע על קיומם. למשל: בזכות צרעת הבתים התגלו מטמונים שהחביאו האמוריים.	פרק יד פסוק לד, פירוש רש"י ד"ה 'ונתתי נגע צרעת' - בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם (ראה תו"כ מצורע פרשתא ה ד); לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן (ראה ויק"ר יז ו).
לשון הרע היא עוון חמור, והעונש על הוצאת שם רע הוא צרעת.	פירוש ר' אברהם אבן עזרא לחומש דברים פרק כד פסוק ט: למרים - הנה ראיה על דרש אל תקרי מצורע אלא מוציא שם.
שמירת הלשון מאריכה ימי אדם	ויקרא רבה, פרשה טז ב: זאת תהיה תורת המצורע , הדא הוא דכתיב (תהלים לד). מי האיש החפץ חיים. מעשה ברוכל אחד שהיה מחזיר בעיירות

שהיו סמוכות לציפורי והיה מכריז ואומר : מאן בעי למזבן סם חיים! אודקין עליה. ר' ינאי הוה יתיב ופשט בתורקליניה, שמעיה דמכריז 'מאן בעי סם חיים?'. א"ל: תא סק להכא זבון לי. א"ל: לאו אנת צריך ליה ולא דכוותך אטרח עליה, סליק לגביה, הוציא לו ספר תהלים הראה לו פסוק, מי האיש החפץ חיים. מה כתיב בתריה? נצור לשונך מרע סור מרע ועשה טוב. אמר רבי ינאי: אף שלמה מכריז ואומר (משלי כא): שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. אמר רבי ינאי. כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט, עד שבא רוכל זה והודיעו מי האיש החפץ חיים. לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם: זאת תהיה תורת המצורע, תורת המוציא שם רע.	
--	--

לסיכום נביא את דברי הרמב"ם המסכמים את חומרת החטא ואת חשיבות שמירת הלשון:

רמב"ם, הלכות טומאת צרעת, פרק טז:

טו ועל עניין זה הוא מזהיר בתורה ואומר: "הישמר בנגע הצרעת... זכור את אשר עשה ה'
אלוהיך למרים בדרך" (דברים כד ח-ט). הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה,
שדיברה באחיה שהיא גדולה ממנו בשנים, וגידלה אותו על ברכיה, וסיכנה בעצמה להצילו מן
הים; והיא לא דיברה בגנותו, אלא טעתה שהשוותו לשאר נביאים. והוא לא היה מקפיד על כל
אלו הדברים, שנאמר "והאיש משה עניו מאוד" (במדבר יב ג). ואף על פי כן, מיד נענשה
בצרעת.

טז קל וחומר לבני אדם הרשעים הטיפשים, שמרבים לדבר גדולות ונפלאות; לפיכך ראוי למי
שרצה לכוון אורחיו, להתרחק משיבתן ומלדבר עימהן, כדי שלא ייתפס אדם ברשת רשעים
וסכלותם.

יז וזה הוא דרך ישיבת הלצים הרשעים: בתחילה מרבין בדברי הבאי, כעניין שנאמר "וקול
כסיל ברוב דברים" (קהלת ה ב); ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים, כעניין שנאמר:
"תיאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק" (תהילים לא יט); ומתוך כך יהיה להן הרגל
לדבר בנביאים וליתן דופי בדבריהם, כעניין שנאמר: "ויהיו מלעיבים במלאכי האלוהים,
ובוזים דבריו, ומיתעתעים בנביאיו" (דברי הימים ב לו טז); ומתוך כך באין לדבר באלוהים

וכופרין בעיקר, כעניין שנאמר "ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלוהיהם" (מלכים ב יז ט).

יח והרי הוא אומר "שתו בשמיים פיהם, ולשונם תיהלך בארץ" (תהילים עג ט). מי גרם להם לשית בשמיים פיהם: לשונם שהלכה תחילה בארץ. זו היא שיחת הרשעים שגורמת להן ישיבת קרנות, וישיבת כנסיות של עמי הארץ, וישיבת בתי משתאות עם שותי שיכר. יט אבל שיחת כשרי ישראל וצדיקיהם אינה אלא בדברי תורה ודברי חכמה; ולפיכך הקדוש ברוך הוא עוזר על ידן, ומזכה אותן בה, שנאמר: "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, ויקשב ה', וישמע, וייכתב ספר זיכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו" (מלאכי ג טז).

הוראת פרק טו

מושגי יסוד בפרק טו

והזרתם את-בני-ישראל מטומאתם' (פסוק לא).

פרשת אחרי מות

הוראת פרק טז

פרקנו מהווה מוקד חשוב בהוראת החומש כולו. פרק זה, העוסק בעבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים, נלמד בבתי ספר רבים לקראת יום הכיפורים.

תוכן הפרק מזמן בפנינו קשת רחבה ומגוונת של מושגים:

מצוות לשעתן (לאהרן הכהן אחרי מות שני בניו),

ומצוות לדורות (ויהייתה לכם לחוקת עולם... בפסוקים כט-לד);

ההבדל בין **עבודת הכהן הגדול לפי פשט הפסוקים** (בפרקנו)

לבין עבודתו על פי ההלכה (ראה למשל מסכת יומא פרקים ג-ז);

יום הכיפורים **במקדש** (יבזאת יבוא אהרן אל הקודש... בפסוקים ג-ז),

לעומת יום הכיפורים **בארץ** (פסוקים כט-לא).

מורכבות זו תובעת הכנה רבה מהמורה, ואנו ממליצים לקשר את פשט הכתובים למסכת יומא או למחזור התפילה. ברוח זו אף הדרכנו את התלמידים בספר התלמיד, שם התלמידים התבקשו לתאר את רצף הפעולות של הכהן הגדול כפי שהיה למעשה במקדש. מבנה הפרק מצביע על עבודת הדם של קרבנות יום הכיפורים כאחד משיאי היום. סדר העניינים בפרק הוא כדלהלן:

הכפרה במשכן לאחר מות בני אהרן (פסוקים א-ב)

ה' ציווה שהכהן ייכנס אל הקודש בזמן נקוב, וקודם לכן יביא קטורת (פסוקים א-ב).

הקרבנות (פסוקים ג-יא)

- קרבנות הכהן הגדול – פר לחטאת ואיל לעולה (פסוק ג)
- קרבנות העם - שני שעירי עיזים לחטאת (האחד קרבן והאחר לעזאזל) ואיל לעולה (פסוק ה)
- עבודת הכהן הגדול תתבצע בבגדי לבן בלבד (פסוק ד)
- הכהן יסמוך ידיו על הפר, יתוודה וישחט את הפר, וגם יגירל את גורל השעירים (פסוק ז-יא)

עבודת הדם ביום הכיפורים מכפרת על טומאת המקדש וקודשיו, עוון הכהנים וישראל

(פסוקים יב-יט):

- בטרם תתחיל עבודת הדם – יביא הכהן את המחתה ויעלה ענן קטורת בקודש הקודשים (פסוקים יב-יג)
- הכהן יזה מדם הפר על הכפורת (פסוק יד)
- הכהן יזה מדם השעיר על הכפורת (פסוק טו)
- הכהן יזה מדם הפר על הפרוכת (פסוק טז)
- הכהן יזה מדם השעיר על הפרוכת (פסוק טז)

- הכהן יערבב את דם הפר בדם השעיר ויתן על מזבח הזהב (פסוקים יח-יט)
- הכהן יסמוך ידיו על השעיר וישלחו לעזאזל (פסוקים כא-כב)

קרבנות העולה ודין בשר קרבנות החטאת (פסוקים כד-כה):

- עבודת הכהן תיעשה בבגדי זהב (פסוק כד)
- חלב קרבנות החטאת יוקרב על המזבח, בשר הקרבנות ישרף מחוץ למחנה (פסוקים כה, כז)

מצווה לדורות - הכפרה בארץ (פסוקים כט-לא):

- עינוי הנפש
- איסור מלאכה

רשימת העניינים מלמדת שהתורה הדגישה בפרק טז את הכפרה על המשכן וקודשיו מפני טומאות ישראל, ורק בסופו הביאה בקצרה את דיני יום הכיפורים בארץ. ברשימה זו מודגשת עבודת הכהן הגדול כעיקר היום.

הוראת סדר העבודה ביום הכיפורים

הטבלה הבאה מסכמת את עבודת הכהן ביום הכיפורים, ואף נותנת למורה אפשרות להשוות את פסוקי המקרא למשניות מסכת יומא. אנו ממליצים שהמורה יקבע, על פי רמת כיתתו, מה מתוך טבלה זו ילמד. התלמידים עדיין אינם מיומנים בלימוד משנה, ולכן עדיף לבחור משניות מעטות ומובנות, על פני משניות רבות שלא יובנו.

המורה ידפיס טבלה זו, לאחר שמחק ממנה חלקים מעטים, הכל לפי רמת התלמידים ויכולתם. הלימוד השיטתי של עבודת הכהן ביום הכיפורים יעשה על ידי קריאת הפרק, במקביל למילוי הטבלה. ניתן לתת לתלמידים מצטיינים את משניות מסכת יומא, והם יהיו אחראים להשלמת פרטים על פי המשנה.

סדר עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים

(מאת עמירם דומוביץ)

משנה		תורה	סדר העבודות		הבגדים
מסכת יומא		ויקרא ט"ז			
פרק	משנה	פסוק	הטבילות, הקידושים והעבודות		
זהב או לבן					
ג'	ג'		"חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום"		
	ד'			טבילה ראשונה	קידוש ידיים ורגליים 1
					זהב
	ו'	ד'	קידוש ידיים ורגליים 2	טבילה שנייה	קידוש ידיים ורגליים 3
	ח'	ו'	2. סמיכה ווידוי (1) על הפר : "פשעתי... אני וביתי".		
	ט'	ז'-י'	3. הגרלת השעירים. אחד לה' ואחד לעזאזל.		
	א'				
	ב'	י"א	4. סמיכה ווידוי (2) על הפר : "פשעתי... אני וביתי ובני אהרן".		
	ג'	י"ב	5. שחיטת פר כהן גדול.		
	א'	י"ב-י"ג	6. הקטרת קטורת ותפילה בקודש הקודשים (כניסה 1 לקה"ק).		
	ג'	יד	7. הזאת דם הפר על הכפורת בקודש הקודשים (כניסה 2 לקה"ק).		
	ה'	ד'	ט"ז	8. שחיטת השעיר לה'.	
			ט"ח	9. הזאת דם השעיר על הכפורת בקודש הקודשים (כניסה 3 לקה"ק).	
			ט"ז	10. הזאת דם הפר על הפרוכת המפרידה בין הקודש לקה"ק.	
11. הזאת דם השעיר על הפרוכת המפרידה בין הקודש לקה"ק.					
ה'-ו'			12. ערבוב דם הפר בדם השעיר.		
		י"ח-י"ט	13. ארבע נתינות ושבע הזאות של דם הפר והשעיר על מזבח הזהב.		
ו'	ב'	כ"א	14. סמיכה ווידוי (3) על שעיר המשתלח : "פשענו... עמך בית ישראל".		

ז'	ג'	ג'ו'	כ"א-כ"ב	15. שילוח השעיר לעזאזל.				
		א'		16. קריאה בתורה.				
				כ"ד	קידוש ידיים ורגליים 4	טבילה שלישית	קידוש ידיים ורגליים 5	
				כ"ה	17. הקרבת העולות. אילו ואיל העם.			
					קידוש ידיים ורגליים 6	טבילה רביעית	קידוש ידיים ורגליים 7	
				כ"ג (רש"י)	18. הוצאת כף ומחתה מקודש הקודשים (כניסה 4 לקה"ק).			
					קידוש ידיים ורגליים 8	טבילה חמישית	קידוש ידיים ורגליים 9	
					19. (רש"י: הקרבת תמיד של בין הערביים), הקטרת קטורת של בין הערביים, הטבת הנרות.			
					קידוש ידיים ורגליים 10			
				פשט, הביאו לו בגדי עצמו, ולבש. ומלווין אותו עד ביתו. ויום טוב היה עושה לאוהביו בשעה שיצא בשלום מן הקודש.				

מושגי יסוד בפרק טז

מבית לפרוכת, קודש קודשים, בגדי זהב/בד, כהן משיח, כפרה, עינוי נפש, 'אין קטיגור נעשה סניגור'.

רעיונות וערכים לדיון

הרעיון	המקור
השכינה שורה בעם ישראל גם כשהם טמאים.	פרק טז פסוק טז, פירוש רש"י לד"ה 'השכן אתם בתוך טמאתם': אף על פי שהם טמאים, שכינה ביניהם.
אהרן הכהן שימש בתפקידו כדי לקיים צו ה'	פרק טז פסוק לד, פירוש רש"י לד"ה 'ויעש כאשר צוה ה' וגו': כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר הזה; ולהגיד שבחו של אהרן, שלא היה לובשן לגדולתו, אלא כמקיים גזירת המלך (ראה תו"כ אחרי מות פרשתא ה פרק ח י).

הוראת פרק יז

פרק יז במחזור הראשון נלמד באופן אקסטנסיבי. נעמוד על העקרונות של המצוות שבפרק, אך לא ניכנס לפרטים.

פרקנו חותם את רצף הפרקים שעוסקים בקדושת המשכן ובקודשיו. עם השלמת הלימוד על דרכי עבודת הקרבנות, השמירה על טהרת המשכן וכליו – מביאה התורה פרק המזהיר מפני מציאות ושולל אותה עוד בטרם החלה. מבחינה ריאלית, זכור הפסוק בחומש שמות (יב לח): 'וגם-ערב רב עלה אותם וצאן ובקר מקנה כבד מאוד'. ניתן ללמוד מכך שהיו לישראל בשר רב, בהמות משא, ולענייננו – תעסוקה אינטנסיבית של מרעה לבהמות. די בעובדות אלה כדי לדעת שהיו רבים אשר נדדו למרחקים כדי להדביר את הצאן. מגמת פרקנו היא למנוע מראש סיטואציות בהן בעלי הצאן והבקר עלולים לסטות מהמצוות החדשות שלמדו לאחרונה. אם עד כה למדו שיש לשחוט במשכן את החיות הטהורות, ולתת את הדם על מזבח העולה – הרי עכשיו מזהירה התורה שוב מפני טשטוש חובות אלה הרחק מהמשכן, במציאות המעשית של החיים במדבר.

הפרק נחלק לארבעה חלקים: תיאור המקרים הפסולים, הדין המתאים לכל מקרה, העונש וסיבת האיסור. לסיום, אנו לומדים כיצד ייטהר מי שאכל נבלה וטרפה. נפרט בטבלה להלן את פרטי המבנה החוזר.

אנו ממליצים להקנות את המבנה עם הוראת איסור בשר תאוה, וליישם אותו בשאר הסוגיות (שימו לב: בסוגיית כיסוי הדם מקדים טעם המצווה את הדין).
העובדה שהתורה האריכה ופירטה את טעם האיסור מלמדת שאף אנו צריכים להדגיש את טעם האיסור בכיתה, ולחזור על הוראת הערך החינוכי: 'הדם הוא הנפש'.

	א-ז: איסור בשר תאוה	ח-ט: איסור שחוטי חוץ	י-יב: איסור אכילת הדם	יג-יד: מצוות כיסוי הדם
המקרה	איש איש... אשר ישחט... ואל פתח אוהל מועד לא הביאו	איש איש... ואל פתח אוהל מועד לא יביאו	ואיש איש... אשר יאכל כל-דם	ואיש איש... אשר יצוד ציד חיה... ושפך את דמו
הדין	דם ייחשב לאיש	-----	ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם	וכיסהו בעפר
העונש	ונכרת האיש	ונכרת האיש ההוא מעמיו	והכרתי אותה מקרב עמה...	כל אוכליו ייכרת
טעם האיסור	למען אשר יביאו... את-זבחים אשר הם זובחים... אל הכהן...	-----	כי נפש הבשר בדם היא...	ואומר לבני ישראל דם כל-בשר לא תאכלו...

מושגי יסוד בפרק יז

שחיטת חולין, איסור שחיטת קודשים מחוץ לעזרה, 'כי-נפש כל-בשר דמו בנפשו הוא' (פסוק יד)

הוראת פרק יח

גם פרק י"ח במחזור הראשון נלמד באופן אקסטנסיבי. נעמוד על העקרונות של המצוות שבפרק, אך לא ניכנס לפרטים.

מומלץ לצרף הוראת פרק זה לפרק כ.

פרקנו פותח את רצף הפרקים הבאים. לאחר שלמדנו על המשכן וקודשיו, נלמד בפרקים הבאים על קדושת ישראל. בני ישראל שזכו להשראת שכינה במעמד הר סיני ימשיכו להיות קדושים כאשר ישמרו בגופם ובנפשם את הדרכת התורה לקראת קדושה זו. פרקנו פותח בציווי על הימנעות ממעשי הגויים שבסביבה. שמונה עשר איסורי העריות ועימם איסור עבודת המולך הם עיקר האיסורים המובאים בפרק. על מנת לשמור על רצף סדר הפרקים אנו ממליצים לתת את הדעת לפתיחת הפרק ולסיומו.

נחמה ליבוביץ', בספרה 'עיונים חדשים בספר ויקרא', הביאה את מבנה השיר החבוי בפסוקי הפתיחה (ראה עמ' 190-191). המילים ההמופיעות כפזמון חוזר בשיר זה הן 'אני ה' אלוהיכם'. ביטוי קדושת ה' יחרוז את הפרקים הבאים, אשר מעמידים בפני ישראל תביעות שונות מעמי הסביבה, תביעות אשר יביאו את ישראל להיות 'עם סגולה'.

גם בסיום הפרק נעמוד על המבנה הסימטרי. פסוקים כד-כו חוזרים ונזכרים שוב בפסוקים כז-ל. סגנון זה של הכתובים כולל ייתור לשוני רב, ואין ספק שכיוונה התורה את דבריה המרובים כדי להדגיש את החומרה המרובה של איסורי עריות.

מושגי יסוד בפרק יח

'ותקיא הארץ את-יושביה' (פסוק כו), תועבה.

רעיונות וערכים לדיון

הרעיון	המקור
היחס אל תרבות העמים הזרים – יש לסייג את טיב הערכים שנאמרים בפי הגויים, ואין לקבל את הביקורת שלהם על מידת השכלתנות שבמצוות	פרק יח פסוק ב-ד, בפירושי רש"י שם: אני ה' אלהיכם - אני הוא שאמרתי בסיני "אנכי ה' אלהיך" (שם' כ ב), וקיבלתם עליכם מלכותי, מעתה קבלו גזרותי (ראה תו"כ אחרי מות פרשתא ט פרק יג ג). ... אני ה' אלהיכם, דעו מי גוזר עליכם, דיין להיפרע ונאמן לשלם

שכר. (ג) ... ובחקתיהם לא תלכו - מה הניח הכתוב שלא אמר? אלא אלו נמוסות שלהן, דברים החקוקין להם, כגון טרטיות ואצטדיות. רבי מאיר אומר (שם ט): אלו דרכי האמורי שמנו חכמים. (ד) ... ואת חוקותי תשמרו - דברים שהם גזירת המלך, שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן, ואומות העולם משיבין עליהם, כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת, לכך נאמר: אני ה' גזרתי עליכם, אי אתם רשאים להיפטר (ראה שם י). ללכת בהם - אל תיפטר מתוכם, שלא תאמר: למדתי חכמת ישראל, אלך ואלמד חכמת האומות (ראה שם יא).	
פרק יח פסוק כח, פירוש רש"י לד"ה 'ולא תקיא הארץ אתכם' - משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס, שאין עומד במעיו אלא מקיאו, כך ארץ ישראל אינה מקיימת עובדי עבירה (ראה תו"כ קדושים פרשתא י פרק יב יד). ותרגומו: "ולא תרוקין", לשון 'ריקון', מריקה עצמה מהם.	ארץ ישראל אינה ככל הארצות

פרשת קדושים

הוראת פרק יט

מבוא

פרקנו מרובה במצוות ועל כן נקדיש זמן רב להוראתו. כבר בפתח הפרק אנו עומדים על ייחודו, בניגוד לפרקים הקודמים: כאן דברי ה' נאמרו אל העם כולו, בהקהל, ככתוב: 'דבר אל-כל-עדת בני-ישראל' (פסוק ב), ולכן נאמר שזו פרשה 'שרוב גופי תורה תלויים בה'. רבותינו זכרונם לברכה הקבילו את תוכן פרקנו לעשרת הדיברות, ומכאן אנו לומדים שפרק זה הוא מוקד לשאר פרקי החומש. לפנינו דברי המדרש:

ויקרא רבה כד, ה: 'עשרת הדברות כתובים בה'

תני ר' חייא: פרשה זו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה.

ר' לוי אמר: מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה.

אנכי ה' אלהיך -

וכתיב הכא: אני ה' אלהיכם.

לא יהיה לך -

וכתיב הכא: ואלהי מסכה לא תעשו לכם.

לא תשא -

וכתיב הכא: ולא תשבעו בשמי.

זכור את יום השבת -

וכתיב הכא: את שבתתי תשמורו.

כבד את אביך ואת אמך -

וכתיב הכא: איש אמו ואביו תיראו.

לא תרצח -

וכתיב הכא: לא תעמוד על דם רעך.

לא תנאף -

וכתיב הכא: מות יומת הנואף והנואפת.

לא תגנוב -

וכתיב הכא: לא תגנובו.

לא תענה -

וכתיב הכא: לא תלך רכיל.

לא תחמוד -

וכתיב הכא: ואהבת לרעך כמוך.

בעקבות המדרש, גם הפרשנים הקלאסיים עסקו בהקבלת הפרק לעשרת הדברות בשינויים קלים (ראו פירוש ר' אברהם אבן עזרא בפרקנו על פסוק ב, פירוש רמב"ן לפסוק ד, ופירוש חזקוני לפסוק ב).

התביעה החוזרת בפרקנו היא התביעה לקדושה. ר' דוד צבי הופמן הפנה את תשומת הלב לכך שהפרק נחלק לחמש עשרה פסקאות המסתיימות במילים 'אני ה'" (או: 'אני ה' אלוהיכם'). על פי דבריו, חוזר הביטוי 'אני ה'" ומחלק את תחומי הקדושה לשלושה עניינים עיקריים: פסוקים ב-ד פותחים את הפרק; פסוקים ט-יח עוסקים במשפטים ובדינים שבין אדם לחברו; ובפסוקים כג-לו אנו לומדים על חוקים (ביניהם פסוקים לג-לו הם משפטים). בין קבוצות הפסוקים הוכנסו חוק הנוטר והפיגול (פסוקים ה-ח) וחוקי כלאיים ושפחה חרופה (פסוקים יט-כב).

הפתיחה

א וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר.

ב דַּבֵּר אֶל-כָּל-עַדְת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדָשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

ג אִישׁ אָמוּ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת-שַׁבָּתִי תִשְׁמְרוּ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

ד אַל-תִּפְּנוּ אֶל-הָאֵלִילִם וְאֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

חוק הנוטר והפיגול:

ה וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבֶח שְׁלָמִים לַה' לִרְצֹנְכֶם תִּזְבְּחֶהוּ.
ו בַּיּוֹם זִבְחֶכֶם יֹאכַל וּמִמֶּחֶרֶת וְהַנּוֹתֵר עַד-יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֶף.
ז וְאִם הָאֵכָל יֹאכַל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פְּגוֹל הוּא לֹא יֵרָצֶה.
ח וְאֵכָלֹו עֲזוּ וְיֵשָׂא כִּי-אֶת-קֹדֶשׁ ה' חָלַל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמִּיהָ.

מצוות בין אדם לחברו:

ט וּבִקְצָרְכֶם אֶת-קִצִּיר אֲרָצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֶךְ לְקַצֹּר וּלְקַט קִצִּירְךָ לֹא תִלְקֹט.
י וְכִרְמְךָ לֹא תַעֲזוֹב וּפֶרֶט כִּרְמְךָ לֹא תִלְקֹט לְעֵנִי וְלִגְר תַּעֲזוֹב אֹתָם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.
יא לֹא תִגְנֹבוּ וְלֹא-תִכְחֲשׂוּ וְלֹא-תִשְׁקְרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ.
יב וְלֹא-תִשָּׁבְעוּ בְשֵׁמִי לְשָׁקֵר וְחָלַלְתָּ אֶת-שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה'.

יג לא-תעשק את-רעך ולא תגזל לא-תלין פעלת שכיר אתך עד-בקר.

יד לא-תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך

אני ה'.

טו לא-תעשו עול במשפט לא-תשא פני-דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך.

טז לא-תלך רכיל בעמך לא תעמד על-דם רעך

אני ה'.

יז לא-תשנא את-אחיך בלבבך הוכח תוכיח את-עמיתך ולא-תשא עליו חטא.

יח לא-תקם ולא-תטור את-בני עמך ואהבת לרעך כמוך

אני ה'.

איסור כלאיים ושפחה חרופה :

יט את-חקתי תשמרו

בהמתך לא-תרביע בלאים

שדך לא-תזרע בלאים

ובגד בלאים שעטנו לא יעלה עליך.

כ ואיש כי-ישכב את-אשה שכבת-זרע

והוא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן-לה

בקרית תהיה לא יומתו כי-לא חפשה.

כא והביא את-אשמו לה' אל-פתח אהל מועד איל אשם.

כב וכפר עליו הכהן באיל האשם לפני ה' על-חטאתו אשר חטא

ונסלח לו מחטאתו אשר חטא.

חוקים ומעט מצוות שבין אדם לחברו :

כג וכי-תבאו אל-הארץ

וניטעתם כל-עץ מאכל וערלתם ערלתו את-פריו

שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל.

כד ובשנה הרביעית יהיה כל-פריו קדש הלולים לה'.

כה ובשנה החמישית תאכלו את-פריו להוסיף לכם תבואתו

אני ה' אלהיכם.

כו לא תאכלו על-הדם לא תנחשו ולא תעונונו.

כז לא תקפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך.

כח ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתבת קעקע לא תתנו בכם

אני ה'.

כט אל-תחלל את-בתך להזנותה ולא-תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה.

ל אֶת-שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ וּמִקֻּדְשֵׁי תִירָאוּ

אָנִי ה'.

לא אֶל-תִּפְנוּ אֶל-הָאֲבֹת וְאֶל-הַיִּדְעָנִים אֶל-תִּבְקְשׁוּ לְטַמְּאָהּ בָּהֶם

אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

לב מִפְּנֵי שִׂיבָה תִּקּוּם וְהִדְרָת פָּנֵי זָקֵן וְיִרְאֵת מַאֲלֵהֶיךָ

אָנִי ה'.

לג וְכִי-יָגוּר אִתָּךְ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אוֹתוֹ.

לד כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֶתְכֶם וְאַהֲבֵת לוֹ כְּמוֹךְ

כִּי-גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם

אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

לה לֹא-תַעֲשׂוּ עֹל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמִּשְׁוֹרָה.

לו מֵאֲזֵנֵי צֶדֶק אֲבִנִי-צֶדֶק אֵיפֹת צֶדֶק וְהֵן צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם

אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר-הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם.

סיכום התביעה לקדושה – הציווי על החוקים והמשפטים :

לז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-כָּל-חֻקֹּתַי וְאֶת-כָּל-מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם

אָנִי ה'.

חלוקת הפסוקים לקבוצות לפי הביטוי "אני ה'" זהה במבנה לחלוקת המילים בברכת כהנים (במדבר ו, כב-כז). בשני המקומות אנו מוצאים את המספרים שלוש, חמש ושבע, ולאחריהם סיכום כללי. הקבלת המספרים רומזת על הרעיון הפנימי הגנוז בפרק יט ובברכת כהנים. השראת השכינה וברכת השם עשויות מקשה אחת. שמרו את החוקים והמשפטים - וברכת ה' עליכם.

"דבר אל כל עדת בני ישראל, קדושים תהיו".

הדרישה "קדושים תהיו" אינה מצווה לעצמה, אלא מטרה כללית שמשתקפת במצוות שבפרשה. רש"י מסביר: קדושים - פרושים.

התלמידים יכירו, בסוף לימוד היחידה, כי השאיפה להיות קדושים (נבדלים, פרושים מאחרים) יכולה לבוא לידי ביטוי מוחשי על ידי קיום המצוות.

"כי קדוש אני ה' אלוהיכם"

כטעם לדרישה קדושים תהיו, בא הסיפא של הפסוק - "כי קדוש אני ה' אלוהיכם".

"אבא שאול אומר : פמליא למלך, מה עליה להיות? מחקה למלך".

הקב"ה נתן לנו מצוות כדי שנתקרב אליו. "כי קדוש אני" - לעולם לא נוכל להגיע לדרגת קדושתו של הקב"ה, לכן אין זו מצווה, אלא **שאיפה**. מי שמקיים את כל המצוות נקרא בפי הקב"ה כשייך לגוי קדוש.

איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו, אני ה' אלהיכם

הפסוק שלפנינו בא להשלים את הדיבר החמישי. שם הפועל הוא "כבד", ואילו כאן: "תיראו". מצוות כיבוד ההורים ויראתם מציינת את התנהגותו של הילד. פירוש המלה "יראה" הוא כדברי הספרא:

"איזהו מורא? לא עומד במקומו, לא יושב במקומו ולא סותר את דבריו" (פרשתא א, א י).

המורה יחלק את לימוד הפסוק לשלושה חלקים:

(א) הבהרת התיבה "תיראו"

(ב) השוואה עם הפסוק המקביל (כבד את אביך ואת אמך - שמות כ יב).

(ג) הבהרת הקשר בין "איש אמו ואביו תיראו" לבין "ואת שבתותי תשמורו".

נבקש מן התלמידים לקרוא את הפסוק ולהדגיש את הטעון הדגשה. התלמידים ידגישו תיבות כגון: "תיראו", "אמו" ו-"אביו", וכן את התיבה "שבתתי".

נדון בתחילה בתיבה "תיראו". לשם כך נבודד אותה משאר המילים שהדגישו התלמידים ונכתוב אותה על הלוח.

נשווה את הביטוי "תיראו" לביטוי "כבד". נבחין כי יש כאן שתי נקודות מבט: יראה – משמעה ריחוק. כבד – פירושו קרבה. היחס להורים כולל את שני אלה: ריחוק מצד אחד, שכן הם הורים ולא כל דבר אפשר לומר להם; וקרבה – כי אהבתם היא מוקד היחס שבין הילדים להוריהם.

"את שבתותי תשמורו" – נלמד לפי רש"י.

אני ה' אלוהיכם – כאן מופיע "השותף" השלישי שבין האב והאם. החובה לכבד את ההורים **וגם** לשמור את השבת נובעת מן העובדה שה' הוא המצווה אותנו את שתי המצוות האלה: כיבוד הורים ושמירת שבת.

התרשים הזה מראה את היחסים שבין אדם להוריו, ובין הוריו לקב"ה. אדם חייב לשמוע להוריו, ואילו הוריו שומעים בקול ה'. לכן – אם הוריו מצווים עליו לחלל שבת, אין הוא חייב לשמוע להם.

איסור עבודה זרה (פסוק ד)

בספר הלימוד נדרש התלמיד להשוות את הפסוק לעשרת הדברות, ולמצוא את הפסוק המקביל: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". העיון בפסוק ידגיש את האפשרויות שעולות ממנו: לא לפנות אל האלילים, ולא לעשותם. הפנייה אינה הזדהות מלאה, אלא רצון לראות, לספק את הסקרנות שיש בכל אחד.

זבח שלמים (פסוקים ה-ח)

פסוקים אלה יזכירו את שכבר נלמד בסדרת ויקרא (בפרק ג') ובסדרת צו (בפרק ז). יש כאן חזרה על האמור בפרק ז טו-יח. הפסוק מדגיש כאן את עניין הרצון: "לרצונכם תזבחוהו". יפה לשוחח על משמעות עשיית המצוות מתוך רצון והזדהות, לעומת עשייתן מתוך כפייה או בושה.

מתנות עניים (פסוקים ט-י)

מתנות העניים מוזכרות גם בדברים כד, יט-כב. בעיונו בפסוקים אלה נעמוד על המצוות העיקריות: צריך להשאיר לעניים את קצה השדה, את השיבולים שנפלו בזמן הקציר, ואת האשכולות שאין בהם הרבה ענבים. אפשר לנצל פסוקים אלו כדי ללמוד את המושגים החקלאיים ואת הפעולות החקלאיות המוזכרות: שדה, כרם, קציר, פאת שדה, לקט, עוללות, לעולל, פרט. מצוות מתנות עניים מסתיימות בספר ויקרא בהכרזה: "אני ה' אלוהיכם". בספר דברים הסיום הוא שונה: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה" (דברים כד כב). צריך לעזור לעני, אבל אם נזכור כי אנחנו היינו עניים בעבר, נדע למלא חובה זו ביתר רצון. יש כאן שני סיומים למצוות הצדקה לעני, ושניהם משלימים זה את זה: ה' הוא המצווה, ועלינו לזכור את העניים ולהבין את כאבם.

יושר והגינות בין בני אדם (פסוקים יא-יח)

בחוברת התלמיד פירטנו את הקשור במצוות אלה. בשיעור נרחיב ונדגים באמצעות תופעות שהילדים מכירים מחייהם. הילדים יוכלו להדגים מקרים הקשורים בפרטי הפסוקים יא-יח, ואנו נרחיב לתחומים שהם אינם מכירים: "לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר": הכוונה בפסוק זה היא גם לעוזרת הבאה לעבוד בבית, שסוכם איתה כי שכרה יינתן לה מיד עם תום העבודה. העוזרת סיימה את עבודתה אחרי הצהרים, ולפיכך צריך לשלם לה על פי הפסוק עד סוף הלילה. כיוון שאף אחד לא ירוץ באמצע הלילה לשלם לעוזרת, מובן כי ישלמו לה ברגע שסיימה את עבודתה. שיחה על התנהגות זו תעמיד את הילדים על החובות כלפי אדם שהוא חלש מאתנו ותלוי בנו. האיסור לקלל חרש ("מה אכפת לו, הוא בין כך לא שומע?") ולשים מכשול לפני עיוור ידבר ללבם של הילדים. נרחיב את המושג "עיוור": לא רק מי שאינו רואה, אלא גם מי שאינו מבין.

שאלו אותך איך להגיע לרחוב מסוים, מתי יוצאת ההסעה מבית הספר, למי יש טלפון – אל תיתן תשובה לא נכונה, אפילו לא "בצחוק". לפני עיוור לא תיתן מכשול!

איסור הרכילות מופיע בפסוק מול הציווי "לא תעמוד על דם רעך", ואנו נעמיד את שני אלה זה מול זה: אסור לספר דברים מיותרים. לא כל דבר צריך לדעת. לא כל דבר צריך לומר. חבר שלך נכשל, איבד את הספר, שכח את המעיל – זה לא נושא לדבר עליו ולא לצחוק ממנו. אבל יש גם מצווה הפוכה: לא תעמוד על דם רעך. ילד בכיתה רגיל ללוות כסף ולא להחזיר, ואתה רואה שהוא ניגש לתלמיד חדש, ומבקש ממנו הלוואה – צריך לומר לו: "אל תלווה, הוא לא רגיל להחזיר". ראית ילד פוגע בילד אחר, מתעלל בו, מציק לו, מכה אותו – אל תגיד "אסור לדבר לשון הרע". להפך: "לא תעמוד על דם רעך". אתה צריך ללכת למורה, או להורים שלך או להורים שלו – ולספר.

האיזון בין שני אלה יש לו משקל חינוכי רב ערך, וצריך ללמד את הילדים כי לא כל דבר הוא "לשון הרע". יותר מזה: יש חובה לדווח על הצקה, התעללות או הטרדה מינית.

פסוקים יז-יח הם שלושה היבטים של אותו רעיון: אהבה בין הבריות. אפשר לערוך בכיתה הצגה קטנה: שני ילדים יציגו איך הפכו להיות שונאים, "יגלו" את הסיבות לכך, ולאחר שיחה ובירור יראו שהסיבות היו טעות או אי הבנה, ואם היו מדברים לא היתה מתפתחת עוינות ביניהם.

אפשר להציג הצגות הממחישות את הציוויים "הוכח תוכיח", "לא תיקום ולא תיטור" או "ואהבת לרעך כמוך". היצירתיות של המורה ודמיונם הפורה של הילדים יכולים להפוך את לימודם של פסוקים אלה לחוויה של יצירת קשר בין הילדים ופתרון קונפליקטים ושנאות.

איסור כלאיים ושפחה חרופה (יט-כב):

לא נראה לנו שיש חשיבות להרחיב במצוות אלה. איסור כלאיים אינו שייך לעולמו של הילד, ונושא שפחה חרופה הוא מורכב ולא-מעשי.

ערלה ונטע רבעי (פסוקים כג-כה)

את מצוות נטע רבעי ראוי להסביר על פי העיקרון של ספר החינוך: אדם מגדל עצי פרי, ואת פירות השנה הרביעית הוא צריך להעלות לירושלים או למכור אותם ואת הכסף להעלות לירושלים. חיוב זה גורם לכך שכל אדם מישראל יש לו מעין "קרן השתלמות" בירושלים: יש לו כסף שצריך לחיות ממנו בירושלים. ירושלים היא עיר החכמה והכהנים, וכך אדם יהיה חלק מזמנו בירושלים, או שישלח לשם את בניו, ועם ישראל יתפתח ויהיה עם לומד תורה בזכות מצוות נטע רבעי.

איסור חיקוי עובדי זרה (פסוקים כו-כח)

בנושא זה כדאי לעסוק בשני נושאים השייכים לעולמו של הילד ולסביבתו: א. איסור השחתת פאת הזקן: יש להסביר כי מדובר כאן בגילוח בתער, המשחית את הזקן עד לעור, והוא אסור.

ב. עניין כתובת קעקע: האיסור לכתוב על העור כתובות שלא ניתן להורידן ברחיצה. איסור זה הוא חלק מקבוצת האיסורים הקשורים בעבודה זרה. המורה יכול לנצל איסור זה ולעסוק בכתובות קעקע כדרך ראוותנית לקישוט צעקני שאי אפשר להיפטר ממנו. פסוק ל"א שייך גם הוא לקבוצת האיסורים הקשורים בעבודה זרה. האיסור הוא לבקש עזרה מאוב ומידעוני. לא ניכנס לפרטים, אבל נסביר כי מדובר בצורות פולחן של עבודה זרה, הקשורות לפולחן מתים. בעלי האוב והידעונים כאילו מדברים עם המתים ומקבלים מהם ידיעות.

"מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה'" (פסוק ל"ב)

התיבה "שיבה" מתארת מצב, היינו אדם שהגיע למספר רב של שנים. התיבה "זקן" לעומת זאת יכולה להתפרש כ"אדם בא בימים", אך גם כמגדירה מעמד: ראש משפחה מורחבת, או חכם מופלג.

השאלה המתעוררת כאן היא האם למילים "שיבה" ו"זקן" אותה משמעות?

אפשר לקבל את פירושו של הרמב"ן, המדגיש את ההלכה שנקבעה במסכת קידושין דף לב ע"ב: "איסי בן יהודה אומר: כל שיבה במשמע; אמר ר' יוחנן: הלכה כאיסי בן יהודה". מכאן עולה שהמצווה לכבד את הזקן ואת בעל השיבה היא כפולה: לכבד את איש השיבה, הזקן; ולכבד אדם חכם שקנה חכמה: זקן בחכמה.

הגנה על החלשים בחברה – זקן, גר (פסוקים לב-לד)

וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו" (לג)

בעקבות הפרשנים אנו מבחינים בין שתי צורות אונאה:

(א) אונאת דברים

(ב) אונאת ממון

אונאת דברים: דברי עלבון, דברים קשים שיש בהם כדי לגרום צער.

לדעתו של רש"י פסוקנו מכוון לאונאת דברים. לחלש - במקרה זה לגר - אין אפשרות להתגונן מפניו העלבון, ועל כן מצווה התורה דווקא שלא להונו ולעליב את הגר. איסור אונאת ממון על פי רש"י לא מוזכר בפרשתנו.

ניתן להשוות את הפסוק שלנו עם ויקרא כה, יד-יז; וכן עם הפסוק בשמות כב, כ: "וגר לא תונה ולא תלחצנו".

מכל אלה עולה ההבחנה: אפשר לרמות אדם, ואפשר גם להציק לו. שני הדברים אסורים.

מושגי יסוד בפרק יט

עם קדוש, עוול וצדק, לקט, שכחה, פאה, עוללות, רכילות, נקימה, נטירה, כלאיים, שעטנז, הלנת שכר, עושק, גזל, חוק ומשפט.

רעיונות וערכים לדיון

המקור	הרעיון
פרק יט פסוק יד, ד"ה 'ויראת מאלהיך' - לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה, ויכול להישמט ולומר 'לטובה נתכוונתי', לפיכך נאמר בו. פירוש דומה מפרש רש"י בפרק זה בפסוקים יז, לב, לו.	אדם ישר לב הוא ירא שמים
פירוש רש"י לפרק יט פסוק לה, ד"ה 'לא תעשו עול במשפט' - אם לדין, הרי כבר נאמר "לא תעשו עול במשפט" (לעיל טו), ומהו משפט השנוי כאן? הוא המדה והמשקל והמשורה. מלמד שהמודד נקרא 'דיין', שאם שיקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי 'עול', 'שנאווי', 'משוקץ', 'חרס' ו'תועבה' (ראה פירושו לעיל, טו), וגורם לחמישה דברים האמורים בדין: מטמא את הארץ, ומחלל את השם, ומסלק את השכינה, ומפיל את ישראל בחרב, ומגלה אותם מארצם (ראה תו"כ קדושים פרשתא ח פרק ח, ה). דוגמה נוספת לעוול היא משפט שקר, ולכך ראה רש"י בפרק זה על פסוק טו, בד"ה 'לא תעשו עול במשפט' - מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי 'עול', 'שנאווי' ו'משוקץ', 'חרס' ו'תועבה'; שהעול קרוי 'תועבה', שנאמר "כי תועבת ה' וגו' כל עושה עול" (דב' כה טז), והתועבה קרויה 'שקץ' ו'חרס', שנאמר "ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו, שקץ תשקצנו" וגו' (דב' ז כו; ראה תו"כ קדושים פרשתא ב פרק ד, א).	שחיתות ועוול לזולת גורמים לרעות רבות ובסופו של דבר גולים ישראל מארצם.

הוראת פרק כ

הפרק כולל את הציוויים הבאים :

- א. האיסור לעבוד את עבודת המולך ועונשו של העובד עבודה זו (פסוקים ב-ה)
- ב. האיסור לפנות אל האובות ואל הידעונים, ועונשם של הפונים אליהם (פסוק ו ; הנושא חוזר בפרקנו בפסוק כז)
- ג. האיסור לקלל אב ואם (פסוק ט)
- ד. איסורי עריות ואיסורי ביאה :
 - איסורי אשת איש (פסוק י)
 - איסורי עריות וביאה שונים (פסוקים יא-כא)
 - סיכום איסורי ביאה (פסוקים כב-כד)
- ה. הבדלה בין בהמה ועוף טהורים לטמאים, ואיסור אכילת טמאים (פסוק כה)
- ו. הסיכום לסדרת קדושים כולה (פסוק כו)
- ז. עונשם של בעלי אוב וידעוני (פסוק כז)

כמו בפרק י"ט, כך בפרק כ' הקדושה של עמנו היא הנושא המרכזי. כשם שהמצוות בפרק יט נועדו להבדיל אותנו מן העמים, כן נועדו המצוות שבפרק כ להפרישנו ולהבדילנו ממעשי עמי כנען וממנהגיהם.

אם לא ניבדל ממעשי היושבים בכנען, אם נלמד לעשות כמעשיהם וכמנהגיהם, נהיה מאוסים, כפי שעמי כנען מאוסים, והתוצאה במקרה כזה תהיה כאמור בפרק כ כב : אנו נינעש, והארץ אשר ה' מביא אותנו אליה, תקיא אותנו מתוכה.

פרקנו משלים את רשימת איסורי הביאה שלמדנו בפרק יח. בפרק יח נזכרו הקרובים האסורים על פי סדר הקרבה (מן הקרוב אל הרחוק : אב, אם, אשת אב, אחות, בת הבן, בת הבת, אחות האב, אחות האם, אשת אחי האב, הכלה, אשת האח, בת אשתו, אם אשתו, אחות אשתו [בחיי אשתו], נידה, אשת איש), ואחריהם רשימת האיסורים על ביאה שלא כדרך הטבע. לעומת זאת, בפרק כ מובאים איסורי הביאה על פי סדר העונשים עליהם. חוטאים שעונשם מיתה בבית דין הובאו תחילה, ואלו שעונשם כרת נכתבו אחר כך : המעביר מזרעו למולך (סקילה), מקלל אב או אם (סקילה), עונש ביאות אסורות – אשת איש (חנק) אשת אב (סקילה), כלתו (סקילה), משכב זכר (סקילה), אישה ואימה (שרפה), ומשכב בהמה (סקילה) ; ואחריהם עונשי כרת : אחות, נידה, אחות האם, אחות האב, אשת אחי האב ואשת האח. הבדל זה שבין רשימות האיסורים מוצה בלשונו הקצרה של רש"י בתחילת הפרק : 'עונשין על האזהרות' (פרק כ פסוק א).

תוכן הפרקים לא יפורט בכיתות, ויש להקדיש שיעור אחד להוראת שני הפרקים. אנו נעסוק בפרק זה רק בשני נושאים: בעבודת המולך ובמאכלות אסורים. גם בנושאים אלה נעסוק באופן שטחי, כי עבודת המולך אינה מדברת ללבם של תלמידינו, והנושא של מאכלות אסורים הופיע בפרשת שמיני באופן מפורט. באיסורי הביאה נעסוק באופן שטחי ביותר, לשם הצגת הפרק בשלמותו.

נבחן בשיעור את דרכה של תורה בסיכום שלושת הפרקים האחרונים שנלמדו (פרקים יח-כ). פתיחות הפרקים וסיומיהם מזכירים לישראל שוב ושוב שהם נבדלים מהעמים האחרים. האיסור על גילוי עריות ועבודה זרה מחד, והחיוב לשמור את מצוות ה' מאידך – הם תנאי הישיבה בארץ הקודש. בטבלה לפנינו הובאו תוכן פתיחות הפרקים וסיומיהם:

הפרק	פרק יח	פרק יט	פרק כ
הפתיחה	אזהרה מפני מעשי מצרים. תביעה לשמור את מצוות ה'	תביעה לקדושה	
הסיום	אזהרה מפני הארץ שמקיא עוברי עבירה. אזהרה מפני טומאות	הצו לשמור את החוקים והמשפטים	עם ישראל נבדל מהגויים, ובכך תלויה הישיבה בארץ. התביעה לקדושה

כשלושים פעמים נזכר הביטוי '**אני ה'**' בפרקים אלה. חותם אופייני זה מדגיש את כוונתם הפנימית של שלושת הפרקים, כפי שר' עובדיה ספורנו ניסח בפירושו. **'אחר שביאר הכוונה האלוהית לקדש את ישראל למען ידמו אליו כפי האפשר, והורה אותם את הדרך אשר בה תושג התכלית המכוונת מאת האל יתעלה, והזהיר מהפכה, דיבר בעונש המיטמאים באחד משלוש מיני טומאות המנוגדות לקדושה הנזכרת' (פרק כ פסוק ב).** חז"ל העריכו את שלושת הפרקים כחטיבה אחת הכוללת הלכות רבות שעניינן אחד – קדושת ישראל. כך לשונם:

ויקרא רבה כד, ה: 'עשרת הדברות כתובים בה'

ר' יודן בשם ר' שמעון בן יוחאי אמר:

ג' פרשיות הכתיב לנו משה רבנו בתורה

וכל אחת ואחת מהן יש בה משישים שישים מצות, ואלו הן:

פרשת פסחים (שמות יב, א-נא),

ופרשת נזיקין (שמות כא-כב),

ופרשת קדושים (ויקרא יח-כ).

מושגי יסוד בפרק כ

מולך, 'ואני אתן את-פני באיש ההוא' (פסוק ג).

רעיונות וערכים לדיון

המקור	הרעיון
פרק כ פסוק ב, ד"ה 'עם הארץ': עם הארץ מסייעין אותן (ראה תו"כ קדושים פרשתא י ד).	תכלית הבריאה היא לצורך ישראל

פרשת אמור

הוראת פרקים כא-כב - מבוא

לשון המצוות בפרקים כא-כב פונה אל הכהנים, ובהם חוקים הקשורים לכהנים. תוכן ענייני הפרק נחלק לשבעה, וחלוקת העניינים תואמת אף את התביעה לקדושה כפי שכבר הכרנו בפרקים יח-כ.

פרק כא פסוקים א-ח	מצוות הקדושה לכהן הדיוט	'אני ה' מקדשכם'
פרק כא פסוקים י-טו	מצוות הקדושה לכהן גדול	'אני ה' מקדשו'
פרק כא פסוקים יז-כג	מצוות הקדושה של המזבח והמקדש	'אני ה' מקדשם'
פרק כב פסוקים א-ט	מצוות ההיטהרות לכהנים	'אני ה' מקדשם'
פרק כב פסוקים י-טז	אכילת התרומות לכהנים בלבד	'אני ה' מקדשם'
פרק כב פסוקים יז-כה	מצוות הקרבת קרבנות שלמים	
פרק כב פסוקים כו-לג	מצוות נוספות הקשורות בהקרבת קרבנות	'אני ה' מקדשכם'

מגמת שני הפרקים היא ללמד את קדושת הכהנים ולצוות על שמירת קדושת המקדש בזמן אכילת הקרבנות. עניינים אלו נדרשו להילמד ביום חנוכת המשכן, ועל כך הובא במסכת גיטין דף ס עמוד א: 'שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם בו המשכן, ואחת מהן פרשת כהנים'. וכך פירש רש"י שם: 'אמור אל הכהנים' – שהלכות כהנים כתובות בה וכו', ומפני שבו ביום הוזקק לעבודה, הוצרכה קדושתן להודיעם'.

חודשים ספורים לאחר חנוכת המשכן אירעה מחלוקת קרח ועדתו. בחומש במדבר פרק יח חזר ונשנה מעמד הכהנים, ושם נכללו אף כ"ד מתנות הכהונה שניתנות לכהנים, 'חלף עבודתכם באוהל מועד' (במדבר יח לב).

מושגי יסוד בפרק כא-כב

'לנפש לא-יטמא בעמיו' (פסוק א), קרחה, שרטת, פיסח.

הוראת פרק כא

פרשת אמור מכוונת לכהנים, ומוסברים בה דיניהם באשר לנישואין ולאבלות. כמו כן מוסבר בפרשה מיהם הכהנים העובדים במשכן או במקדש.

על הכהנים נאמר בפרקנו 'קדושים יהיו לאלהיהם' (כא ו). את הביטוי הזה מבאר רמב"ן (ד"ה 'קדושים יהיו לאלהיהם') באמרו:

הקדושה היא הפרישות כאשר פירשתי בסדר של מעלה. יאמר, שאפילו במותר לישראל יהיו הכהנים פרושים'.

הציוויים היתרים לכהנים מבטאים קדושה זו.

נתחיל את הדיון בספירת הפעמים שבהם מופיע בפרשה המונח "קדוש". ריבוי מופעים אלה מראה את הנושא: קדושת הכהן היא נושא הפרשה, והקדושה גורמת לכך שיהיו לכהן דינים מיוחדים בדרכי חייו.

קדושת כהן הדיוט – כהן רגיל, שאינו כהן גדול (כא, א-ח)

אסור לכהן להיטמא:

(א) לאדם מישראל שמת (פסוק א)

(ב) לאישה שהיה אסור לו להתחתן אתה, והוא בכל זאת התחתן עימה (פסוק ד ופסוק ז)

מותר לכהן להיטמא:

(א) לאמו

(ב) לאביו

(ג) לבנו

(ד) לבתו

(ה) לאחיו

(ו) לאחותו שלא התחתנה

(ז) לאשתו (ראה רש"י לפסוק ב, ד"ה 'כי אם לשארו')

איסור לקרוח קרחה – פסוק ה

האיסורים בפסוק זה הם מנהגי עובדי האלילים, שאסור לכהנים להידמות להם. איסור זה דומה לאיסור השחתת הזקן שנזכר בפרק יט, וכאן הוא כולל יותר: איסור לשרוט את הגוף ולהוריד דם.

המורה יוכל להזכיר מנהגים של כתות מוסלמיות בנות ימינו, שחבריהן יוצאים בעת חג ובאקסטזה מכים את עצמם עד זוב דם. צורה כזאת של עבודת א-להים אסורה, והתורה מזהירה ממנה.

קדושת הכהן בנישואין – פסוק ו-ט

קדושת הכהן מתבטאת בכך שאין הוא נושא לאישה כל אחת.

קדושת הכהן הגדול – פסוקים י-טו

הכהן הגדול לובש בגדים מיוחדים: שמונה בגדים במקום הארבעה של הכהן הרגיל. אפשר לראות את בגדי הכהן הגדול במדור המתאים בתקליטור ויקרא.

את הכהן הגדול ממנים כאשר מושחים אותו בשמן המשחה. לכהן הגדול קדושה מיוחדת, וכבר למדנו שהוא עובד את עבודת המקדש ביום הכיפורים. בגלל המיוחד שבו, יש עליו הגבלות נוספות:

- אסור לו להתאבל על מת

- הוא ממשיך לעבוד את עבודת המשכן והמקדש גם כאשר נודע לו שמישהו מקרוביו מת

- אסור לו לגדל את שערו פרע

- "נזר שמן משחת א-להיו עליו" - אנו נראה את בגדי הכהן, ואת הציץ שהוא לובש על מצחו.

מצוות הקדושה של המזבח והמקדש - כא, יז-כג

מצווה זו קובעת כי רק כהן שאין בו מום רשאי לעבוד במקדש. אפשר לדון בשאלה אם אין דין זה פוגע בבעלי המום, ואפשר גם להסביר כי עבודת המקדש היא חשובה עד כי העובדים צריכים להיות שלמים בגופם ובנפשם. לכן יש מצוות בקשר לבריאות הכהנים, ומצוות בקשר להתנהגותם.

הוראת פרק כב

בפרק כב ארבעה נושאים:

כהן טמא אינו אוכל בקודשים (כב, א-ט)

לזרים אסור לאכול מן הקודש (י-טז)

אין להקריב בהמות בעלות מום (פסוקים יז-כה)

דינים נוספים בענייני הקרבנות (כו-לג)

בשל הזמן הקצר המוקצב לפרק זה, נעסוק בעניינים המרכזיים של הפרק ולא ניכנס לכל פרטיו.

מצוות ההיטהרות לכהנים (כב, א-ט)

פסוק ב מצווה על הכהנים: "וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי". אנו יודעים שהכהנים אוכלים את הקודשים, וכבר למדנו בפרשת הקרבנות כי הכהנים אוכלים חלק מן הקרבנות. מדוע אם כן מצווה התורה שלא לאכול מקדשי בני ישראל?

את התשובה נמצא בהמשך: אסור לכהן לעבוד את עבודת הקודש כאשר הוא צרוע או שנטמא לנפש, כגון שנגע במת או בקבר. בכל המקרים האלה על הכהן להיטהר, ורק אחר כך יוכל לאכול קודשים.

ניתן לנצל פסוקים אלה כדי לדבר על קדושת הכהן כיום: לכהנים, גם לילדים, אסור להיכנס לבית קברות, ואסור להם להיטמא. קדושת הכהנים הוא מצווה קבועה, והיא נוהגת גם כאשר אין בית מקדש.

לזרים אסור לאכול מן הקודש (י-טז)

למדנו כי הכהנים אוכלים את מתנות הכהונה. בפסוקים אלה נלמד מי בדיוק אוכל את הקודשים. נמצא כי הכהנים, בני משפחתם ואפילו העבדים שלהם אוכלים קודש. ומה קורה אם אדם שאינו כהן אוכל מן הקודש? הוא צריך להחזיר לכהן את הכמות שאכל, ולהוסיף עוד חמישית. אם אכל ארבע מנות של בשר קדוש, יחזיר לכהן חמש מנות. המנה החמישית היא כדי להוסיף על מה שלקח מן הקודש שלא ברשות.

אין להקריב בהמות בעלות מום (פסוקים יז-כה)

בפסוקים אלה ישנה חזרה על דין קרבנות העולה והשלמים. למדנו על הקרבן, וכאן יש הוספה: הקרבן דומה לכהן המקריב - כמו שהכהן צריך להיות שלם וללא מום, גם הקרבן צריך להיות שלם וללא מום. רשימת המומים אינה מענייננו בלימוד זה. העיקרון הוא החשוב בלימוד הנושא.

דינים נוספים בענייני הקרבנות (כו-לג)

הפסוקים האחרונים הם מעין סיום לפרשת הכהנים: מאיזה גיל מותר להקריב קרבן, אילו בעלי חיים מותר להקריב. התלמידים יוכלו להכין רשימה של ההלכות שבפסוקים אלה, ולהבחין כי יש כאן תחילה הגבלות לגבי סוגי הקרבנות ומצבם, חזרה על הזמנים שבהם אוכלים את בשר הקרבן, ולבסוף – סיכום כללי:

ושמרתם מצותי ועשיתם אותם - אני ה'.

ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל, אני ה' מקדישכם.

המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים - אני ה'.

הוראת פרק כג

מבוא

פרק זה עוסק ב"מועדי ה'":

השבת

פסח וחג המצות

קרבן העומר (והספירה)

יום הביכורים

יום זכרון-תרועה

יום הכיפורים

חג הסוכות

פרשת המועדות מובאת בפרקנו על פי סדר חודשי השנה. סדר המועדים יילמד שוב בחומש במדבר (פרקים כח-כט), ושם יפורטו סדרי הקרבנות. בחומש דברים (פרק טז) יובאו שוב המועדים, והפעם בהקשר העלייה לרגל ומצוות השמחה בירושלים. חז"ל אמרו בקצרה: *'בשלושה מקומות מזכירים פרשת המועדות: בתורת כהנים – מפני סדרן; בחומש הפקודים – מפני קרבן, במשנה תורה – מפני העיבור' (ספרי דברים פסקא קכז).*

מבנה הפרק מצביע על הדגשים חשובים. בפתיחת הפרק ובסיומו צווה משה ללמד את המועדים, ועל כך לימד הרמב"ן:

'מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח, והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג. בלשון שהוא שומע בו בלשון ההוא אומר להם כל הפרשיות (רמב"ן, ויקרא כג מד, ד"ה וידבר משה').

מבנה הפרק ורצף העניינים בו עשוי להילמד בכיתה ה' בשטף. עם זאת, יש מקום להטעים מושגים חדשים העולים ממבנה הפרק. השבת, הפסח, ראש השנה, יום הכיפורים, חג הסוכות ושמיני עצרת יילמדו במסגרת 'שלוש רגלים' ובמסגרת 'חגי תשרי'. השאלות בחוברת לתלמיד מדגישות את המספר שבע שחוזר שוב ושוב במועדים. יש להדגיש את הביטויים 'מועדי ה'', 'מקראי קודש', 'איסור מלאכה', 'אשה לה'', ויש אף להצביע על הקשר לפרקי הקרבנות בחומש במדבר. לעומת זאת, בספירת העומר, קרבן שתי הלחם בחג השבועות, וארבעת המינים בחג הסוכות – יש להטעים את הצדדים החקלאיים שבמצוות. בהבדלים בין מעגלי המועדים אנו נרמזים למקומו של הפרק במכלול פרקי החומשים. שלוש הרגלים וחגי תשרי מדגישים את זכרון העבר (יציאת מצרים ויום הכיפורים), ולעומתם המועדים החקלאיים מלמדים שפרק זה עוסק בכניסתם הקרובה של עם ישראל לארץ.

סדר ההוראה

אנו פותחים את לימוד הפרשה בקידוש החודש. נושא זה נלמד בספר שמות, והוא מהווה בסיס לכל פרשת המועדים.

השבת

פרשת המועדים מתחילה בכותרת כללית: "מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש", ולאחר מכן מופיעה מצוות השבת.

נעמוד על ההבדל שבין השבת למועדים: השבת היא המסגרת הקבועה של השבוע, בעוד שהמועדים יכולים להיות בימים שונים, ואין להם יום קבוע. לשבת אין תאריך קבוע בחודש.

כאשר נבדוק את המועדים, נמצא כי יש עוד חג אחד שהתורה לא מציינת בעניינו זמן קבוע בחודש: חג השבועות.

נסביר את המושגים 'מועדי ה'", 'מקראי קודש', 'מלאכה', 'שבת שבתון'.

החודש הראשון – פסח וחג המצות (כג, ה-ח)

נבחין כי התורה מדברת על שני חגים: ביום י"ד בחודש – חג הפסח, ובימים ט"ו עד כ"א בחודש – חג המצות. על חג הפסח למדנו בספר שמות, שם מפורטים דיני הקרבת קרבן הפסח. נוכל לפרק את פסוק ה' למרכיביו, ולמצוא את הזמן המדויק של הקרבת קרבן פסח:

בחודש הראשון

בארבעה עשר לחדש

בין הערביים.

המושג בין הערביים שונה בלשונו מפירושו בפסוק זה. אנו קוראים בין הערביים לזמן שבין שקיעת השמש לצאת הכוכבים. בפסוק הכוונה היא לזמן שמחצות היום ועד שקיעת השמש.

התורה מזכירה את חג המצות – שזמנו אחרי הקרבת קרבן הפסח, ומפרטת לגביו את איסור המלאכה ביום הראשון וביום השביעי.

ראוי לעמוד על המושג "מלאכת עבודה" האסורה בחג, בניגוד לציווי "כל מלאכה לא תעשו" של פסוק ג, האוסר כל מלאכה בשבת. בחג מותר לבשל, ואילו בשבת אסורה כל מלאכה.

העומר - קציר העומר והקרבתו, ספירת העומר (כג, ט-כב)

פרשת העומר מפורטת מאוד בפרקנו. תחילתה בהבאת העומר, למחרת ראשון של פסח, ובהמשך מצווים אנו על ספירת העומר ועל הקרבת שתי הלחם בחג השבועות.

בלימוד הפסוקים המתארים את הבאת העומר נעמוד על זמן הנפת העומר: ממחרת השבת. לא ניכנס לפרטי הוויכוח על משמעות הביטוי, ונפרש בפשטות: ממחרת החג הראשון של הפסח. כמו כן נסביר את המשמעות המעשית של פסוק יד: "ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה". נסביר כי כאשר קוצרים את התבואה החדשה, מתחילים את השימוש בה בהבאת העומר למקדש, ורק אחרי שהקריבו לה' את השיבולים הראשונות יכולים כולם לאכול מן התבואה. אפשר – אם הכיתה מתאימה לכך – להזכיר את איסור "חדש": גם היום, כאשר בית המקדש חרב, מתחילים לאכול מן התבואה החדשה רק אחרי י"ז בניסן, יום אחרי המועד בו הביאו במקדש את העומר.

המסגרת של הקרבנות האלה היא זו: בחג הפסח מתחילים לקצור את השעורה, מביאים למקדש את העומר מן השעורים, ואחר כך יכול כל אדם לאכול מן התבואה החדשה הנקצרת באותה שנה. בשבועות מתחילים לקצור את החיטה, ואז מביאים למקדש את שתי הלחם מן החיטה, ואחר כך אפשר להקריב במקדש מן התבואה החדשה של השנה.

<http://www.daat.ac.il/daat/toshba/maagal/nisan6.htm#p1>

קישור אינטרנט ל"מעגל השנה היהודית" על חודש ניסן והקרבת העומר.

מורה הרוצה להרחיב בתיאור הקרבת העומר, יעיין במשנה במנחות, פרק י, וברמב"ם בהלכות תמידין ומוספין, פרק ז.

לאחר הקרבת העומר סופרים 49 ימים, וביום החמישים חל חג השבועות. הנושא מפורט בספר הלימוד לתלמיד.

בסיום הפרשה – בפסוק כב - חוזרת התורה על מצוות מתנות עניים. הסיבה פשוטה: מצוות העומר ושתי הלחם עוסקות בקציר החיטים והשעורים. התורה מזכירה את שראוי לזכור: הקרבת קרבן, שמחת בשמחת החג – אל תשכח את העניים!

מושגי יסוד בפרק כג:

קלי וכרמל, לחם הביכורים, ועיניתם את נפשותיכם, פרי עץ הדר, עינוי נפש, ענף עץ עבות.

רעיונות וערכים לדיון

המקור	הרעיון
פרק כג פסוק כז, פירוש רש"י ד"ה 'מקרא קדש': קדשהו בכסות נקייה ובתפילה; ובשאר ימים טובים - במאכל ובמשתה ובכסות נקייה ובתפלה (ראה תו"כ אמור פרשתא יב, ד).	כבוד החג מתבטא במלבוש, במאכל ובתפילה חגיגית

הוראת פרק כד

פרק כד משלים את תורת הכהנים שלמדנו בפרקים א-כד. הסוגיות הראשונות – נר התמיד ולחם הפנים - עוסקות בשגרת המשכן. מדי ערב יעלה הכהן את הנר, ומדי שבת יערכו הכהנים מחדש את לחם הפנים.

בסמוך לסוגיית לחם הפנים נזכר המקלל ודיני עונשין נוספים. הפרשנים הקלאסיים דנו בסמיכות הפרשיות, ואנו נזכיר שתי הערות חיוניות לרצף ההוראה. כרונולוגית – יש לדעת שפרשת המקלל (כמו המקושש) אירעה על פי חז"ל בשבת השנייה שלאחר יציאת מצרים. לעניין שיבוץ הפרשה כאן נציין ש'ברכת השם' היא שיא של חילול קדושתו של מחנה ישראל. מדובר בביטוי שפתיים אשר העונש הנכרך בו חמור ביותר. כל הפרקים שלמדנו עד כה התמקדו בקדושת המרכז הרוחני של מחנה ישראל – הכהנים, הקרבנות, טהרת ישראל והמועדים. פרקים אלה מסתיימים בפרשה אולטימטיבית המפקיעה את מקומו של בן ישראל (וכל גר) מעצם השייכות למחנה ישראל.

מושגי יסוד בפרק כד

שמן זית זך כתית, שתי מערכות, 'וינצו במחנה', 'ויקב' (פסוק י-יא).

פרשת בהר

הוראת פרק כה

פרק כה נחלק לשלוש סוגיות עיקריות:
פסוקים א-יג כוללים את עיקר מצוות השמיטה והיובל,
פסוקים יד-לח מלמדים מקרים שונים של מכירת קרקעות או בתים וגאולתם,
ובפסוקים לט-נה משלימה התורה את דיני גאולת העבדים.

שנת השמיטה (פסוקים א-ז)

הפסוקים העוסקים בהגבלות המלאכה בשנת השמיטה בנויים במבנה מקביל:

ג. שש שנים תזרע שדך	ו. שש שנים תזמר כרמך
ז. וְאֶסְפְּתָה אֶת-תְּבוּאֶתָהּ:	
ד. וּבִשְנַת הַשְּׁבִיעִית שַׁבַּת שַׁבְתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ, שַׁבַּת לַה'.	
שדך לא תזרע	וכרמך לא תזמר:
ה. אֶת סְפִיחַ קִצְיֶיךָ לֹא תִקְצֹר	וְאֶת-עֲנָבֵי נְזִיזֶיךָ לֹא תִבְצֹר
שנת שבתון יִהְיֶה לְאָרֶץ:	

אפשר לראות לפי מבנה הפרשה את ההקבלה בין שש השנים לבין השנה השביעית, ואת ההקבלה בין זריעה וזמירה, קצירה ובצירה.
הפסוקים מדברים על שני סוגי גידולים: גידולי שדה, שהם תבואה או ירקות; ופרי עץ – הגפנים. ההקבלה מלמדת אותנו כי הזריעה בשדה מקבילה לזמירה בכרם. הזמירה היא חיתוך הענפים הצומחים בכל שנה. כאשר נשארים כל הענפים בגפן, יש הרבה ענפים וכולם מנסים לגדל ענבים, ואז הגפן מוציאה ענבים רבים, אך הם לא מתפתחים ולא גדלים כראוי. לכן, כשם שהזריעה גורמת לצמיחת התבואה, כך הזמירה גורמת לצמיחת ענבים גדולים. שתי מלאכות אלו אסורות בשנת השמיטה.
לגבי איסוף היבול, האיסור הוא לקצור או לבצור את כל השדה או הכרם בבת אחת, בקומביין או בבציר שיטתי, אבל מותר לקטוף מעט פירות ולאכול אותם, שהרי כתוב בהמשך: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה".
בשלב זה די בלימוד נושאים אלה: הכרת המלאכות האסורות בשמיטה, וכן הקציר המסחרי האסור, לעומת איסוף לשימוש אישי – המותר בשביעית.

שנת היובל (פסוקים ח-יג)

מצוות היובל דומות למצוות השמיטה, אלא שנוספו בשנת היובל שתי מצוות:

וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בְּאָרֶץ לְכָל-יֹשְׁבֶיהָ

יֻבַּל הוּא תַּהְיֶה לְכֶם

וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל-אֶחָזְתּוֹ וְאִישׁ אֶל-מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ:

בשנת היובל משחררים את העבדים, ומסתיימות כל עסקאות המכירה של האחוזות. הבעלים המקוריים חוזרים לאדמתם.

אפשר לתאר את השמחה הגדולה של שנת היובל: אנשים שהפכו להיות עניים ונאלצו למכור את השדות שלהם חוזרים להיות אמידים. הם מקבלים את השדות, ויכולים להתחיל שוב לעבד אותן ולחיות חיים מסודרים.

הכתובים מעלים אפשרות שישראל יתקשו להיערך מבחינה כלכלית לקראת השמיטה והיובל: "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית..." (פסוק כ). תשובת התורה היא שברכת ה' תופיע בשנה השישית, כך שתבואתה תספיק גם לשנת השמיטה שלאחריה, ואפילו לשנת היובל – אז ישנן שנתיים רצופות שבהן אסור לעבוד בקרקע (פסוק כא-כב).

שתי הסוגיות האחרונות כוללות שרשרת מקרים שהמציאות הכלכלית מזמנת. מי שירד מנכסיו ומכר קרקע מנחלתו (פסוקים כה-כח), מכירת בית בעיר מוקפת חומה או בעיר לוויים (פסוקים כט-לד), התמיכה במי שירד מנכסיו (פסוק לה-לח), היחס לעבד (פסוק לט-מו) והחובה הדחופה לגאול עבד עברי שנמכר לגוי (פסוק מז-נד). המקרים מובאים בפרשות סתומות בזו אחר זו, ומדורגות עד לאפשרות החמורה ביותר.

נושאים אלה שבפרשה באים בעקבות דין היובל שהוזכר, ודומים לו במקצת: החזרת האדמות לבעליהן.

איסור אונאה (פסוקים יד-יח)

כאן נלמד האיסור להונות את המוכר קרקע. המוכר את אדמתו מוכר אותה עד היובל, ולכן צריך לחשב כמה שנות עבודה יהיו לקונה, ולפי זה לקבוע את המחיר.

הביטחון בה' בשנות השמיטה והיובל (פסוקים יט-כה)

בני ישראל חוששים שיתפתח רעב בעקבות השביתה מהעבודה בשמיטה. יתרה מזו: שנת היובל באה אחרי שנת השמיטה, וכך כל שבע שמיטות ישנן שנתיים רצופות שאסור לעבד בהן את הקרקע. זהו מצב מאוד מסוכן. על דאגה זו משיב הפסוק, בהבטיחו את ברכת ה' בשנים שקודם השמיטה..

גאולת שדה (פסוקים כג-כח)

מצווה זו היא הרחבה של מצוות היובל: לא רק בשנת היובל חוזרת האדמה לבעליה, אלא גם לפני כן: אם המוכר מצליח לצאת ממצוקתו ולהשיג כסף, או שמישהו מהמשפחה עוזר לו, הוא מחזיר לקונה את מחיר השנים שנותרו עד היובל, וחוזר לאדמתו.

זוהי מצווה מיוחדת במינה: היא לא חלה לגבי מכירת חפצים רגילים, אבל האדמה היא מוקד החיים של היהודי בארץ ישראל, וצריך לתת לו אפשרות לחזור לאדמתו בכל עת. כל זאת, כמובן, בתנאי שהקונה לא יפסיד את כספו בלי צדק.

מכירת בית וגאולתו (פסוקים כט-לד)

בית איננו שדה. אפשר לעבור דירה. מקום המגורים איננו מוקד החיים. לכן, אם אדם מכר את ביתו, יש לו אפשרות לגאול את הבית במשך שנה אחת. אם לא עשה כן, הבית יהיה של הקונה לעולם, והמוכר יצטרך למצוא בית אחר למגוריו.

איסור ריבית (פסוקים לה-לח); עבד עברי (פסוקים לט-נה)

שני הנושאים האחרונים בפרק עוסקים באיש העני, שאין לו כסף והוא לווה בריבית, או שהגיע למצב שנאלץ למכור עצמו לעבד. גם כאן התורה מצווה לעזור למי שנקלע לקושי לחזור למצבו הטוב. מן הלווה כסף אסור לקחת ריבית, וכך יש לו סיכויים רבים יותר לצאת ממצבו הקשה. אם הוא גם משלם ריבית, אזי החוב שלו גדל כל הזמן, והוא יכול להגיע לפשיטת רגל. אם מכר העני את עצמו לעבד, יש אפשרות לקרובי משפחתו לפדות אותו ולהחזירו לחיים מסודרים.

את היחס של התורה לעבד ולעבדות מסכמת הפרשה בפסוק מוכר:

נה כִּי-לִי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים

עֲבָדֵי הֵם אֲשֶׁר-הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם

אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם

הערה למורה: פרק כה מהווה פרשה עצמאית, ויש לכלול עמו את שני הפסוקים הראשונים מפרק כו. חלוקה זו של הפרקים, המוסיפה לפרק כה שני פסוקים נוספים, מדגימה היטב את מגמתיות החלוקה לפרקים שנעשתה על ידי הנוצרים במאה ה-15. נשים לב למסגרת הסגנונית והלשונית של היחידה: תחילתה פרשה סתומה, ובסופה מצויה פרשה סתומה חדשה. התביעה לעבודת ה' חוזרת חמש פעמים במהלך היחידה – 'אני ה' (אלוהיכם)'. גם פסוקי פרק כו נושאים אופי קבוע (אם... ואם-לא...). למרות זאת נעקרו שני הפסוקים האחרונים של פרק כה ממסגרתם הטבעית, והועברו לפרק כו. הדעת נותנת שמגמת חלוקת הפרקים נוגעת למושג הקדושה. מסגרת הפסוקים בפרשת בהר מאחדת את קדושת הזמנים (השמיטה והיובל שבפרק כה) עם קדושת המקום (איסור ע"ז וקדושת המקדש). לעומת זאת חתרו הנוצרים לערער על אחדות מושג הקדושה, ועל כן הציבו את קדושת המקום כמבוא לשכר ולעונש הצפויים לעם ישראל בעתיד.

מושגי יסוד בפרק כה

'שבת שבתון יהיה לארץ' (פסוק ד), 'לא תזמור, ספית, יקראתם דרור... יובל היא' (פסוק י), 'אחוזה, ילא תימכר לצמיתות' (פסוק כג), 'גאולת שדה, שדה מקנה ושדה אחוזה, כי-ימוך' (פסוק כה), 'בית-מושב עיר חומה, בתי חצרים, נשך ותרבית'.

רעיונות וערכים לדיון

המקור	הרעיון
פרק כה, פסוק ו, פירוש רש"י ד"ה 'והיתה שבת הארץ' וגו' - אף על פי שאסרתים עליך, לא באכילה ולא בהנאה אסרתים, אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית, אלא הכל יהיו שווים בה.	בשנת השמיטה בעל הבית ינהג ביבול שלו כמי שאינו בעל הרכוש
פרק כה, פסוק טו, פירוש רש"י ד"ה 'במספר שנים אחר היובל תקנה' - זהו פשוטו, ליישב המקרא על אופניו. על האונאה בא להזהיר: כשתמכור או תקנה קרקע, דע כמה שנים יש עד היובל, ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה, שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל. ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים, הרי נתאנה לוקח, ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה, ולקחה בדמים מועטים, הרי נתאנה מוכר; לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן. וזהו שנאמר: 'במספר שני תבואות ימכר לך' - לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו.	יש להתרחק מאונאה במסחר ולגבות מחירים הוגנים. למשל – כשמוכרים חלקת קרקע יש להתחשב בערך הריאלי, וביבול שעשוי הקונה להרוויח מקנייה זו
פרק כה פסוק יח, פירוש רש"י ד"ה 'וישבתם על הארץ לבטח' - שבעוון שמיטה ישראל גולים, שנאמר "אז תרצה הארץ את שבתותיה... והרצת את שבתותיה" (ויקרא כו, לד); ושבעים שנה של גלות בבל, כנגד שבעים שמיטות שבטלו היו (ראה דה"ב לו, כא; תו"כ בחוקותי פרשתא ב פרק ז, ב). כמו כן ראה פרק כו פסוק א בפירוש רש"י לד"ה 'לא תעשו לכם אלילים' – ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר: בתחלה הזהיר על השביעית, ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו, לכך סמך לה "וכי תמכרו ממכר", מה כתיב ביה "או קנה מיד עמיתך" - דבר הנקנה מיד ליד; לא חזר בו, סוף מוכר אחוזתו; לא חזר בו, סוף מוכר את ביתו; לא חזר בו, סוף לווה בריבית; כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות; לא חזר בו, סוף מוכר את עצמו; לא חזר בו, לא דיו לישראל אלא אפילו לגוי (ראה קידושין כ, א).	שמירת השמיטה מחייבת מאמץ, ובזכותה ישראל יישארו בארצם

אחד היסודות החינוכיים בפרקנו מלמד שיש להיות עירניים לצורכי העניים, ולדאוג לנזקקים עוד בטרם ייפלו למשא על כתפי האחרים. לכך ראה רמב"ם, הלכות מתנות עניים, פרק י הלכה י-יד:

י [ז] שמונה מעלות יש בצדקה, זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה - זה המחזיק בידי ישראל שמך, ונותן לו מתנה או הלוואה, או עושה עימו שותפות, או ממציא לו מלאכה, כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות ולא ישאול; ועל זה נאמר "והחזקת בו, גר ותושב וחי עימך" (ויקרא כה, לה), כלומר החזק בו שלא ייפול ויצטרך.

יא [ח] פחות מזה - הנותן צדקה לעניים, ולא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח, שהרי זו מצווה לשמה. כגון לשכת חשיים שהיתה במקדש, שהיו הצדיקים נותנים בה בחשאי והעניים בני טובים מתפרנסין ממנה בחשאי. וקרוב לזה - הנותן לתוך קופה של צדקה; ולא ייתן אדם לתוך קופה של צדקה, אלא אם כן יודע שהממונה נאמן וחכם ויודע לנהוג בה כשורה כחנניה בן תרדיון.

יב [ט] פחות מזה - שידע הנותן למי ייתן, ולא ידע העני ממי לקח. כגון גדולי החכמים שהיו הולכין בסתר, ומשליכין המעות בפתחי העניים. וכזה ראוי לעשות, ומעלה טובה היא, אם אין הממונין בצדקה נוהגין כשורה.

יג [י] פחות מזה - שידע העני ממי נטל, ולא ידע הנותן. כגון גדולי החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהן ומפשילין לאחוריהן, ובאין העניים ונוטלין, כדי שלא יהיה להן בושה.

יד [יא] פחות מזה - שייתן לעני בידו, קודם שישאול. [יב] פחות מזה - שייתן לו כראוי ליתן לו, אחר שישאול. [יג] פחות מזה - שייתן לו פחות מן הראוי, בסבר פנים יפות. [יד] פחות מזה - שייתן לו בעצב. [טו] גדולי החכמים היו נותנים פרוטה לעני קודם כל תפילה, ואחר כך מתפללין, שנאמר "אני בצדק אחזה פניך" (תהילים יז, טו).

הוראת פרק כו

פרקנו נחלק לברכות (פסוקים ג-יג) ולקללות (פסוקים יד-מה). פסוקי הברכות מבטיחים שפע חקלאי, שלווה ליושבי הארץ והשראת שכנה אם ישמרו ישראל את מצוות ה', ולהבדיל - בפסוקי הקללות מדובר על קללת הארץ ויושביה. הבאנו בפני התלמידים את רשימת הפסוקים המדרגת את חומרת העונשים, והצבענו על התעוררות התשובה שצפויה עם התגשמות הקללות הקשות (בפסוקים לו-מה). בכיתה מומלץ לעמוד על כך שבחירת עם ישראל לא תופר לעולם, ועם זאת ישראל קובעים את עתידם במעשיהם. דרכי ההשגחה בפסוקי הקללות ערוכים 'מידה כנגד מידה', כששבע פעמים מזכירים הפסוקים בשם ה' 'אף (אני)', לאמור שמעשי ישראל יקרבו ומעשיהם ירחקו.

סיום פרק כו חותם את דברי ה' אל משה שנאמרו בהר סיני (לפני הקמת המשכן), כך שלמעשה – כרונולוגית נאמר תוכן פרקים כה-כו לפני ציווי ה' על הקרבנות, המובא בפרקים א-ז. משמעות הסדר של הפרקים בוארה בקצרה בפירוש רש"י: 'מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני' (פירוש רש"י לפרק כה פסוק א). ר' אברהם אבן עזרא לימד שדברי הברית כאן הם חזרה על הברית שהוזכרה בקצרה בסיום פרשת משפטים: 'ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם' (שמות כד פסוק ז).

מושגי יסוד בפרק כו

אבן ומשכית, ריצוי עוון.

רעיונות וערכים לדיון

הרעיון	המקור
הקב"ה לא יפקיר את ישראל בעת הגלות, אלא ידאג להביאם שוב אל הארץ	פרק כו פסוק מא, פירוש רש"י ד"ה 'והבאתי אותם' - אני בעצמי אביאם. זו מדה טובה לישראל, שלא יהיו אומרים 'הואיל וגלינו בין האומות, נעשה כמעשיהם'. אני איני מניחם, אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי, שנאמר "והעולה על רוחכם היו לא תהיה... חי אני אם לא ביד חזקה" וגו' (יחזקאל כ, לב-לג; ראה תו"כ בחוקותי פרשתא ב פרק ח,ה).

הוראת פרק כז

פרק כז כלול בציוויים שנאמרו למשה בסיני. הפרק מלמד את דיני ערכין – נדרים שבני ישראל מקדישים מרכושם לטובת בדק הבית (פסוקים א-כה). בסיום הפרק אנו לומדים על קודשים הקרבים למזבח: בכור בהמה ומעשרות (פסוקים כו-לג). פסוקי ההקדש מובאים על פי סדר – מהקרוב אל הרחוק: ערך האדם, הקדש בהמה ובהמה טמאה, הקדש בית, הקדש שדה אחוזה, ולבסוף שדה מקנה. בכל אחת מהאפשרויות מובאים דינים בדבר אפשרות פדיון או גאולה (להוציא הקדש בהמה טהורה). בשיעור נעמוד על הסיבות בגללן אדם נודר או מקדיש את חפציו. מתי אדם מקדיש את ערך עצמו? התלמידים יעלו את הרעיון המובן: אדם שניצל מצרה, או ממחלה, רוצה להודות לה' על הצלתו. מה הגיוני יותר מאשר לתרום את ערך עצמו, כאומר: הצלת אותי, ואני נותן לך את עצמי, את ערכי. התורה אומרת לאיש זה כמה עליו לתת למשכן במחיר עצמו, במחיר הצלתו. מהו המחיר של אדם? התלמידים יבחינו כי הערך עולה עם הגיל, ואחר כך יורד. מכאן יסיקו כי המחיר נקבע לפי יכולת העבודה של האדם. לכן אישה, שיש לה פחות כוח פיזי, ערכה פחות מערכו של הגבר.

מושגי יסוד בפרק כז

'יפלא נדר' (פסוק ב), ערכים, 'ולא-ימיר' (פסוק י), 'חומר שעורים' (פסוק יז), שדה אחוזה, שדה מקנה, גאולה, חרם, 'לא יבקר' (פסוק לג), שקל הקודש.

שאלות מתוך המבחנים הארציים בחומש ויקרא

מיון שאלות מהמבחן הארצי בחומש ויקרא (שנים תשס"ב-תשס"ג)

הפרק	מבחן משנה	שאלה מספר
א	תשס"ג	2 11 א.
	תשס"ב	1 11א
ב		
ג		
ד		
ה	תשס"ג	11ב
	תשס"ב	8 11ה
ו		
ז		
ח		
ט		
י	תשס"ג	6 11ג
יא	תשס"ג	3 11ד
	תשס"ב	2
יב		
יג		
יד		
טו		
טז	תשס"ג	4
	תשס"ב	3 11ג
יז		
יח	תשס"ג	5 11ו
יט	תשס"ג	1, 10

4 א9 ה11	תשס"ב	
		כ
8	תשס"ג	כא
ד11	תשס"ב	
		כב
9 ד11	תשס"ג	כג
5 ב9-ג	תשס"ב	
7	תשס"ג	כד
6 ו11	תשס"ב	
10 ז11	תשס"ב	כה
7	תשס"ב	כו
		כז

למבחנים נוספים ראה באתרים כדלהלן :

<http://www.daat.ac.il/daat/tests/tora.htm>

<http://www.daat.ac.il/daat/dapey/dapim/vayikra-matan16.doc>